

**TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİSİNİN
BÜYÜME BAZLI ANALİZİ
(1980-2009)**

Doktora Tezi

FIRAT ŞİMŞEK

İstanbul, 2010

**TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİSİNİN
BÜYÜME BAZLI ANALİZİ
(1980-2009)**

Doktora Tezi

FIRAT ŞİMŞEK

Danışman : PROF.DR.TİĞİNÇE OKTAR

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı Doktora öğrencisi FIRAT
ŞİMŞEK' nin TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHSEL
GELİŞİMİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİSİNİN BÜYÜME BAZLI ANALİZİ
(1980-2009) adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 05.07.2010 tarih ve
2010-13/27 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliğiyle kabulü ile Doktora Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 31.08.2010

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. TİĞİNÇE OKTAR

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. GÜLFETTİN ÇELİK

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MEHTAP ÖZDEĞER

4) Jüri Üyesi : PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU

5) Jüri Üyesi : PROF. DR. GÜLDEN ÜLGEN

TİĞİNÇE.-
GÜLFETTİN ÇELİK
MEHTAP ÖZDEĞER
AHMET TABAKOĞLU
GÜLDEN ÜLGEN

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Fırat Şimşek
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : İktisat Tarihi
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Tiğınç Oktar
Tez Türü ve Tarihi : Doktora – Ağustos 2010
Anahtar Kelimeler : Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme, Granger
Nedensellik Testi

ÖZET

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİSİNİN BÜYÜME BAZLI ANALİZİ (1980 – 2009)

1880’li yılların ilk yarısında İngiltere’nin ihtiyaç duyduğu hammadde, madenler ve petrolün çıkarılması için sömürgelere yaptığı yatırımlar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını temsil etmiştir. II. Dünya Savaşından sonrada doğrudan yabancı yatırımların önemi artmış ve ABD ön plana çıkmaya başlamıştır. 1990’larda esen küreselleşme, liberalleşme rüzgârları, toplumların doğrudan yabancı yatırımlara bakış açılarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Böylece, sektörler ve işletmeler arasında hızlı gelişmeler ortaya çıkmış, sınırlar ötesi işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır. 1989 yılında Türkiye’de sermaye piyasalarının tamamıyla serbestleşmesi yaşanmıştır. Türkiye’de piyasaların serbestleşmesi ile birlikte, doğrudan yabancı yatırımlarda önemli artışlar meydana gelmiş ve doğrudan yabancı yatırımlar açısından ülkemiz için yeni bir süreç başlamıştır. Bu çerçevede çalışmanın amacı 1980 - 2009 yılları arasında Türkiye’de gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımları tarihsel boyutu ile incelemek, ekonomimiz üzerinde yapmış olduğu olumlu etkileri büyüme bazında gözlemlemek ve ekonometrik modeller yardımı ile bilimsel bir temele oturtmaktır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Firat Şimşek
Field : Economics
Programme : Economic History
Supervisor : Professor Tiğınç Oktar
Degree Awarded and Date : Doctorate – August 2010
Keywords : Direct Foreign Investment, Economic Growth, Granger
Casuality Test

ABSTRACT

HISTORICAL DEVELOPMENT OF DIRECT FOREIGN INVESTMENT IN TURKEY AND ITS EFFECT ON TURKISH ECONOMY THROUGH A DEVELOPMENT BASED ANALYSIS (1980 – 2009)

In the first half of 1880's , the investment of England into its colonies in order to get petrol, mine and row materials, constituted the basis of the beginning of the direct foreign investments. After the second world war, the importance of direct foreign investments increased and USA loomed large. In 1990's , growing globalization and liberalization winds changed considerably the views of societies on direct foreign investments. Thereby, rapid growths between sectors and businesses happened, and cross-border cooperations and foreign capital investments raised. In 1989, capital markets liberalized in Turkey. With the liberalization of markets in Turkey, considerable rises occurred in direct foreign investments and a new process started in terms of direct foreign investments. By this mean, the goal of this study is to investigate historically the direct foreign investments in Turkey between 1980 and 2009, to observe the positive effects of this on our economy and to dominance on a scientific basis by the help of econometric models.

İÇİNDEKİLER

ÖZET (ABSTRACT)	iii
TABLO LİSTESİ	viii
GRAFİK LİSTESİ	ix
EKLER	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	2
1.1. Küreselleşme Olgusu.....	2
1.2. Yatırım Kavramı İle Yabancı Sermaye ve Türleri.....	5
1.2.1. Uluslararası Portföy Yatırımları.....	7
1.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY)	8
1.2.3. DYSY’ler ve Portföy Yatırımları Arasındaki Başlıca Farklar	9
1.3. DYSY’nın Nedenleri	10
1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımın Çeşitleri	15
1.4.1.Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırım	15
1.4.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket(Joint Ventures and Full – Ownership)	15
1.4.1.2. Şirketlerarası Birleşmeler ve Satınalmalar.....	16
1.4.1.3. Stratejik Birleşmeler (Strategic Alliances)	16
1.4.2. Yapılan Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre	16
1.4.2.1.Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield Investments).....	16
1.4.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield Investments)	17
1.4.2.3. Satınalmalar (Acquisitions).....	17

1.4.3.Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre	17
1.4.3.1. Yatay Yatırımlar	17
1.4.3.2. Dikey Yatırımlar.....	17
1.4.4. Diğer Doğrudan Yabancı Yatırım Çeşitleri	18
1.5. DYSY Teorileri.....	18
1.5.1. İçselleştirme Teorisi	18
1.5.2. OLI Paradigması (Eklektik Paradigma)	20
1.5.3. Ürün Devreleri Teorisi	22
1.5.4. Yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Teorisi	24
1.5.4.1. Yatay Entegrasyon Yatırımları (YEEY).....	24
1.5.4.2. Dikey Entegrasyon Yatırımları (DEY)	26
1.5.4.3. Bilgi Sermayesi Modeli (BSM).....	28
1.6. DYSY'nı Etkileyen Faktörler	29
1.6.1. Ekonomik Faktörler.....	29
1.6.2. Politik Faktörler.....	32
1.6.3. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler.....	34
1.6.4. Sosyal ve Kültürel Yapı	35
1.7. DYSY'nın Ülke Ekonomilerine Etkisi	36
1.7.1. Olumlu Etkileri.....	37
1.7.2. Olumsuz Etkileri.....	40
2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	42
2.1. DYSY'nın Dünyadaki Tarihi Gelişimi	42
2.1.1. 1980 Öncesi Dönem	42
2.1.2. 1980 Sonrası Dönem	44
2.2. DYSY'nı Yönlendiren Uluslararası Kuruluşlar	45
2.3. Türkiye'de DYSY'nın Tarihi Gelişimi.....	49
2.3.1. 1980 Öncesi Dönem	49
2.3.2. 1980 Sonrası Dönem	61
2.4. DYSY'lerin Türkiye Açısından Önemi	76

2.5. DYSY'lerin Akışına Etki Yapan Faktörlerin Türkiye Bakımından Değerlendirilmesi	80
2.5.1. Ekonomik Faktörler.....	80
2.5.2. Siyasi Faktörler.....	84
2.5.3. Sosyal ve Kültürel Faktörler.....	86
2.6. Türkiye'deki DYSY'lerin Dünya Yatırımları ile Karşılaştırılması.....	89
3. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI	91
3.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı	91
3.2. DYSY'nın Büyümeye Etkileri.....	92
3.3. Türkiye'de DYSY'nın Büyümeye Etkisi.....	95
3.3.1. Veri ve Metodoloji.	95
3.3.1.1. Durağan ve Durağan Olmayan Zaman Serileri.....	97
3.3.1.2. Durağan Zaman Serileri İle Durağan Olmayan Zaman Serileri Arasındaki Temel Farklar	97
3.3.1.3. Birim Kök Testi	98
3.3.1.4. Granger Nedensellik Testi	100
3.3.2. Ekonometrik Model Sonuçları	102
4. SONUÇ	117
EKLER	121
KAYNAKÇA	144
ÖZGEÇMİŞ	156

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermayenin Yıllara Göre Dağılımı	57
Tablo 2: Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Fiili Girişler)	67
Tablo 3: Uluslararası Sermayeli Firmaların Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı	70
Tablo 4: Uluslararası Sermayeli Firmaların Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı	71
Tablo 5: Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı	73
Tablo 6: 1980 Sonrası Türkiye’ye Gelen DYSY (Milyon Dolar)	75
Tablo 7: 1999 – 2006 Yılları Türkiye’de ve Rakip Ülkelerdeki DYSY Girişi (Milyon Dolar)	90
Tablo 8: 1980 – 2009 Yılları Arasında Türkiye’de DYSY ve Büyüme	96

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: DYY'nin Zaman İçinde Dağılımı (1980 – 2009)	102
Grafik 2: GSYİH'nın Zaman İçinde Dağılımı (1980 – 2009)	103
Grafik 3: DYY'ın Logaritmik Olarak Zaman İçerisinde Dağılımı (1980 – 2009).....	104
Grafik 4: Logaritmik DYY'ın İlk Farklarının Zaman İçinde Dağılımı (1980 – 2009)	108

EKLER

EK 1: 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu	121
---	-----

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADF :	Genişletilmiş Dickey – Fuller Birim Kök Testi
AET:	Avrupa Ekonomi Topluluğu
Ar-Ge:	Araştırma-Geliştirme
BSM:	Bilgi Sermayesi Modeli
ÇUŞ:	Çok Uluslu Şirket
DEY:	Dikey Entegrasyon Yatırımları
DF :	Dickey – Fuller Testi Birim Kök Testi
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
DYSY:	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
DYY:	Doğrudan Yabancı Yatırım
FPE :	Son Tahmin Hata Kriteri
GAP:	Güneydoğu Anadolu Projesi
GOÜ:	Gelişmekte Olan Ülke
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ:	Gelişmiş Ülke
HM :	Hazine Müsteşarlığı
IBRD:	International Bank For Reconstruction and Development – Dünya İmar ve Kalkınma Bankası
ICSID :	International Centre For Settlement Of Investment Disputes – Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi
IFC :	International Finance Corporation – Uluslararası Finansman Kurumu
IMF:	International Money Fund - Uluslararası Para Fonu
İSO :	İstanbul Sanayi Odası
KDV :	Katma Değer Vergisi
MIGA:	Multilateral Investment Guarantee Agency – Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
NAFTA:	North American Free Trade Agreement – Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
OECD:	Organization For Economic Co-Operation and Development – Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖTV:	Özel Tüketim Vergisi
s./ss.:	Sayfa/Sayfalar
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCMB:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TL:	Türk Lirası
TÜSİAD:	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UDY :	Uluslararası Doğrudan Yatırım
UNCTAD:	United Nations Conference On Trade and Development – Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı
UÖŞ :	Ulus Ötesi Şirketler
vb.:	Ve Benzeri
vd.:	Ve Diğerleri
vs.:	Vesaire
WB:	World Bank – Dünya Bankası
WIR:	World Investment Report – Dünya Yatırım Raporu
WTO:	World Trade Organization – Dünya Ticaret Örgütü
YEY:	Yatay Entegrasyon Yatırımları
yy.:	Yüzyıl

GİRİŞ

Çalışmanın amacı, DYSY'nı teorik olarak inceleyerek Türkiye bağlamında tarihsel gelişimine ışık tutmak ve Türkiye'de 1980 sonrası, DYSY'nın ekonomik büyümeye etkilerini ampirik bir çalışmayla analiz etmektir.

Bu amacı gerçekleştirmek üzere çalışma giriş ve sonuç dahil olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden birinci bölümde küreselleşme olgusundan başlanarak, yatırım kavramı ve türleri incelenmektedir. İlerleyen bölümlerde DYSY'nın nedenleri üzerinde durulmuş ve doğrudan yabancı yatırım çeşitleri açıklanmaya çalışılmıştır. DYSY'nın çeşitleri açıklanmaya çalışıldıktan sonra literatürde yer alan DYSY teorileri ele alınmış ve alt başlıklar halinde irdelenmiştir. Birinci bölüm DYSY'nı etkileyen faktörler ve ülke ekonomilerine etkileri incelenerek sonlandırılmıştır.

İkinci bölümde, Dünyada ve Türkiye'de DYSY'nın tarihsel süreci açıklanmaktadır. DYSY'nın Dünyadaki tarihi gelişimi öncelikli olarak ele alınmış ve 1980 öncesi dönem, 1980 sonrası dönem olmak üzere iki ayrı dönem halinde incelenmiştir. DYSY'nın Dünyadaki tarihsel gelişimi incelendikten sonra Türkiye'de DYSY'nın tarihsel süreci yine 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı bölüm olarak irdelenmiştir. Bölümün ilerleyen kısımlarında DYSY'lerin Türkiye açısından önemi ve Dünya yatırımları ile kıyaslaması incelenmiş ve hangi faktörlerin etkili olduğu tespit edilemeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Türkiye'de 1980-2009 yılları arasında gerçekleşen DYSY ile büyüme arasındaki ilişki ekonometrik bir analize tabi tutulmuştur. Burada hedeflenen süreç DYSY'ları ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin çift taraflı olup olmadığını ve hangi değişkenin diğerinden etkilenip etkilenmediğini test etmek olmuştur. Bu bölümde ilk önce durağan ve durağan olmayan zaman serileri açıklanmaya

alışılmış, iki seri arasındaki farklar ele alınmış ve Birim Kök Testi ile Granger Nedensellik Testleri seriye uygulanarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir.

Sonuç olarak alışma, DYSY'nı etkileyen faktörleri incelemesi ve DYSY'nın ekonomik büyümeye etkilerinin analiz etmesi yönleri ile DYSY'yi kapsamlı olarak incelemeyi amaçlayan bir deneme niteliğindedir.

1.DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.1. Küreselleşme Olgusu

Dünya ekonomisinin son 25 yıllık evrimini küreselleşme olarak betimlemek, hatta betimlemenin ötesinde "küreselleşme" sözcüğüne analitik ve politik içerikler yüklemek, akademik bir moda haline geldiği vurgulanabilir.¹ Küre kökünden gelen küreselleşme, ingilizce “globalization”, fransızca “globalisation” sözcüklerinin karşılığı olarak dilimize 1980’li yıllarda giren bir kavramdır.²

Hayli kabarık olan küreselleşmeye ilişkin literatürün tasnifini, R. Went’in, şematik olmakla birlikte, tartışmalardaki konumları kabaca belirginleştirme imkânı veren çalışmasına göre yapabiliriz. Üç ana tavır belirlemek mümkün.³

Mutlak küreselleşmeci tavra göre, küreselleşme, her şeyi değiştiren, kaçınılmaz, tartışma götürmez ve kesinlik kazanmış bir eğilimdir. Bu eğilim karşısında özellikle ulus-devletlerin ve sendikaların yapabilecekleri pek bir şey yoktur.

Went’in de vurguladığı gibi, kısmen yukardaki uç tavra reaksiyon olarak gelişen ikinci tavra göre ise, küreselleşme denilen süreç, dünya ekonomisinde ilk kez yaşanan bir gelişme olmadığı gibi, tarihi görelilik perspektifinden bakıldığında önemi ve sonuçları itibarıyla de bir yepyenilik arz etmemektedir. Bu kamptaki bazı yazarlar, ayrıca küreselleşme kategorisinin açıklayıcılığından çok, ideolojik yanının ağırlık kazandığı görüşünü savunurlar.

Yukardaki iki konuma mesafeli bir üçüncü tavra gelince; yine Went’in de değindiği gibi bu grup yazarların paylaştığı nokta, küreselleşmenin bir abartma olduğu görüşüdür. Özellikle Hirst ve Thompson dünya ekonomisindeki değişme eğilimlerinin

¹ E.Ahmet Tonak, **Küreselleşme-Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000, ss.28-29.

² O Karakoç, “Rekabet Kurallarının Uluslararasılaşma Süreci ve Uluslararası Örgütlerin Politikaları”, (Rekabet Kurulu Başkanlığı, **Uzmanlık Tezi**, 2003), s.1.

³ Tonak, ss.28-29.

kurumsal ve işlevsel önemli sonuçları olabileceğini teslim etmekle birlikte, dünya ekonomisinin küreselleşmiş değil, üç kutuplu uluslararasılaşmış bir yapı (triad) olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Başka benzer sınıflandırmayı, kamuoyu açısından “aşırı küreselleşmeciler”, “kuşkucular” ve “dönüşümcüler” olarak ayırmak mümkündür.⁴ İlk grupta yer alan aşırı küreselleşmecilere göre, endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Küresel piyasa, politikanın yerini almaktadır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Politikalar yerel ya da ulusal ölçekte hala etkili olsalar bile, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değildir.⁵

Kuşkucular olarak adlandırılan bu gruba göre, küreselleşme beklenilmeyen bir şey değildir; sadece bu süreç aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılarak bir efsane haline getirilmiştir. Bunun yanında küreselleşme sürecinin karşısında gelişen bölgeselleşme, küreselleşmenin bir ara istasyonu değil, tam aksine alternatifidir. Dünya küresel bir uygarlık yerine, yeni anlayışlar çerçevesinde bölünmeye doğru gitmektedir. Küreselleşme, bir bütünleşmeyi değil, farklı kültürler, farklı uygarlıklar ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları beraberinde getirecektir. Üçüncü bir yaklaşım olarak dönüşümcülere göre ise, küreselleşme günümüz dünyasını yeniden şekillendiren sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin temelini oluşturan siyasal güçtür.⁶

Companella’nın (1993) tanımına göre, küreselleşme ulus ötesi şirketler gibi yeni aktörlerin güçlenmesi, iletişim ve bilişimdeki hızlı değişim ve OECD üyesi ülkelerdeki serbestleşme girişimleridir. Üretimin mekansal olarak yaygınlaşması, finansal piyasaların entegrasyonu, benzer tüketici mallarının küresel olarak tüketimi küreselleşmenin ekonomik boyutu olarak sergilenmektedir. IMF’in 2002 tarihli “ World Economic Outlook “ raporundaki tanıma göre küreselleşme, ticaret ve finansmanın entegrasyonudur. Dünya Bankası “Küreselleşme, Büyüme ve Fakirlik” adlı raporunda (2002) küreselleşme sürecini, dünyadaki ekonomilerin ve toplumların süre giden

⁴ Nurdan Aslan, **Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme, Ekonomik Entegrasyon İçinde**, İstanbul:Ekin Kitabevi,2005,s.6.

⁵ A.Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**. Çev.O.Akıncay, İstanbul:Alfa Yayınları,2002,s.56.

⁶ Aslan, s.7.

bütünleşmesi olarak tanımlamış ve nedenleri olarak taşıma maliyetlerinin düşmesi, düşük ticari engeller, düşüncelerin hızlı iletişimi, artan sermaye akışları ve artan göç baskısı olarak sıralamıştır.

Küreselleşme, finansal liberalizm ve paranın küresel olarak serbest bir şekilde dolaşımı olarak da tanımlanabilir. Finansal pazarların serbestleştirilerek ve yatırım kolaylıkları sağlanarak, doğrudan yabancı yatırımların üretimin yeniden yapılanmasında belirleyici etkisini oluşturmuştur. Küresel üretimin yeniden yapılanmasında önemli yer alan doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin şekillenmesinde etkiye bulunur. Küreselleşme sürecinde doğrudan yabancı yatırımlar, o ülkenin küresel üretim ve gelirden pay almasını sağlayan bir araçtır. Küreselleşme, günümüz dünyasında yeni ortaya çıkan veya şimdilerde daha belirgin hale gelen çeşitli faktörlerin etkisi sonucunda, insani varoluşun sosyal, kültürel ve iktisadi yönleri bakımından coğrafi sınırların önemini yitirmeye başlaması ile birlikte toplumların gitgide bunun bilincine varmaları sürecini ifade eden bir kavramdır. Bu süreç uluslararası her bakımdan karşılıklı bağımlılığı artırmakta ve hayatlarımızı gitgide daha fazla bizden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara bağımlı hale getirmektedir.⁷

Marshall'ın (1995) "Dünya Sistemi" bakış açısı küreselleşmeyi, kapitalizmin tarihsel gelişiminin aşamalarından biri olarak tanımlamıştır. Marshall'a göre, dünya ekonomisinin şu andaki aşaması kapitalizmin yapısal gelişmesine paralel olarak yeni bir biçim, başka bir aşama olarak varolmaya devam edecektir. Held ve McGrew (1993) eleştirisel bakış açısıyla, küresel ticaret, finans ve üretim sistemlerinin varlığı dünyadaki hanelerin, cemaatlerin ve ülkelerin refahını ve kaderini etkilediği söylenmektedir. Sosyal etkinlikler ve ilişkiler kurmadığı sürece coğrafi sınırların gittikçe anlamsız duruma geleceğini savunmaktadır. Küreselleşmeye karşıt görüşlerden Gürak'a (2003) göre; finansal küreselleşme, 1990'lı yıllardan itibaren gittikçe artan oranlarda paranın denetimsiz ama küresel hareketlilik kazanması olarak tanımlamıştır. Bu sayede Gelişmiş Ülkelerin (GÜ) çeşitli fonlarda biriken paralarını daha hızlı ve daha büyük oranlarda paraya ihtiyacı olan Gelişmekte Olan Ülkelere (GOÜ) aktarıp yüksek kârlar elde etme

⁷ DPT, **Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000, s.55.

olanağı artmıştır. Ancak sadece “paradan para kazanma” ilkesine dayalı bu tür fonların hareketliliğinin üretime doğrudan hiçbir katkısının olmamasının yanı sıra, spekülâtif amaçlı olarak denetimsiz hareketliliği sonucu GOÜ piyasalarının zarar görmesine neden olduğu da bilinen bir gerçektir. Yüksek kâr peşinde koşan bu tür "küreselleşmiş" fonları, GOÜ'de üretilen katma değerin önemli bir kısmının GÜ'lerdeki merkezlerine aktarılması, yani refahın transferi olmuştur. Küreselleşmeye eleştirel yaklaşan diğer isim Yeldan (2001) ise; küreselleşme olgusunu, ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemelenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi olarak yorumlamaktadır. Yeldan, kapitalizmin gelişme dinamiklerine paralel olarak, dünya ekonomisinin ayrılmaz bir bütün olarak algılanması gereğine karşın, uluslararası birikim sürecinin özellikle 1970’li yıllardan itibaren hız kazandığı ve bilgi-işlem teknolojilerindeki gelişmeleri de arkasına alarak tüm dünyayı tek bir pazara dönüştürdüğü düşüncesindedir.

Sonuç olarak, ister küreselleşmeden, ister uluslararasılaşan dünya ekonomisi eğilimlerinden söz edilsin, son dönemde değişimleri izlemek amacıyla kullanılan ampirik göstergeler, genellikle ihracat ve yabancı sermaye artışlarıdır. Bu göstergelerdeki artışlar dünya ekonomisinin bütünsel gelişiminden çok, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki kâr hadlerinin düşüşünün yol açtığı 1970’ler krizinin hızlandırdığı eğilimler olarak görülmelidir.⁸

1.2.Yatırım Kavramı ile Yabancı Sermaye ve Türleri

Ekonomik anlamda yatırım, bir ekonomide herhangi bir dönem içerisinde sermaye stokunu, yani üretim araçları toplamını artırmak için yapılan harcamalardır. Yatırım, gelecekteki tüketimi artırabilmek amacıyla güncel tüketimi kısmanın yoludur.⁹ Örneğin yeni bir fabrika kurmak ya da bir yol inşa etmek birer yatırımdır. Yapılan bir harcamanın yatırım niteliğinde olabilmesi için yeni bir sermaye malının sağlanmasına ya da üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik olması gerekmektedir. Sermaye

⁸ Tonak, s.30.

⁹ Deniz Arıkan, *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: Arıkan Yayınları,1.Baskı,2006,s.3.

stokunda meydana gelen değişiklik net yatırım olmaktadır.¹⁰ Net yatırım pozitif olabileceği gibi, eksi bir değer de olabilir. Pozitif net yatırıma genişleme yatırımı denilmektedir. Yatırım harcamalarının bir bölümü de mevcut sermaye stokundaki aşınma ve eskimleri (amortisman) ya da teknolojik bakımdan demode olan sermaye mallarının uğradığı değer kaybını gidermeye yönelik olmaktadır. Bu türden yatırımlar yenileme yatırımlarıdır ve bu harcamalar da üretim kapasitesinde net bir artışa yol açmaktadır. Yenileme yatırımları ile net yatırımların toplamı brüt (gayri safi) yatırımlar olarak tanımlanır.¹¹ Bununla birlikte, mevcut bir fabrika, bina ya da tesisin satın alınması, sanıldığıının tersine ekonomik açıdan yatırım sayılmamaktadır. Çünkü bu işlem sadece mevcut bir tesisin yönetiminin el değiştirmesinden ibarettir. Aynı şekilde hisse senedi, hazine bonusu gibi mali varlıkların alımı da ekonomik anlamda yatırım sayılmamakta; bu tip yatırımlar finansal yatırım olarak değerlendirilmektedir. Burada ek bir değer oluşumu olmadığı gibi, kişi sadece elindeki varlığın niteliğini değiştirmektedir. Başka bir açıklamaya göre ise yabancı sermaye; bir ülkede yerleşik bulunan kişilerin bir başka ülke sınırları içerisinde gelir elde etme amacıyla yaptıkları yatırımlara uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı verilir. Bir ülke yerleşik kişinin bir başka ülke yerleşik kişisine fon aktarması veya ondan fon alması ile ortaya çıkan olaya uluslararası sermaye akımı adı verilir.¹²

Ekonomik varlıklar iki gruba ayrılır:

- Mali ekonomik varlıklar
- Mali olmayan ekonomik varlıklar

Mali ekonomik varlıklar arasında; bono, tahvil, hisse senedi, para işlevi gören altın, kasa-banka, avanslar ve alacaklar görölmektedir. Bu tür varlıklara yapılan harcamalar ekonomideki mevcut sermaye stokunu artırmamakta, yalnızca bu stok üzerindeki hakların el değiştirdiğini göstermektedir. Mali olmayan varlıklar ise kendi içerisinde “üretilmiş varlıklar” ve “üretilmemiş varlıklar” olarak ikiye ayrılmaktadır. Üretilmemiş varlıklardan, bir ülkedeki doğal ormanlar ve maden yatakları gibi ulusal

¹⁰ Oktay Kızılkaya, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi (1980 - 2006)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2007), s.4.

¹¹ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002, ss.745-746.

¹² Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, İstanbul: Güzem Yayınları, 1998, s.710.

anlamda yatırım kavramının dışında kalan varlıklar anlaşılmaktadır. 1993 Ulusal Hesaplar Sisteminin mali olmayan üretilmiş ekonomik varlıklar tanımı ise aslında “toplam yatırım” tanımı ile aynıdır. Bu tanımda toplam yatırımlar üç ana başlık altında toplanabilir: Sabit sermaye yatırımları, stoklar ve kıymetlilerdir.¹³ Sabit sermaye yatırımları, bir ekonomideki üretim faktörlerinin ekonomideki reel sermayeyi artırmak amacıyla kullanılması olarak değerlendirilmiştir. Makine, teçhizat, yol, baraj gibi yatırımlar bu sınıfa girmektedir. Mali olmayan üretilmiş ekonomik varlıkların ikincisi stoklardır. Mamul ya da yarı-mamul olarak ekonomik birimlerin ellerinde bulunan çeşitli mallardan oluşan stoklar toplam yatırımların da bir parçasıdır. Kıymetliler ise paranın zaman içerisinde, fiyat artışları karşısında uğrayabileceği değer kaybından korunmak üzere satın alınan kıymetli metaller, taşlar ya da sanat eserleri gibi varlıkları kapsamaktadır. Bunlara örnek olarak altın, antika eşyalar ya da mücevherler verilebilir.

Anlaşıldığı üzere, iki tür yabancı sermaye biçimi bulunmaktadır. Bunlar; uluslararası portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır.

1.2.1. Uluslararası Portföy Yatırımları

Özel yabancı sermaye hareketlerinden biri olan portföy yatırımları, tasarruf sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarında uluslararası politik risk, kambiyo kuru riski, bilgi edinebilme riski gibi ek riskler üstlenmek suretiyle sermaye kazancı ile faiz ve temettü geliri gibi kazançlar elde etmek amacıyla hisse senedi, tahvil ve diğer sermaye piyasası araçlarına yatırım yapmalarıdır. Portföy yatırımları uluslararası ve piyasalararası yapılabilir. Bir ülkenin ihraç ettiği hisse senedi ve tahvillerin yabancı yatırımcılar tarafından o ülkenin sermaye piyasasında ticaretinin yapılması uluslararası işlemlere örnektir. Aynı işlemin ülke sınırları dışında bir merkezde gerçekleşmesi piyasalararası işlemlere örnektir. Bir ülkede yabancı portföy yatırımlarının artması, yerel sermaye piyasalarının likiditesini olumlu yönde etkileyerek, piyasaların etkinliğini artırır. Piyasaların likiditesinin artması ise beraberinde piyasa derinliğini getirerek yatırımların çeşitlenmesini sağlar.¹⁴ Bu tür yatırımlar aynı zamanda piyasalara belli bir disiplin getirir ve bilgiye ulaşmayı kolaylaştırarak şeffaflığı artırır.

¹³ Kızılkaya, s.5.

¹⁴ Kızılkaya, s.7.

Uluslararası portföy yatırımları sayesinde ev sahibi ülkede sermaye ve kaynakların daha iyi dağılımı ile ekonomisinin daha sağlıklı hale gelmesi kolaylaşır.¹⁵ Uluslararası anlamda portföy yatırımları fonların getirisi düşük olanlardan getirisi daha yüksek olan alanlara aktarıldığı sermaye akımlarıdır. Borç veren açısından bakıldığında portföy yatırımlarının maliyeti yerel olarak sağlanan sermayenin fırsat maliyetinden daha az, getirisinin ise maliyetinden daha fazla olmasından dolayı portföy yatırımları karlı olabilmektedir.¹⁶

1.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY)

Doğrudan yabancı yatırımlar, bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere, ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması şeklinde yapılan yatırımlardır.¹⁷ Doğrudan yabancı yatırımlar aynı zamanda, bir ekonomide üretim faktörlerinin mal ve hizmet üretimini çoğaltmak, özellikle gelecek dönemlerde tüketim ve ihracat imkanlarını artırmak amacıyla, belli bir dönem içinde reel sermayenin artırılması, korunması ve düzenlenmesi için kullanılmasına hizmet eder.¹⁸ Herhangi bir ürünün üretilmesi için yapılan ve bu faaliyetin sonucunda yatırımcının servetinin maksimum kılınmasını amaçlayan yatırımlardır.¹⁹ Diğer bir ifade ile, yatırım, ülkenin üretim gücüne yapılan eklemelerdir.²⁰ Bu yatırımlar, gittiği ülkede uzunca süre kaldığı, yatırıma katkıda bulunduğu, istihdam yarattığı için arzu edilen bir sermaye hareketi şeklindedir.²¹

DYSY, çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Dolayısıyla bu iki konu arasında çok yakın bir ilişki vardır. Çok uluslu işletmelerin ana merkezlerine bağlı olarak ve onların denetimi altında dış ülkelerde faaliyet gösteren işletmelere de yabancı

¹⁵ Müge İşeri ve Zeynep Aktaş, “İMKB’de Yabancı Portföy Yatırımlarındaki Hakeretler (1997-2005 Dönemi)”, **Yaklaşım Dergisi**, sayı:151,(Temmuz 2005),s.373.

¹⁶ A.George Petrochilos, **Foreign Direct Investment and The Development Process**, Avebury:Gower Publishing,1989,s.6.

¹⁷ Seyidoğlu, s.718.

¹⁸ Cevdet Yılmaz ve H.Yılmaz, **Dünya’da ve Türkiye’de Sabit Sermaye Yatırımı Kavramı ve Türkiye Uygulaması**, Devlet Planlama Teşkilatı: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Nisan 1997,s.1.

¹⁹ Gürel Konuralp, **Sermaye Piyasaları: Analizler, Kuramlar ve Portföy Yönetimi**, Alfa Yayınları: İstanbul, Mart 2005,s.3.

²⁰ Oktay Güvemli, **Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi ve Değerlendirilmesi ve Yapılabilirlik Raporu Esasları**, İstanbul: Proje Danış Yayınları,no.1,3.baskı,1988,s.3.

²¹ Nahit Töre, **Dünyada Sermaye Akınları**, Ankara: Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Genel Müdürlüğü,2001,s.1.

sermaye şirketi, bağılı şirket, şube, yavru şirket v.s. gibi isimler verilmektedir. Çokuluslu bir şirket, yabancı ülkede doğrudan sermaye yatırımı yaparken o ülkeye genellikle döviz transfer etmektedir.²² Ana özellik bu olmakla birlikte, bazen ev sahibi ülkeye (yatırım yapılan ülke) döviz girişi olmadan da doğrudan yatırım gerçekleştirilebilir. Bunun bir yolu, yabancı sermayenin ülkeye, üretimde kullanılacak makine, donatım gibi fiziki üretim araçları biçiminde gelmesidir. Bazen de döviz veya yatırım malı olarak değil, lisans, teknik bilgi ve know-how gibi gayri maddi haklar biçiminde giriş yapabilir. Ulusal ekonominin yeni global ekonomiye entegrasyonu için önemli bir anahtar olan DYSY, sermaye ile birlikte yönetim becerisi, know-how ve yeni teknoloji transferi sağlaması ve pazarlama, ihracat ve istihdam olanaklarını artırması nedeniyle, tasarruf açığı olan ve teknoloji üretmekte zorlanan ülkelerin kalkınmasında önemli işlevlere sahip olmaktadır. DYSY konusuna programlarında yer veren uluslararası organizasyonların başında gelen UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı), Birleşmiş Milletler Sekreteryası içinde DYSY ve çok uluslu şirketlerle (ÇUŞ'ler) ilgili birçok konuda hizmet vermektedir. UNCTAD, ÇUŞ'lerin yapılarına bakarak uluslararası yatırımları teşvik edici ortamın hazırlanması konusunda çalışmaktadır. Çalışma şekli, seminerler ve konferanslar düzenlemek, yayım faaliyetlerinde bulunmak, devletlerarası görüşmeleri organize etmek ve teknik konularda yardımcı olmaktır. UNCTAD'ın DYSY konusundaki en önemli faaliyetlerinden birisi, her yıl yayımladığı Dünya Yatırım Raporu (World Investment Report-WIR)'dur. 1991 yılından beri yayımlanan ve DYSY'a ilişkin ayrıntılı istatistikleri ve değerlendirmeleri içeren bu raporlar, her yıl DYSY'a ilişkin önemli bir konuyu da gündemine alıp işlemektedir. Rapor, 2000 yılında "Sınır Ötesi Satın Almalar ve Birleşmeler"; 2001 yılında "Yerel Bağların Güçlendirilmesi" ve 2002 yılında "Çok Uluslu Şirketler ve İhracatta Rekabet Edebilirlik" ismiyle yayımlanmıştır.²³

1.2.3.DYSY'ler ve Portföy Yatırımları Arasındaki Başlıca Farklar

DYSY'ler ile portföy yatırımları arasında bazı önemli farklılıklar vardır. En önemli fark, yabancı ülkede yapılan yatırımın yönetimi ve denetimi konusudur. DYSY durumunda, şirket yönetimi ve denetiminde etkili olunmaktadır. Oysa, portföy

²² Kızılkaya, s.9.

²³ Kızılkaya, s.10.

yatırımlarında yerleşik şirket üzerinde yönetim hakkı veya denetim söz konusu değildir; bu yolla yerleşik şirket uluslararası piyasalardan kaynak sağlamış olur. İkinci önemli fark, DYSY’lerde yatırımcının yatırım sermayesinin yanı sıra üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirebilmesi, portföy yatırımlarında ise yabancı yatırımcının sermayeden başka bir katkıda bulunmamasıdır.²⁴ Diğer farklar arasında ise yatırımcıların kimliklerinin birbirinden farklı olması ile yatırımın anapara ve gelirlerinin geri ödenmesi sayılabilir. Portföy yatırımlarını tasarruf sahibi gerçek kişiler de yapabilirken, DYSY’ler genellikle UÖŞ’ler tarafından yapılmaktadır. Portföy yatırımlarında gelir ve amortismanların geri ödenme koşulları önceden bellidir. Borç alanlar bakımından tahvil, sabit bir döviz borcu niteliğinde olup, itfa tarihinde ekonomik koşullara göre değişmez. Oysa DYSY’lerde genellikle belirli bir amortisman yoktur. Kâr transferleri de, işletmelerin kazanç durumlarına ve hükümetlerin transferler üzerine koydukları kısıtlamalara bağlıdır.²⁵

DYSY’lerin bir ülkeye girişleri uzunca bir süreci gerektirmesinin yanı sıra, girdiği ülkedeki kalış ve ayrılış süreleri de, portföy yatırımlarına göre daha uzun olmaktadır. Ayrıca, bu tür bir yatırımı yapacak olan yabancı yatırımcı çok büyük riskleri göze almak suretiyle başka bir ülkeye gelmekte ve işçi çalıştırmaktadır.

1.3. DYSY’nın Nedenleri

Uluslararası Ticaret Teorisi’nin temeli “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi” ne dayanır. David Ricardo’nun formüle ettiği bu teoriye göre her ülke, göreceli olarak hangi malları daha ucuza üretiyorsa o malların üretiminde uzlaşması gerekmektedir.²⁶ Bu çerçevede de üretiminde uzlaştığı malı ihraç edecek, diğer ülkenin uzlaştığı diğer ürünü de ithal edecektir. Temeli Adam Smith’in “Mutlak Üstünlükler Teorisi” ne dayanan liberal yorumun amacı, Smith’in kitabına adını veren “Ulusların Zenginliği” ne ulaşmaktır.²⁷

²⁴ TCMB, **Yıllık Rapor**, Ankara: TCMB Yayınları, 2000, s.11.

²⁵ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 9.Baskı, 1994, s.579.

²⁶ E.Erdem, M.Toprak ve M.Acar, **İktisadın İnşası: Büyük Düşünürlerin Hayatları ve Fikirleri**, Ankara: Liberte Yayınları, 2003, ss.99-124.

²⁷ Adam Smith, **The Wealth of Nations**, New York, 1965, s.26.

1900 yılların başlarında Heckscher-Ohlin Teoremi, karşılaştırmalı üstünlüklere yeni bir bakış açısı getirmiştir. Teoriye göre, emek zengin ülkeler emek yoğun, sermaye zengin ülkeler sermaye yoğun malları daha ucuza üreterek karşılaştırmalı üstünlük elde ederek bu malları ihraç ederler.²⁸ Yeni nesil iktisatçılar tarafından doğrudan yabancı yatırımların nedenleri bir dizi ekonomik, davranışsal ve stratejik etken üzerinde durulmuştur. Son otuz yıl geliştirilen bu hipotezlerin başlıcaları şunlardır:

- **Hammadde Kaynakları:** Gelişmekte olan ülkelere bazıları doğal kaynaklar bakımından şanslı olsalar da, kaynaklarından etkin şekilde faydalanabilecek finansman ve teknolojiye sahip değillerdir. Bu ülkelerin kendi doğal kaynak ve hammaddelerinden faydalanabilmeleri için doğrudan yabancı yatırımları çekmesi önemli bir araçtır. DYY sayesinde, yeni teknolojik destek ile maliyetler minimuma düşürülür ve kaynaklardan maksimum düzeyde yararlanır. Bu türdeki yatırımların, ihracata olumlu etkilerinin yanında sermaye malları ithalatını artırıcı etkisi de bulunmaktadır.²⁹

- **Faaliyetlerin Bütünleştirilmesi:** İlk aşamadan nihai ürün aşamasına kadar tüm faaliyetleri (dikey bütünleşme) veya aynı aşamadaki üretim faaliyetlerini tek bir yönetim altında toplamanın yararlı olduğu durumlarda (yatay bütünleşme), üretimde bütünleşmeye gidilir. Bu gibi durumlarda girdi sağlamanın güvenceye alınması veya belirli aşamaları farklı ülkelere gerçekleştirmenin faaliyet avantajı yaratması gibi nedenler dolayısıyla üretim farklı ülkelere yaygınlaştırılır.³⁰

- **Ünvanın ve Sırların Korunması:** Ticari hayatta markalaşmış firmalar, yeni pazarlara girmeye karar verdiklerinde ürünlerinin kalitesini sabit tutmak istedikleri için ortak yatırım, lisans anlaşmaları ve yerinde üretim gibi yollara başvururlar. Bu sayede, üretime ait gizli bilgiler, patent ve ticari sırlar korunma altına alınmış olur.

- **Ürünün Yaşam Dönemi Hipotezi:** Firmaların iç ekonomideki gelişmelerin sınırına ulaşmalarıyla, bu piyasada daha fazla kar olanakları kalmaz. Kar artışının

²⁸ Canan Güneş, “ Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisine Etkileri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi SBE,2006),s.34.

²⁹ Güneş ,s.35.

³⁰ Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, Teori , Politika ve Uygulama,İstanbul:Güzem Yayınları No:14,2001,s.666.

sürdürülebilmesi için, daha az girilmiş bulunan ve belki de rekabetin daha sınırlı olduğu yabancı piyasalarda üretim yapılması gerekebilir. Raymond Vernon tarafından ortaya atılan bu görüşe göre, dış yatırım, yurt içine uzun süredir yerleşmiş olmanın ve iyi iş yapmanın bir sonucudur.³¹

Bu görüş açısından Amerikan firmalarının dış piyasalarda egemen olmaları da ürün devrelerinin ileri aşamalarında bulunmalarıyla ilgilidir.³²

- İthalatçı Ülkenin Koyduğu Tarife ve Kotalardan Kaçınma: Bazı gelişmekte olan ülkelerde, ülke ekonomisini korumak için ithal edilen mallara konulan kota ve tarifeler, ihracat yapan ülke için kısıtlı miktarda ticaret yapma tehlikesini doğurur. Böyle bir durumda, DYY'ler halinde üretim de bulunmak kota ve tarifeleri etkinsiz kılmanın en iyi yoludur. Bu konudaki en iyi örnek; 1960'lı yıllarda Amerikan yatırımlarının Batı Avrupa'ya akışıdır.³³

- Yurtiçi Kısıtlamalardan Kurtulma: Bankaların ve bazı imalat sanayii alt sektörlerinin uluslararası alana yayılmalarında önemli bir etkidir. ABD'de ve diğer sanayileşmiş ülkelerde bankacılık yasalarının getirmiş olduğu düzenlemeler, bunlardan kurtulmak üzere bankaları yurtdışında şubeler açmaya yöneltmiştir. Bunun gibi, ülkedeki çevre koruma standartlarının getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak isteyen imalat sanayii firmaları, üretim için düşük çevre standartlı ülkeleri seçmişlerdir. Bunlar arasında çevreyi kirletici ve kamu sağlığına zararlı endüstriler özellikle belirtilebilir. Türkiye'de Çitesan'a bağlı çimento fabrikalarının Fransız firmalarınca satın alınması buna bir örnektir.³⁴

- Üretim Esnekliği: Satın alma gücü paritesi teorisinin öngördüğü gibi, ülkeler arasındaki enflasyon oranları ile bu ülkelerin döviz kurlarındaki göreceli değişimler arasında, uzun vadede doğru yönlü bir ilişki olmalıdır. Bunu sağlayan arbitraj mekanizmasıdır. Ama bazen satın alma gücünde sapmalar olabilmektedir. Böyle durumlarda, parası reel değer kaybına uğramış ülkelerde üretimde bulunmak,

³¹ R.Vernon, " International Investment and International Trade İn The Product Cycle",**The Quarterly Journal of Economics**, Vol.80,No.2.1966,ss.190-207.

³² Seyidoğlu, s.667.

³³ Güneş,s.36.

³⁴ Seyidoğlu, s.667.

maliyetleri düşürücü bir etkidir. O bakımdan reel değer kaybının doğurduğu fırsatlardan yararlanmak için üretim yeri değiştirilebilir.³⁵ Bu tarz istikrarsızlıklar şirketlerin karlarına yarasa da reel değer kayıpları bir ülkenin istikrarsız ve güçsüz yapısını göstermektedir.³⁶

- **Yatırımları Uluslararası Çeşitlendirme:** Dış yatırımlar, hissedarlar açısından dolaylı olarak portfolyo çeşitlenmesi sağlar. Üretim tek bir piyasa ile sınırlı bulunması durumunda, nakit akımları göreceli bir istikrarsızlık gösterir. Firma, ürün çeşitlendirmesi ile bir ölçüde dengelenmeye çalışabilir. Fakat, aynı ülkedeki tüm ürünlerin satış koşullarının benzer yönde etkilenmesi normaldir. Yani çeşitlendirme ile sistematik risk giderilemez. Oysa şirket, üretimini uluslararası düzeyde çeşitlendirerek bu riski bir ölçüde azaltabilir. Çünkü tüm ülke ekonomileri aynı yönde dalgalanmazlar.³⁷

- **Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı:** Önemli miktarda vasıfsız veya yarı vasıflı işgücü ihtiyacı ile yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, reel işgücü maliyetinin yüksek olduğu sanayileşmiş ülkelerdeki hizmet ve imalat sanayiinden, gelişmekte olan ülkelerdeki, ihracata dönük ara ve nihai mallar üreten sektörlerle doğru kaymaktadır. Ev sahibi ülke yönetimi, ucuz işgücü arayışından olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına karşı ülkelerini cazip hale getirebilmek için, serbest ticaret anlaşmaları yapmakta ve serbest ticaret bölgeleri kurmaktadır.³⁸

Ucuz doğal kaynak ve işgücünün yoğun olarak rastlandığı ülkelerden olan Çin, Meksika, Malezya, Kore, Hindistan, Hong Kong ve Tayvan doğrudan yabancı sermayenin en çok bulunduğu yerlerdir.³⁹

³⁵ Seyidoğlu, s.667.

³⁶ Tuğrul Görgün, “ Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, **Uzmanlık Tezi**, Ankara,2004,s.9.

³⁷ Seyidoğlu, s.668.

³⁸ E.Yaprak Gülcan, “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Özelliklerinin Belirlenmesi: Türkiye Görgül Tanıklar”,**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,1999,s.16.

³⁹ Güneş, s.37.

- **Yabancı Teknoloji Kullanımı:** Bu gruptaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknolojik kapasite, pazarlama teknikleri ile yönetim-organizasyon bilgilerine ulaşmak amacıyla yatırım yapar. Örneğin, Güney Kore, Tayvan ve Hindistan şirketleri, AB ve Amerikan şirketleri ile ileri teknoloji gerektiren sektörlerde ortak yatırımları tercih etmektedir.⁴⁰

XIX. yy Avrupa, Amerika ve Japonya tarafından gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların amacı, o dönemde henüz sanayileşmekte olan kendi ülkelerine, gerekli hammadde kaynaklarını en ucuz ve kolay şekilde temin etmektir. II. Dünya Savaşına kadar, doğrudan yabancı yatırımların 3/5'i bu tür yatırımlardan oluşuyordu. Ancak 1980'li yılların ortasından itibaren kaynak arayışı ile yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımları, toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1/3'üne ve gelişmekte olan ülkelerin bu orandan aldığı pay ise %45'e düşmüştür.⁴¹

Son on yılda, vasıfsız, yarı vasıflı işgücünün katma değer yaratma sürecindeki önemini yitirmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan çok uluslu şirketlerin bu kaynaklara yönelik yatırımlarını düşürmüştür. Buna karşılık, bilgi, teknoloji ve yöneticilik bilgilerine ulaşmak amacıyla yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları önem kazanmıştır. Sadece üçüncü dünya kökenli çokuluslu şirketler değil, sanayileşmiş ülke şirketleri de araştırma-geliştirme amacıyla yoğun yatırım yapmaktadır.⁴²

- **Monopol Avantajından Yararlanma:** Sınai örgütlenme teorisine göre, rakiplerinin sahip olmadıkları üretim, bilgi ve becerilerini elinde bulunduran şirketler dış piyasalara açılma bakımından avantajlı durumdadır.⁴³ Bu görüşe göre tüm bilgi, kaynak ve mallar tam olarak hareketli olsalar ve bunlara istendiği an sahip olunabilseydi, hiçbir piyasada monopolcü yapılara rastlanmazdı. Ancak gerçek piyasalarda bu koşullar sağlanamamaktadır. Bazı ayrıcalıkları dolayısıyla bir piyasadaki belirli firmalar diğerlerine göre üstünlük elde ederler. Örneğin, teknolojiyi ele alırsak, bir teknolojiye yalnız kendisi sahip olan şirket, iç ve dış piyasalarda bu avantajını

⁴⁰ Gülcan, s.17.

⁴¹ H.John Dunning, **Multinational Enterprises and Global Economy**, Wokingham: Addison-Wesley Publishing Co,1993, s.114.

⁴² Gülcan, s.17.

⁴³ Seyidoğlu, s.668.

kullanabilmektedir. Teknoloji yeni bir mali üretim süreci, pazarlama veya finansman yöntemi ile ilgili olabilir. Dolayısıyla bu alanlarda rakiplerine göre üstünlüğe sahip olan bir firma bu avantajını kullanarak uluslararası piyasalara daha kolayca açılabilir.⁴⁴

1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımın Çeşitleri

Doğrudan yabancı yatırımlar yapılan yatırımın mülkiyet durumuna göre, yapılan yatırımın yeni işletme yaratmasına göre, yapılan yatırımın üretim zincirindeki yerine göre, yapılan yatırımın amacına göre ve farklı diğer değişkenlere göre kendi içinde çeşitlere ayrılırlar.⁴⁵

1.4.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırım

1.4.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket (Joint Ventures and Full-Ownership)

Ortak girişim bir veya daha fazla yabancı yatırımcının ev sahibi ülkeye gelerek ev sahibi ülkede diğer bir veya birkaç yerli yatırımcı ile ortak bir işletme kurmasıdır. Tam mülkiyete dayalı bağlı şirket kurma ise bir veya daha fazla yabancı yatırımcının ev sahibi ülkeye gelerek kendi başına bir işletme kurmasıdır. Aralarındaki fark, mülkiyette ev sahibi ülkeden bir yatırımcının olup olmamasıdır. Yabancı yatırımcının bu iki seçenekten hangisini seçeceği de ev sahibi ülkedeki piyasa, gelenek- görenek, din, tüketim kalıpları, iş bağlantıları, yabancı düşmanlığı, üretim teknolojisi, patent, lisans ve mülkiyet haklarına göre değişebilmektedir.⁴⁶

⁴⁴ Seyidoğlu, s.668.

⁴⁵ Onur Demirel, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE,İsparta,2006),s.16.

⁴⁶ Seyidoğlu, s.670.

1.4.1.2. Şirketlerarası Birleşmeler ve Satınalmalar

Şirketlerarası birleşmeler veya satınalmalar yabancı bir pazara girmede en kolay yol olmasıyla, daha iyi bir teknolojiye araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine girmeden ulaşma ve ölçek ekonomilerinden faydalanma imkanlarıyla son zamanlarda doğrudan yatırımcıların tercih ettikleri bir yöntemdir.⁴⁷ Bu yöntemin kültür, milliyet, din, gelenek-görenek farklılıklarından doğan güçlükler, yabancı bir şirketin yerli bir şirketle birleşmesi veya onu satın almasından doğan siyasi olumsuzluklar ve birleşme veya satınalma sonrasında istihdam, ücretler veya sözleşmelerdeki aleyhte değişiklikler gibi olumsuz etkileri olabilir.⁴⁸

1.4.1.3. Stratejik Birleşmeler (Strategic Alliances)

Son yıllarda geniş uygulama alanı bulan diğer bir DYY yapma şekli de stratejik birleşmelerdir.⁴⁹ Bu yöntemde ana amaç çok yüklü olan Ar-Ge faaliyetlerini paylaşmak, piyasaya doğru zamanlama ile girebilmek, ortak pazarlama ve hizmet sunmanın faydalarından yararlanmak olarak sıralanabilir.⁵⁰

1.4.2. Yapılan Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre

1.4.2.1. Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield Investments)

Yapılan yatırım ev sahibi ülkede yeni bir iş yaratıyorsa bu tip yatırımlara yeşil alan yatırımları adı verilmektedir. Bu tip yatırımlar daha ziyade Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ) iş hayatında nişlerin bulunduğu ortamlarda yoğunluk kazanırlar. Bu tip yatırımlarda yabancı yatırımcının amacı tamamen kendi teknolojisi, üretim metodu ve yönetim anlayışıyla yeni bir işletme açmaktır. Bu sayede kar maksimize edilmeye çalışılmaktadır. Bu tip yatırımların dezavantajı ise ev sahibi ülke pazarına girişin yavaş olmasıdır.

⁴⁷ Demirel, s.16.

⁴⁸ Seyidoğlu, s.671.

⁴⁹ Demirel, s.17.

⁵⁰ Seyidoğlu, s.671.

1.4.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield Investments)

Kahverengi alan yatırımları yeşil alan yatırımları ile satınalmalar arasında hibrid bir yatırım çeşididir. Bu tip yatırımlarda bir satınalma gerçekleşir fakat işletmenin şekillenmesinde ev sahibi ülkedeki işletmenin üretim faktörlerinden ziyade yabancı yatırımcının getirdikleri faktörler etkindir.

1.4.2.3. Satınalmalar (Acquisitions)

Bu tip yatırım da yukarıda belirtildiği gibi ev sahibi ülkedeki bir işletmenin yabancı bir veya daha fazla yatırımcı tarafından satın alınmasıdır. Yabancı yatırımcı işletmede düzenlemeye veya genişlemeye gitmediği sürece yeni iş yaratma etkisi olmayan bir yatırım şeklidir.⁵¹

1.4.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre

1.4.3.1. Yatay Yatırımlar

Uluslararası ticaretin önünde engellerin olduğu ve taşıma ücretlerinin pahalı olduğu durumlarda kullanılan bir metottur. Bu metoda göre yabancı yatırımcı kendi ülkesinde üretim yapıp ev sahibi ülkeye ihracat yapamıyorsa veya yapsa bile rekabet edemiyorsa bu gibi durumlarda ev sahibi ülke pazarını ele geçirebilmek için ev sahibi ülkede yatırım yapma yoluna gider. Bu sayede ev sahibi ülke pazarına da satış yapabilme imkanı bulur.⁵² Bu tip yatırımlarda yabancı yatırımcı aynı tip üretimi değişik ülkelerde uygular.

1.4.3.2. Dikey yatırımlar

Haberleşme ve ulaştırmadaki ilerlemelere, tüm liberalleşme akımlarına rağmen halen daha ülkeler arasında faktör fiyatları ve faktör donatımlarında farklılıklar mevcuttur. Bu durumda farklı faktörleri gerektiren üretim şekillerinde üretim aşamalara ayrılır ve her bir aşama kendi faktörünün ucuz olduğu ülkelere kaydırılır. Sermaye

⁵¹ Demirel,s.18.

⁵² G. H. Hanson, “ Should Countries Promote Foreign Direct Investment?” , **G-24 Discussion Paper Series**, no.9,2001,s.10.

yoğun aşama sermayenin ucuz, emek yoğun aşama ise emeğin ucuz olduğu yerlere kaydırılarak maliyet minimize edilmeye çalışılır.⁵³

1.4.4. Diğer Doğrudan Yabancı Yatırım Çeşitleri

Bunlar aşağıdaki şekildedir;

- **Yeniden Yatırılan Kazançlar (Reinvested Earnings):** Bu tip yatırımlar daha önceden yapılmış DYY sonucu elde edilmiş kazançların kar payı olarak dağıtılmayan kısmının tekrardan yatırıma dönüştürülmüş halidir.⁵⁴ Bu durumun sebebi kazançların ev sahibi ülke dışarısına çıkarılmasındaki kısıtlamalar olabileceği gibi ölçek büyütme veya yeni iş alanlarına yatırım yapma isteği de olabilir.⁵⁵

- **Transfer Fiyatlandırması (Transfer Pricing):** Transfer fiyatlandırması birden fazla ülkede şubesi olan firmaların karlarını maksimize etmek için şubeleri arasında mal, yarı mal, hizmet ve teknoloji alışverişi ve bu alışveriş sırasında fiyatları istedikleri gibi belirleyebilmeleridir.⁵⁶ Bu sayede firmalar istedikleri ülkede fonlarını toplayabilir, gelir vergilerini en az olan ülkede ödeyebilir, gümrük tarifeleri ve kotalardan en az şekilde etkilenebilir ve spekülatif amaçla beklenen kur değişimlerinden yararlanabilirler.⁵⁷

1.5. DYSY Teorileri

1.5.1. İçselleştirme Teorisi

İçselleştirme teorisi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının varlığını firmaların piyasalarda yapılan alışverişleri içselleştirmesine bağlanmaktadır. Böylelikle firmalar, ara malı piyasalarda var olan eksik rekabeti ortadan kaldırmaktadır. İçselleştirme çok aşamalı üretim sürecinin dikey bütünleştirilmesi ve üretim, pazarlama ve araştırma-geliştirme(Ar-Ge) faaliyetlerinin bütünleştirilmesi şeklinde iki tür gelişme gösterir. İçselleştirmenin ilk türü olan çok aşamalı üretim sürecinin dikey

⁵³ Hanson, s.10.

⁵⁴ IMF ve OECD, **Foreign Direct Investment Statistics: How Countries Measure FDI**, Washington DC.2003,s.157.

⁵⁵ Seyidoğlu, s.672.

⁵⁶ Demirel,s.20.

⁵⁷ Seyidoğlu, s.673.

bütünleştirilmesinde, üretimin farklı aşamalarının farklı bölgelerde yapılmasından kaynaklanan maliyet oluşumlarına dikkat edilerek minimum maliyeti oluşturacak optimum bölge dağılımını sağlayacaktır.⁵⁸ İkinci türü olan üretim pazar ve Ar-Ge faaliyetlerinin bütünleştirilmesi ise çok aşamalı üretim sürecinin bütünleştirilmesinden daha karışıktır. Çünkü, üretim, pazarlama ve Ar-Ge çalışmalarının dağılımı firmadan firmaya farklılık göstermektedir. Ancak temel olarak Ar-Ge faaliyetleri nitelikli emeğin yoğun olduğu bölgelerde gerçekleşirken, üretim emeğin maliyetinin düşük olduğu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Firmaları, içselleştirmeye iten başlıca şu piyasa noksanlıkları vardır.

1. Sermaye yoğun ve çok aşamalı üretim sürecinde dikey bütünleşmiş firmaların geleceğe dönük plan yapabilmesi için gelecekle ilgili pazarların oluşturulması zorunludur.

2. Aynı ürünün farklı bölüm ve aşamalarını üreten firmaların birleşmesiyle oluşan içsel pazarlar firmalara farklı fiyatlandırma ve karlılığı maksimize etme imkanı verir. 3. Alıcı ve satıcının tek olduğu piyasalarda bu firmalar için belirsizlik mevcuttur. Bu firmalardan birinin diğerini satın alması ile pazarın içselleştirilmesi gerekli bir unsurdur. Ara malları alan ve satan firmalar arasında anlaşmazlık olabilir. Bu durumda ara malı satıcı olan firma ileri doğru bütünleşme yoluna giderek alıcı firmayı satın alır. Çeşitli devlet müdahalelerinden kaynaklanan olumsuz gelişmelerden piyasasını korumak için firmalar piyasalarını içselleştirerek bu durumdan korunabilirler. Firmaların sahip olduğu bilgi dışsalılığı en fazla olan bir unsurdur ve firmanın içinde dolaşması ve firmaya azami getiri bırakması gerekir. Bunun en iyi aracı transfer fiyatlamasıdır. Böylece içselleşme sağlanabilir.

⁵⁸ Kızılkaya,s.17.

1.5.2. OLI Paradigması (Eklektik Paradigma)

DYY teorileri arasında kapsamı en geniş olan teoridir. Dunning bu teoriyi geliştirirken kendinden önceki pek çok çalışmayı bir araya getirmiş -eklektik-, kapsamlı bir teori yaratmıştır.⁵⁹

Dunning öncelikle ABD ve İngiltere'nin emek üretkenliklerini karşılaştırdığı bir çalışmada ABD'deki üretkenliğin 2 ila 5 kat daha fazla olduğunu bulmuştur. Bu fark eğer ABD'deki kaynaklardan kaynaklanıyorsa buna konum avantajı, iş organizasyonundan kaynaklanıyorsa mülkiyet avantajı adını vermiştir. Daha sonra Dunning mülkiyet avantajını mülkiyet ve içselleştirme avantajı olarak ikiye ayırmıştır. Dunning bu ayrımı yaparken Buckley ve Casson'un içselleştirme avantajından faydalandığını da belirtmektedir.⁶⁰

Dunning'e göre bir firmanın yurtdışında üretim yapması şu üç koşulu bağlıdır.⁶¹

1. Firma maddi veya maddi olmayan mal ve becerilere sahip olmalıdır ki üretim yapacağı dış ülkede oradaki bilgi ve tecrübeye sahip yerli firmalarla rekabet edebilsin.⁶²

2. Gideceği ülkede elde edeceği bir avantaj sayesinde, ev sahibi ülkede üretim yapmak, kaynak ülkede üretip ihraç etmekten daha karlı hale gelmelidir. 3. Firmanın dış yatırım yapması, bu becerilerini satması, kiralaması veya lisanslamasından daha karlı olmalıdır. İşte bu koşullar sırasıyla Dunning'in kısaca OLI ismini verdiği mülkiyet (Ownership-O), konum (Location-L) ve içselleştirme (Internalization-I) avantajlarıdır. Bu avantajlardan mülkiyet avantajı, gelir getiren niteliklere imtiyazlı (patent, ticari sır veya ticari marka ile) sahipliği ve ayrı ama ilişkili aktivitelerin tek merkezden yönetimi (ölçek ekonomisi ve sinerji, coğrafi risk yayılımı ve sınır ötesi arbitraj olanağı ile) ile elde edilebilecek avantajlardır. Konum avantajı ise yatırımın yapılacağı dış ülkedeki

⁵⁹ I.Horstmann ve J.R.Markusen, " Licensing Versus Direct Investment: A Model Of Internalization By The Multinational Enterprise", **The Canadian Journal Of Economics**, Vol 20,No.3,1987,ss.464-481.

⁶⁰ Dunning, s.174.

⁶¹ A.A.Bevan ve S.Estrin, "The Determinants of Foreign Direct Investment Into European Transition Economies", **Journal Of Comparative Economics**,2004,s.777.

⁶² Demirel,ss.26-27.

Üretim Şeklinin stnlĞ, yüksek ulaştırma maliyetleri, ucuz iřĖc, müşteriye yakınlık, yerel imaj ve dış ülkenin uyguladığı ticaret uygulamaları gibi etkenlerden doğan avantajlarıdır.

İçselleştirme avantajı ise firmanın tam rekabette çalışmamasının getirmiş olduğu avantaj anlamına gelmektedir.⁶³ Teori diğer teorilere göre daha kapsamlı olmasına rağmen yine de eleştirilere maruz kalmıştır. Bunlardan bir tanesi değişken sayısının fazla olmasından dolayı değişkenlerin açıklayıcı etkisinin neredeyse sıfıra yaklaşmasıdır. Dunning'in buna verdiği cevap ise her genel modelin bu eleştiriye maruz kalabileceğidir. Diğer bir eleştiri de teorideki değişkenlerin birbirlerinden bağımsız olmamalarıdır. Dunning bu eleştiriye haklı bulsa da değişkenlerin bu Şekilde ayrıştırılmasının politika belirleyicileri açısından faydalı olacağını savunmaktadır. Teorinin statik olması ve firmaların içselleştirme sürecindeki yolunu ve sürecini açıklamaması diğer bir eleştirdir.⁶⁴ Dunning bu eleştiriye pek yerinde bulmamaktadır çünkü firmaların bugünkü kararlarının pek çoğunun geçmiş durumlarından etkilendiğini bu sayede teorinin dinamik bir yönünün de olduğunu söylemektedir. Eklektik teoriye diğer bir eleştiri de Kojima'dan gelmektedir.⁶⁵ Kojima teoriyi tamamen mikroekonomik olmakla suçlamakta ve hatta içselleştirme teorisinden bir farkının olmadığını iddia etmektedir. Dunning ise bu eleştiriye teorisinin dinamik olması ile içselleştirme teorisinden farklı olduğunu söyleyerek ve Kojima'nın makroekonomi tanımını ile kendisinininkinin farklı olduğunu kabul ederek cevap vermektedir.⁶⁶ Bu bilgiler ve eleştiriler ışığında model şu özellikleri taşımaktadır.⁶⁷

- Eklektik paradigma bir firma için değil, tüm firmalar, ülke ve ülke grupları içindir. Bu yönüyle içselleştirme teorisinden ayrılır.

- Zaman içerisindeki değişimleri incelediği için dinamiktir.

⁶³ T.Voutilainen, "FDI Theories Explaining The Emergence Of Multinational Enterprises (MNE's),Who,Where and Why",**Seminar In Strategy and International Business**.1987,s.8.

⁶⁴ Demirel,s.27.

⁶⁵ K.Kojima, "Macro Economics Versus International Business Approaches To Foreign Direct Inverstment",**Hotosubashi Journal of Economics**, Vol.23,1982,ss.1-19.

⁶⁶ H.John Dunning, **Multinational Enterprises and Global Economy**, Wokingham: Addison-Wesley Publishing Co.1993,ss.125-131.

⁶⁷ Dunning, ss.132-133.

- Genel bir teoridir (Dolayısıyla 1980'lerin ortalarından itibaren teori yerine paradigma kavramı kullanılmaya başlanmıştır). Genel olması dolayısıyla tüm uluslararası aktiviteleri açıklaması beklenmemelidir.

Ana akımın açıklanan bu üç teorisi DYY akımlarını farklı konulara vurgu yaparak anlatmaya çalışmaktadır. Ürün döngüsü teorisi yeniliğe, içselleştirme teorisi bilgiye ve eklektik paradigma da gelir getiren niteliklerin imtiyazlı sahipliğine vurgu yapmaktadır. İçselleştirme teorisi ile eklektik paradigma hem faktör donatımına hem de piyasa başarısızlığına yer verirken ürün döngüsü teorisi sadece faktör donatımına yer vermektedir. Diğer taraftan teorilere eklektik paradigmanın sınıflandırma şekliyle bakılırsa ürün döngüsü teorisi mülkiyet ve konum avantajlarını içerirken içselleştirme avantajlarını içermez; içselleştirme teorisi konum ve içselleştirme avantajlarını içerirken, mülkiyet avantajını içermez; eklektik paradigma ise adı üzerinde tüm avantajları içerir. Piyasa başarısızlıkları konusunda eklektik paradigma başarısızlıkları yapısal ve işlemsel olarak ikiye ayırırken, içselleştirme teorisi sadece işlemsel piyasa başarısızlıkları ile ürün döngüsü teorisi ise sadece yapısal piyasa başarısızlıkları ile ilgilenmektedir. Teorilerin uygulanabilirlik alanlarına bakıldığı zaman ise eklektik paradigmanın firma, endüstri ve ülke ölçeklerinde uygulanabilirlik ile en kapsamlı teori olduğu görülmektedir. Ardından firma ve endüstri ölçeklerinde uygulanabilirlik ile ürün döngüsü teorisi ve son olarak da sadece endüstri ölçeğine uygulanabilirlik ile içselleştirme teorisi gelmektedir. DYY akımları amaçlarına göre ayrıştırıldığı zaman yine eklektik teorinin geniş kapsamı ortaya çıkmaktadır. Teori piyasa, hammadde ve etkinlik arayan DYY'leri açıklayabilirken içselleştirme teorisi etkinlik arayan DYY akımlarını açıklayamamaktadır. Ürün döngüsü teorisi ise DYY akımlarının ülkenin ekonomik iklimine göre sırayla geleceğini belirtmektedir. Bu sıralamada öncelik hammaddenin, sonra da piyasa ve etkinliğin olacaktır.

1.5.3. Ürün Devreleri Teorisi

Vernon, 1966 yılında yayımladığı makalesiyle üretim sürecinin çok uluslulaşmasını Ürün Devreleri Teorisiyle açıklamaya çalışmıştır. Bu teoriye göre bazı ülkeler var olan ürünlerinin üretiminde, bazıları ise yeni ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaktadır. Yeni ürünler zaman içinde yeni olma özelliğini yitirdikçe

üretildikleri ülkeler de değişmektedir. Böylece ürünlerin olgunlaşma süreci içinde şirketler çok uluslulaşmaya ve uluslararası malı ve nihai ürün ticaretine yönelmektedirler.⁶⁸

Vernon'a göre ürün devreleri üç aşamada incelenmelidir. Yeni ürünün piyasaya sürülmesi, ürünün olgunlaşması ve ürünün standartlaşması ürün teorisinin aşamalarını oluşturmaktadır. İlk aşamada teknolojik yenilik içeren bir ürün gelişmiş bir ülkede üretilmeye başlanır. Üretim küçük miktarda yapılmaktadır ve ürün sadece iç piyasaya sunulmaktadır. Ürünün iç piyasada yeterince olgunlaştığına karar verildiğinde üretim miktarı artırılır ve ihracata başlanır.⁶⁹ Yenilikçi firma, üretim teknolojisini bu aşamada da kendi elinde tutmayı tercih etmektedir. Yeni ürün standartlaşmaya başladığında, yeni teknoloji içeren ürünün sahibi olan firma bir taraftan yurt içinde ve yurt dışında lisans vermeye başlar, bir taraftan da üretim miktarının artması ve araştırma geliştirme faaliyetlerine ve yüksek maliyetli işgücüne artık ihtiyacı kalmaması nedeniyle, üretimin büyük bir bölümünü ücret seviyesinin düşük olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırır. Yenilikçi firmanın merkezinin bulunduğu ülke, artık hem yurt dışında lisans verdiği firmaların hem de yeni teknoloji içeren ürünün sahibi olan firmanın başka bir ülkede aynı ürünü daha düşük fiyata mal etmesi nedeniyle yeni ürün için net ithalatçı konumuna gelmiştir. Sürecin sonunda yeni ürün, yenilikçi firmanın ülkesinde üretilmemekte, ülke bu ürüne duyduğu ihtiyacı tamamen ithalatla karşılamaktadır. İlk aşamada teknolojik yenilik içeren ürün ise artık her yerde serbestçe üretilebilen bir mal haline gelmiştir. Bu aşamadan sonra yeni teknolojilerin ve ürünlerin bulunması gerekmektedir.⁷⁰

Ürün devreleri, özellikle çok uluslu şirketlerin neden sermaye-yoğun yatırımları Gelişmiş Ülkelere, emek-yoğun yatırımlarını ise Gelişmekte Olan Ülkelere ve bu arada bu ülkelerdeki serbest bölgelere yaptıklarını kısmen aydınlatmaktadır. Ürün devrelerine göre Gelişmiş Ülkeler ikinci aşamada, Gelişmekte Olan Ülkeler ise (özellikle serbest bölgeler) bir ürün devresinin üçüncü aşamasında, yani firmaların

⁶⁸ Z.Tuğrul Göver, "Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirilmesi", **T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı**, Hazine Uzmanı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005, s.4.

⁶⁹ Serap Kuduğ, "Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi" (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2006), s.16.

⁷⁰ Vernon, ss.190-207.

Üretim maliyetlerinde bir azalma için yeni üretim yerleri aradığında Gelişmiş ülkelerdeki firmalar için uygun yerler olacaktır. Genel olarak ihracata yönelik yatırımları bu hipoteze göre değerlendirildiğinde, özellikle teknolojinin standart hale geldiği aşamada çUş'lerin üretiminin maliyetini düşürmek için yatırımlarını emeğin ucuz olduğu GOÜ'lere kaydıldıkları görülmektedir.⁷¹

Özetlemek gerekirse, piyasaya sürülen yeni bir ürün önce dış ticarete sonra da doğrudan yabancı yatırıma neden olmaktadır. Bu sebeple, Vernon'un Teorisi hem uluslararası mal ticaretini hem de doğrudan yabancı yatırımı kapsaması açısından önemlidir.

1.5.4 Yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Teorisi

Yeni doğrudan yabancı yatırım teorisi, yatırımları yatırım kararında belirleyici olan etkenlere göre iki ana gruba ayırarak bu yatırımların yatırımcı ülke ve ev sahibi ülkenin dış ticaretine etkilerini araştırmaktadır. Bu teoriye göre DYY, dış ticaret için Heckscher-Ohlin-Mundell yaklaşımının aksine yalnızca ikame edici değil aynı zamanda tamamlayıcı özelliğe de sahiptir. DYY ve ticaret arasındaki ilişkinin tamamlayıcı olması DYY'nin yapılmasından sonra yatırımcı ve ev sahibi ülkeler arasında yapılmakta olan ticaretin miktar ve / veya değer olarak artması olarak tanımlanabilir. İki lke arasındaki ticaret DYY sonucunda artmakta ancak, ithalat ve ihracat arasındaki denge ve dış ticaretin kompozisyonu DYY'nin türüne göre değişmektedir.⁷²

1.5.4.1. Yatay Entegrasyon Yatırımları (Yey)

Yatay Entegrasyon Yatırımları, genel olarak bir çUş'un aynı ürünü birkaç ülkede üretmek için yaptığı yatırımları ifade etmektedir. Uő'lar DYY ile ticaret yapmak arasında tercih yaparken tek bir fabrikada üretim yaparak ölçek ekonomilerinden faydalanmanın getireceği üretim maliyeti avantajı ile pazara yakın olmanın ve ticaret nedeniyle karşılaşılan taşıma, gümrük tarifesi gibi maliyetleri azaltmanın avantajı arasında bir karşılaştırma yapmaktadır.⁷³ Eğer bu karşılaştırma

⁷¹ Cem Alpar, **ok Uluslu şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Ankara: İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayını,2.Baskı,1978,s.61.

⁷² Kuduğ, s.20.

⁷³ Kuduğ,s.20.

sonucunda ÇUŞ yatırım yapmaya karar verirse yapılan yatırım YEY olarak adlandırılır. Yatırımcı ülke ve ev sahibi ülke arasında ticaret engelleri ve taşıma maliyetleri ne kadar yüksek ve yatırım önündeki engeller ne kadar azsa, DYY ticarete o kadar çok tercih edilecek ve YEY yapılacaktır. YEY yapıldıktan sonra ortaya çıkacak gümrük tarifesi artışları da yavru şirketin satışlarının ÇUŞ'un toplam satışlarına oranını arttıracaktır. Bu konuda yapılmış bir ampirik çalışmaya göre, ev sahibi ülkeye yatırımcı ülkeden ithal edilen mallara uygulanan gümrük tarifesinin %1 oranında artırması yavru şirketin satışlarını %0,38 ile %0,45 arasında değişen oranda artırmaktadır.⁷⁴

ÇUŞ, Yatay Entegrasyon Yatırımları yapma kararı ile hem ticaret maliyetlerinden kurtulmakta, hem de yerel pazarda daha aktif olarak faaliyet gösterebilmekte ve değişen pazar koşulları ve tüketici tercihlerine daha kolay ve hızlı uyum sağlayabilmektedir. Bunun yanında YEY, ÇUŞ'un ev sahibi ülkede üretmediği diğer ürünlerinin bu ülkede daha çok talep edilmesine yol açtığı bunun da ÇUŞ'un toplam satışlarına olumlu etki yaptığı bilinmektedir.⁷⁵

Pazara yakınlık avantajı sağlaması YEY yapmanın en önemli nedeni olarak gösterilmektedir. Bu özelliğinden dolayı YEY'ler ihracatı ikame edici yatırımlar olarak değerlendirilmektedir. Ev sahibi ülkenin pazarın büyüklüğü YEY'in ihracatı ikame edici özelliğini iki nedenden dolayı artırmaktadır. Birinci neden, birim çıktı başına sabit maliyetlerin toplam üretim hacminin artması nedeniyle düşecek olmasıdır. İkinci neden ise, büyük miktarda üretim yapabilmek için çok sayıda yerel tedarikçiye ihtiyaç duyulması ve bu tedarikçilerin aralarında rekabet etmeleri sonucunda ara malı fiyatlarında görülecek düşüştür. Böylece yavru şirket, üretim maliyetlerinin düşmesiyle piyasada fiyat avantajı elde edecektir.⁷⁶

Yatay Entegrasyon Yatırımların ev sahibi ülkenin dış ticaretine net etkisinin belirlenmesi oldukça güçtür. İlk olarak, YEY'in yatırımcı ülkeden yapılan nihai mal ihracatını ikame edeceği ve ev sahibi ülkenin nihai mal ithalatının azalacağı ön görülür. Ancak yatırımın ilk yıllarında yavru şirket nihai mal üretimi için gerekli 21 sermaye

⁷⁴ S.L.Brainard, "A Simple Theory Of Multinational Corporations and Trade With a Trade-Off Between Proximity and Concentration", **NBER Working Paper**, No:4269,1993,s.40.

⁷⁵ OECD, s.75.

⁷⁶ H.J.Shaz ve A.J.Venables, **The Geography Of International Investment**, The Oxford Handbook Of Economics Geography, Oxford University Pres,2000,s.7.

malı, hammadde ve ara malı ihtiyacını, kalite standartları ve iç piyasadaki tedarikçilerin yeterince tanınmaması nedeniyle, yatırımcı ülkeden ithal eder. Bu nedenle, ev sahibi ülkenin yatırımcı ülkeden ithalatının tamamının YEY ile ikame edilmemesi beklenir. Yatırım yapan ÇUŞ zaman geçtikçe iç piyasadaki hammadde ve ara malı tedarikçileriyle ticari ilişki kurmaya başlar ve aşamalı olarak ihtiyacını yurt içinden karşılamaya yönelir. Dolayısıyla, YEY ile hammadde ve ara malı ithalatı arasındaki ilişkinin yıllar geçtikçe zayıflaması ve ev sahibi ülkenin YEY’den önce yaptığı nihai mal ithalatının tamamen yerli üretimle ikame edilmesi beklenir. Sonuç olarak, başlangıçta tamamlayıcı olan YEY ve ticaret ilişkisinin ilerleyen yıllarda ikame ediciye dönüşmesi öngörülebilir.⁷⁷

1.5.4.2 Dikey Entegrasyon Yatırımları (DEY)

Dikey Entegrasyon Yatırımları, ÇUŞ tarafından üretilen nihai malın üretim sürecinin birkaç aşamaya bölünmesi sonucunda bir malın üretilmesi için birkaç ülkede yapılan yatırımlardır. ÇUŞ’un DEY şeklinde yatırım yapmasında doğal kaynakların zenginliği, hammadde bolluğu, ucuz işgücü gibi faktör fiyatlarının farklı olmasından kaynaklanan avantajlar önemli rol oynamaktadır.⁷⁸ Bu faktörlerin yanında, ev sahibi ülke ve yatırımcı ülke arasında taşıma maliyetlerinin düşük olması ve dış ticaretin serbestçe yapılabilmesi de DEY için belirleyicidir. ABD pazarına sunulan bir elektronik eşyanın bileşenlerinin ABD’de üretilmesi ancak ürünün montajının maliyet avantajları nedeniyle bir Güneydoğu Asya ülkesinde yapılması DEY’e örnek olarak verilebilir.⁷⁹

Dikey Entegrasyon Yatırımları, dolayısıyla ara malı ticaretini etkileyen faktörleri araştıran bir çalışmaya göre, ev sahibi ülkenin ithalata uyguladığı gümrük tarifesi oranları ile ara malı ithalatı arasında negatif yönlü ve güçlü bir ilişki vardır. Buna göre, gümrük tarifelerinde yapılacak %1’lik indirim, ara malı ithalatında %3-5 aralığında artışa yol açmaktadır.⁸⁰ Aynı çalışmada DEY teorisi ile uyumlu olarak,

⁷⁷ WTO, *The Relationship Between Trade and Foreign Direct Investment*, 1997, ss.16-17.

⁷⁸ H.Braconier, P.J.Norback ve D.Urban, “ Vertical FDI Revisited, IUI Working Paper Serious”, *The Search Institute Of Industrial Economics*, No.579.2002, s.8.

⁷⁹ Göver, s.9.

⁸⁰ Kuduğ, s.22.

niteliksiz işgücü ücretlerinin görece olarak daha düşük olduğu ev sahibi ülkelerin daha çok ara malı ithal ettiklerinin gözlemlendiği belirtilmektedir.⁸¹

Dikey Entegrasyon Yatırımlarında gözlenen genel eğilim, üretim sürecinin emek yoğun olan kısmının (montaj) ucuz ve niteliksiz işgücünün bulunduğu ülkelerde; idari birimler, araştırma geliştirme gibi diğer kısımlarını ise nitelikli işgücünün yeterli derecede bulunduğu ülkede yapmaktadır. 1996 yılı verilerine göre Meksika’da faaliyet gösteren ABD merkezli ÇUŞ’lar üretimlerinin %40’ını ABD’ye satmaktadırlar. Bu oran – Kanada hariç- diğer ülkelerdeki ABD merkezli ÇUŞ’ların ABD’ye satışlarına göre oldukça yüksek bir orandır ve ABD merkezli ÇUŞ’ların Meksika’daki yatırımlarının büyük bir kısmının DEY olduğunu düşündürmektedir. Kanada’daki yavru şirketlerden ABD’ye geri satışın oranı ise %28’dir. ABD ÇUŞ’larının Meksika ve Kanada’da diğer ülkelere göre daha fazla DEY yapması ise coğrafi yakınlık ve bu üç ülke arasında yapılmış olan NAFTA anlaşmasının getirdiği ekonomik entegrasyon gibi etkenlere bağlanmaktadır. Bu faktörlerin yanında Meksika’nın, ABD merkezli ÇUŞ’ların ucuz işgücünden yararlandırılması yoluyla daha çok DYY çekmesi amacıyla yapılmış “maquiladora” programı da, yatırım yaparken DEY’in tercih edilmesinde etkili olmuştur.⁸²

ABD ve İsveç merkezli ÇUŞ’ların yavru şirketlerinin 1986-90-94-98 yıllarına ait ihracat verilerini kapsayan bir çalışmaya göre, ABD merkezli ÇUŞ’ların yavru şirketleri, İsveç merkezli yavru şirketlere göre yatırımcı ülkeye üretimlerinin daha büyük bir kısmını ihraç etmektedirler. ABD merkezli ÇUŞ’ların Meksika ve Kanada’da yaptığı yatırımlar söz konusu bulgunun elde edilmesinde etkili olmuştur. İsveç merkezli ÇUŞ’lar ise yatırım yeri olarak daha çok AB ve ABD’yi tercih etmişler ve pazara yönelik yatırımlara ağırlık vermişlerdir. 1986-1998 dönemi içerisinde yavru şirketlerden yatırımcı ülkelere yapılan ihracatın, bu şirketlerin toplam ihracatına oranı ABD merkezli ÇUŞ’lar için %13 seviyesinden %16’ya yükselirken, İsveç merkezli ÇUŞ’lar için bu oran %5’den %7’ye çıkmıştır.⁸³

⁸¹ G.H.Hanson, R.J. Mataloni ve M.J.Slaughter, “ Vertical Specialization In Multinational Firms”, **NBER Working Paper**.No:9723,2003,s.56.

⁸² Shatz ve Venables, ss.5-13.

⁸³ Braconier, Nobran ve Urban,s.11.

Dikey Entegrasyon Yatırımları, doğası gereği ticaret yaratıcı etkisi olan türde DYY'dir. Yatırımcı ülke pazarı için üretilen bir ürünün, DEY yapılması sonucunda farklı bir ülkede montajının yapılarak yatırımcı ülkeye ihraç edilmesi hem yatırımcı ülke hem de ev sahibi ülkenin dış ticaret hacmini artırmaktadır. DEY sadece yatırımcı ülke pazarına yönelik olarak değil, bir bölgesel ekonomik entegrasyonun ticaret engelleri ile karşılaşmadan rekabetçi bir fiyatla satış yapabilen bir ihracat üssü haline gelmektedir.⁸⁴ Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu hedefleyen DEY sonucunda da yatırımcı ülkenin, ev sahibi ülkenin ve Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun dış ticaret hacmi artmaktadır. Dolayısıyla, Dikey Entegrasyon Yatırımları ülkeler arasındaki ticareti ikame etmemekte, aksine uluslararası ticaret için tamamlayıcı rol oynamaktadırlar.⁸⁵

1.5.4.3. Bilgi Sermayesi Modeli (BSM)

Doğrudan Yabancı Yatırımı açıklamaya çalışan son teori yukarıda açıklanan Yatay Entegrasyon Yatırımları ve Dikey Entegrasyon Yatırımlarının birlikte değerlendirilmesi ile oluşturulan Bilgi Sermayesi Modelidir. BSM teorisi de YEY ve DEY'de olduğu gibi iki ülke, iki mal ve iki faktör (nitelikli ve niteliksiz işgücü) varsayımına dayanır.⁸⁶ Ancak, bu teorenin ayırt edici özelliği ikisi yerli, ikisi YEY yapmış ÇUŞ, ikisi DEY yapmış ÇUŞ olmak üzere altı farklı firma türünü modele dahil etmiş olmasıdır.⁸⁷

Teoriye göre ticaret maliyetlerinin marjinal üretim maliyetinin %20'sini oluşturduğu varsayımı altında, yavru şirketlerin üretimi yatırımcı ve ev sahibi ülkelerin ekonomik, demografik büyüklükler ve faktör donatımı açısından benzeşmeleri halinde

⁸⁴ Kuduğ,s.23.

⁸⁵ Göver, s.9.

⁸⁶ Kuduğ,s.24.

⁸⁷ J.R.Markusen, A.J.Venables, D.E.Konan ve K.H. Zhang, "Unified Treatment Of Horizontal Direct Investment, Vertical Direct Investment, and The Pattern Of Trade In Goods and Services",**NBER Working Paper**,No.5696,1996,s.25.

en yüksek düzeyde gerçekleşmektedir. Benzer ülkeler söz konusu olduğunda ÇUŞ'lar yatay entegrasyon yatırımlarını tercih etmektedir.⁸⁸

Yukarıda belirtilen marjinal maliyet varsayımı korunarak, yatay entegrasyon yatırımları yapan ÇUŞ'larla dikey entegrasyon yapan ÇUŞ'ların toplam sabit maliyetlerinin birbirine eşit olması varsayımı modele eklendiğinde ekonomik büyüklükler ve faktör donatımı açısından birbirine benzer ülkeler arasında ÇUŞ'ların YEY yapmaya yöneldiği gözlenmiştir.⁸⁹

Ticaret maliyetlerinin düşük olduğu ve yatay entegrasyon yatırımları yapan ÇUŞ'ların yerli firmalara göre iki kat toplam sabit maliyete katlandığı varsayıldığında, farklı faktör donatımına, dolayısıyla farklı faktör fiyatlarına, sahip ülkeler arasında ÇUŞ'ların dikey entegrasyon yatırımları yaptığı sonucuna ulaşılmaktadır.⁹⁰

Bu sonuçlardan yola çıkarak, faktör donatımları ve ekonomik büyüklükler yönünden benzer ülkeler söz konusu olduğunda DYY ve ticaretin birbirini ikame ettiği, farklı faktör donatımına sahip ülkeler arasında da bu ilişkinin tamamlayıcı olduğu söylenebilir.⁹¹

1.6. DYSY'mı Etkileyen Faktörler

1.6.1. Ekonomik Faktörler

Büyüme olgusunun yabancı yatırımları cezbetmede etkili olduğunu kabul eden görüşlerin yanı sıra, etkisinin olmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Yang (2002), DYSY'ler ile sermaye birikimi arasında korelasyonu dokuz ülke için hesaplamış ve tüm ülkeler için pozitif neticeye ulaşmıştır. Genel eğilimlerin Türkiye'ye uyarlanması da aynı sonuca varılmıştır.⁹² Bandera ve White (1968), Lunn (1980), Schneider ve Frey (1985), Culem (1988) büyümenin, DYSY'ler üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğunu gözlemlemişlerdir.

⁸⁸ Göver, s.10.

⁸⁹ Göver, s.10.

⁹⁰ J.R.Markusen ve K.E.Maskus, "General Equilibrium Approaches To The Multinational Firm: A Review Of Theory and Evidence", **NBER Working Paper**, No.8334, 2001, s.87.

⁹¹ Göver, s.11.

⁹² Ferit Kula, "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler", **C.Ü.İİBF Dergisi**, Cilt 4, sayı 2, 2003, s.148.

Buna karşın, Tsai 1994 yılındaki araştırmasında, 1975-1978 arasındaki dönem için zayıf bir etki tespit ederken, 1983-1986 dönemi için güçlü bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Nigh ise, büyümenin DYSY'ler üzerindeki etkisini GÜ ve GOÜ'ler açısından karşılaştırmalı olarak incelemiş ve GÜ'ler için zayıf, az gelişmiş ülkeler için güçlü bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

Aşağıda, ekonomik faktörler sıralanmıştır;

- Piyasa Hacmi

Piyasa hacmi, giriş yapılan ülkenin kişi başına GSMH'si ile ölçülmektedir. Piyasa hacminin, DYSY'ler üzerindeki etkisini belirlemek üzere GÜ ve GOÜ'lere yönelik olarak çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Nitekim, bu konuda Root ve Ahmed 1979 yılında GOÜ'nün 1966-1970 dönemini baz alarak yaptığı çalışmalarında, kişi başına GSMH'nin, DYSY'ler için başlıca faktör olduğu sonucuna ulaşmıştır.

- Döviz Kuru Uygulaması

Yabancı yatırımcılar, giriş yaptıkları ülke parasını kullanmak durumunda olduklarından, döviz kurlarındaki hareketlilik ve belirsizlikler şirketlerin hem kârlılığını, hem de üretim yeri seçimindeki tercihlerini etkilemektedir. Esasen, döviz kurlarındaki bu hareketlilik yatırımcılar için bir yandan sorunlar yaratırken, diğer yandan da yeni fırsatlar sunmaktadır.

Döviz kurları ve DYSY'ler arasındaki ilişki ilk kez 1970 yılında Aliber tarafından ortaya atılmıştır. Aliber, "toplam DYSY'lerin coğrafi dağılımının, farklı para alanlarının varlığı ve aksak döviz piyasaları ile açıklanabileceğini" ileri sürmüştür. Aliber'in teorisi, ABD'nin 1950 ve 1960'lardaki DYSY'leri açıklamasında son derece başarılı olmuş, ancak, daha sonraki dönem için açıklama gücünü yitirmiştir.⁹³

⁹³ Jamuna P. Agarwal, Andrea Gubitz ve Peter Nunnenkamp, **Foreign Direct Investment In Developing Countries: The Case Of Germany**, Tübingen, 1991, s. 14.

Sung ve Lapan (2000) ise, modellerini riskten kaçınan firmalar yerine riske karşı kayıtsız kalan (risk neutral) bir firma üzerine kurmuştur. Buna göre, kur hareketliliği yabancı yatırımcılara üretimlerini düşük maliyetli alanlara kaydırma olanakları sunmaktadır. Yüksek hareketlilik artışları, beklenen kârlılığı arttırdığı için, yeni yatırımları teşvik etmektedir.

- Vergileme Politikası

Yabancı sermaye, vergi tabanını yaygınlaştıramamış ve harcamasına göre düşük vergi toplayan ülkeden çekilmektedir. Zira, uzun süre harcamalar ile gelirin denkleştirilememesi, bir anlamda kriz habercisi olarak görülmekte ve bunun gelecek için bir yatırım riski taşıdığı kabul edilmektedir. Nitekim, yabancı sermayenin geçmişe göre daha hızlı olarak girdiği ülkelerde vergi tabanında ve vergi gelirinde önemli düzelmeler gözlemlenmektedir. Düşük tarifeli vergi uygulaması, vergi erteleme, yatırım indirimi, gümrük vergilerinden bağışıklık veya vergi taksitlendirmeleri, yabancı yatırımcılarla ikili vergi anlaşmaları gibi uygulamalar; yabancı yatırımlar üzerinde önemli rol oynamaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için ülkeler arasında tam bir vergileme rekabeti yaşanmaktadır.

- İşgücü Ücret Politikası ve İşgücünün Verimliliği

Ucuz işgücünün yabancı yatırımları cezbetmede etkili olduğunu kabul eden görüşlerin yanı sıra, bunun etkisinin olmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Bu konuda, genel kabul gören görüş, ucuz işgücünün yabancı yatırımlar için bir cazibe unsuru olduğu yönündedir. Buna karşın, Goldsbrough (1979), Saunders (1982), Flamm (1984), Schneider ve Frey (1985), Culem (1988), Shamsuddin (1994) ve Pistoeri (2000) daha yüksek ücretlerin DYSY'leri caydırdığını gözlemlemişlerdir.

Almanya ve İngiltere'ye ait verileri kullanarak, işgücü maliyetleri ile DYSY'ler arasındaki ilişkiyi incelemiş ve "birim işgücü maliyetlerinin ülkeye giren ve ülkeden çıkan DYSY'ler üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu" sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte yabancı yatırımları ücretlerin cezbetmede etkili olamayacağını savunan görüşler de bulunmaktadır. Bunların ilki, ücretlerin üretim maliyetleri içindeki payının azalması üzerinde durmaktadır.

Birçok endüstride toplam üretim maliyetleri içinde düşük becerili işgücünün payı, yirmi yıllık dilim öncesindeki yüzde 25’lik orandan yüzde 5 ila 10’a düşmektedir. Muhtemelen teknolojik ilerlemeler bu payı daha da azaltabilecektir.⁹⁴ Bundan dolayı, ücretlerin yabancı yatırımcılar için cazibesi de gittikçe azalmaktadır.

Bu konuda ikinci görüşe göre ise, ucuz işgücünün yabancı yatırımlar açısından cazip olabilmesi için sadece ücretlerin değil, aynı zamanda verimliliğin de önemli olduğu şeklindedir. Nitekim, William Baumol ve Alan Blinder, “ucuz işgücü rekabetinden” korkulmaması gerektiğini belirtmekte, işgücünün sadece verimliliğinin düşük olduğu yerlerde ucuz olacağı sonucuna varmaktadır (Larudee and Koechlin, 1999; Hanson, 2001, Golup, 1995). Bu kapsamda ücret politikalarının günümüzde önemini yitirdiği ve verimliliğin ön plana çıktığı söylenebilir.

- Ticaret Açığı

DYSY’leri etkileyen bir diğer faktör ise, ticaret açığı olarak gösterilmektedir. Torissi (1985) ticaret fazlasının, dinamik ve sağlıklı bir ekonominin göstergesi olduğunu, bu nedenle de, DYSY’leri teşvik ettiğini belirtmektedir. Frey (1985) ve Hein (1992) ise, ticaret fazlası ve DYSY’ler arasında güçlü bir pozitif ilişkinin bulunduğunu açıklamaktadır. GÜ’lerin dünyadaki toplam DYSY girişlerinin yaklaşık yüzde seksenini alıyor olması söz konusu ilişkiyi desteklerken, en büyük payı alan ülkelerin başında gelen ABD bu ilişkiye uymamaktadır.

1.6.2. Politik Faktörler

Bu faktörler aşağıdaki gibidir:

- Dış Dünya’ya Açıklık: Liberalleşme politikaları, uluslararası sermaye hareketlerine getirilen serbestlik, özelleştirme uygulamaları, şirket birleşme ve satın alımları, haberleşme ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, sözleşmelerin uluslararası anlamda güvence altına alınması, millileştirme risklerinin azaltılması GOÜ’lere yönelik DYSY’leri artırmaktadır. Ülkelerin dışa açıklık derecelerinin ölçülmesinde genellikle,

⁹⁴ Philip Kotler, S.Jatursrpitak ve S.Maesinceee, **Ulusların Pazarlanması**, A.Buğdaycı(Çev.)İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Sosyal Felsefe Dizi:55,2000,s.183.

dış ticaret hacminin GSMH'ye oranlanması ile saptanan rasyo kullanılmaktadır. Dışa açıklık oranı yüksek olan ülkelerin daha fazla yabancı yatırım çekeceği kabul edilmektedir.⁹⁵

Scmitz ve Bieri (1972) açıklık ve DYSY'ler arasında zayıf bir pozitif bağlantı saptamışlardır. Kravis ve Lipsey (1982), Culem (1988), Edwards (1990) ve Pistoresi (2000) ülkenin açıklık derecesinin, DYSY'ler üzerinde, güçlü bir pozitif etkiye sahip olduğu yolunda kanıtlar sağlamışlardır. Wheler ve Mody ise, 1992 yılındaki çalışmalarında, elektronik sanayinde zayıf bir negatif bağlantı, imalat sanayinde güçlü bir destek bulgusuna ulaşmıştır.

- Piyasanın Yapısına ve İşleyişine İlişkin Politikalar:

DYSY'lerin çekilebilmesini destekleyen bir diğer yapılanma da rekabet yasalarının bir çok ülkede kabul edilmesidir. Rekabet yasaları, bir yandan kartel anlaşmaları ve piyasa gücünün kötüye kullanımı gibi anti-rekabetçi firma davranışlarını; diğer yandan da yerli firmalar tarafından yapay giriş engelleri oluşturulmasını önlemekte ve böylelikle yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye akışında etkili olmaktadır.

Bir ülkenin rekabet yasası, ulusal sınırlar içinde faaliyet gösteren tüm şirketlere yerli ve yabancı ayrımı yapmaksızın uygulanmaktadır. Dolayısıyla, bir ülkede bu tür rekabet yasasının bulunması, yerli şirketlerin yabancı şirketlere karşı ülke içinde rekabeti bozucu işbirliği yapmalarını ve yabancı şirketlerin de düşük maliyet ve kitlesel üretim avantajını kullanarak piyasaları tekelleştirmelerini engellemektedir. Yabancı yatırımcılar, yerli şirketlerin tek elden satın alma, dağıtım anlaşmasında bulunma ya da bir malın üretim sürecinin farklı aşamalarında diğer şirketlerle anlaşarak sonuçlandırma gibi rekabetin dikey sınırlandırılmasına olumlu bakmamakta ve bu piyasaları tercih etmemektedir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) de, yerli şirketlerce rekabetin dikey olarak kısıtlandığını ve piyasaya girişte engeller oluşturulduğunu sürekli ifade etmektedir.⁹⁶

⁹⁵ Gülsen Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, 2. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar, 1988, s.116.

⁹⁶ Marcus Noland, " Competition Policy and FDI: A Solution In Search Of A Problem", **IIE Working Paper 99-3**, Washington: Institute For International Economics, 1999, s.2.

-Özelleştirme Politikaları:

Küreselleşme süreci, GOÜ'lerde özelleştirme politikalarına ivme kazandırmıştır. Özelleştirmelere ağırlık verilmesinin en önemli nedeni; mülkiyetin el değiştirmesi yoluyla ekonomide rekabet unsurunun sağlanmasıdır. Yabancı yatırımcıların; yönetim deneyimi, entelektüel sermaye getirebilme yeteneği ve ekonominin geneline kazandıracağı etkinlik dolayısıyla, özelleştirilen devlet firmalarına yatırım yapmaya yönlendirilebilmesi, özelleştirme beklentilerinin gerçekleşmesine yol açmaktadır.⁹⁷ Diğer taraftan son yıllarda GOÜ'lere yönelen DYSY'lerin yeni yatırımlar yerine özelleştirme alanında yoğunlaşması olumsuz olarak nitelendirilmektedir.

-Yatırım Teşvik Politikaları:

Yabancı yatırım konusunda ülkelerarası rekabet, yatırımcıların seçme alternatiflerini artırmakta ve onları daha çok avantaj aramaya yönlendirmektedir. Bu nedenle; yatırım talebi olan ülkeler, yabancı yatırımcılar için, yatırım indirimi, gümrük vergilerinden bağışıklık, erteleme veya taksitlendirme, çevre koruma masraflarının alınmaması, sanayi bölgelerinin parasız tahsisi ve ucuz kredi gibi teşvik edici paketler hazırlamaktadırlar.

1.6.3. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler

- **Hukuki Alt Yapı:** Yabancı yatırımcılar, DYSY yapacakları ülkelerde yeterli bir alt yapının oluşması, ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanması yanı sıra yatırım konusunda hukuki mevzuata büyük önem vermektedir. Bu itibarla, günümüzde, ülkeler, ulusal yatırım mevzuatlarında ulusal yatırımcılarla yabancı yatırımcılar arasında ayrıma son vermekte ve eşitlik ilkesini egemen kılmaktadır. Bazen bu eşitlik ilkesi, Polonya ve Romanya'da olduğu gibi yabancı yatırımcılar lehine değiştirilmektedir. Sermaye ve teknoloji sıkıntısı çeken bazı GOÜ'lerde de, yabancı yatırımların ülkeye çekilebilmesi

⁹⁷ Hasan Sabır, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar", **DTM Dergisi**, Ekim, Sayı 26:Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı,2002,s.80.

için koruyucu iş hukuku mevzuatı geliştirilmekte, sendika ve toplu iş mücadelesine yönelik sınırlamalar getirilmektedir.⁹⁸

Özellikle, GOÜ'ler arasında yabancı yatırım çekme yarışı, bu konuda ülkeleri daha radikal kararlar almaya ve daha elverişli koşullar sunmaya sevk etmektedir. Böylelikle, yatırım ikliminde hukuki açıdan ayrıcalıklı yaklaşım yabancı yatırımcılar lehine yönelmektedir. Bu tür uygulamalar, ulusal mevzuat ile yabancı yatırımcıya yerli yatırımcıdan daha lehte bir muamele, daha iyi bir hukuki koruma sağlamaktadır.⁹⁹

- **Bürokratik İşlemler:** Yabancı yatırımlara yönelik uygulamalarda karşı karşıya kalınan ve günden güne artma eğilimi gösteren bürokratik işlemler, yabancı yatırımcılar bakımından seçici olmayı beraberinde getirmektedir.¹⁰⁰ Bu itibarla, DYSY'lerin GOÜ'lere çekilmesinde idari prosedürler ve işlemler de önemlidir. Bürokratik ve idari işlemlerin fazla vakit alması yatırımlar için önemli bir giriş engeli oluşturabilir. Dolayısıyla, etkin ve hızlı işleyen bir idari süreç DYSY çekmekte avantaj sağlamaktadır.

1.6.4. Sosyal ve Kültürel Yapı

Yabancı yatırımların bir ülkeye çekilmesinde genellikle objektif kriterler aranmaktadır. Ancak, küreselleşme olgusu ile birlikte, bu kriterler yanı sıra kültürel yakınlık, siyasi yaklaşım gibi bazı sübjektif kriterlerin de uygulandığı gözlemlenmektedir. Nitekim, Doğu Avrupa ülkeleri, liberalleşme konusunda ülkemizin gerisinde olduğu halde, yabancı yatırımcılardan büyük destek görmektedir. Buna karşın, özellikle Güney ve Doğu bölgemize yönelik yatırımlar gerek Avrupa ve gerekse Arap Yarımadası'nda kaygı ile karşılanmakta, yabancı yatırımcıların ilgi odağı olamamaktadır. Dolayısıyla, bu gözlemlere uluslararası yatırımcıların da bazen rasyonel yatırımlara ilgisiz kalabildiğini ya da çıkarlarına uygun hareket ettiklerini göstermektedir.

⁹⁸ Gülten Kutsal ve A.R.Büyükcuslu, **Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi**, İstanbul: Der Yayınları,1996,s.35.

⁹⁹ Bilgin Tiryakioğlu, "Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler",TCMB **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**, Ankara: TCMB,2001,s.170.

¹⁰⁰ Hamdi Dereköy, **Çok Uluslu Şirketler, Joint Venture Uygulamaları ve Türkiye Örneği**, Ankara: Ekonomik Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Yayınları,1994.s.80.

Bazı GÜ ya da GOÜ'ler, dil, kültür bakımından birbirine yakın, coğrafi konumu sınırdaş olan ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmektedir. ABD, Kanada, Avustralya ve İngiltere bu kapsamdadır. Yabancı yatırımcılar açısından diğer önemli bir husus da, gelir dağılımında adil olunmasıdır. Zira, yabancı yatırımcılar, gelir dağılımı adil olmayan ülkeleri, her an iç karışıklıkların çıkabileceği düşüncesi ile pek tercih etmemektedir. Bu bakımdan, sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamış ülkeler, yabancı yatırım çekmede daha şanslı olmaktadır.

1.7. DYSY'nın Ülke Ekonomilerine Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımların geldikleri ülke ekonomileri üzerindeki etkileri birçok tartışmaya neden olmuştur. Her ne kadar üzerinde görüş birliğine varılmamışsa da doğrudan yabancı yatırımların geldikleri ülke ekonomileri üzerinde birçok olumlu etkileri mevcuttur. Fakat bu etkilerin ölçümü her zaman objektif kriterlere dayanmamakta sübjektif kriterlerde göz önüne alınmaktadır. Bu yüzden doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomileri üzerindeki etkilerini hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle inceleyeceğiz.¹⁰¹

Doğrudan yabancı yatırımların ülke gayri safi sermaye birikimine katkıda bulunma ve borç sorunsalı yaratmadan ödemeler bilânçosunu iyileştirme fonksiyonlarının olduğu, ayrıca rekabet ortamı yaratma ve pozitif teknolojik dışsallıklar yoluyla ekonomide dinamik etkiler yarattığı ileri sürülür.¹⁰²

Her ticari faaliyet türü gibi, yabancı sermaye yatırımı için de, en temel güdü kârdır. Başka bir ülkede yatırımda bulunma kararı verilirken, en az kârlılık düzeyi kadar, bu kârlılığın devamlılığı da aranmaktadır. Kârın devamlılığını sağlayan en önemli etken ise istikrardır. Kalıcı bir istikrar da, sağlam bir demokrasi ile temel insan hakları, mülkiyet hakkı ve teşebbüs özgürlüğünün güvence altında olduğu ortamlarda mevcuttur. Yabancı sermayenin herhangi bir ülkeye yatırım kararı alırken, istikrarla

¹⁰¹ Servet Ünlü, "Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türk Telekom Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009), s.21.

¹⁰² M.Victor Gastanaga, B.Nugent Jeffrey ve Bistra Pashamova, "How Counrty Eforms and FDI Inflows: How Much Difference Do They Make?", *World Development*, 1998, s.1299.

birlikte aradığı diğer önemli bir husus da ekonomik politikaların tutarlılık ve devamlılık arz etmesidir.

Yabancı sermaye yatırımlarının olumsuz etkileri olarak; yabancı sermayeyi özendirme maliyetlerinin yüksekliği, yerli yatırımların karlılığını azaltarak ulusal gelirden azalmalara neden olması, yerli tasarrufları olumsuz etkileme, gelir dağılımı ve sosyal dengeyi tahrip etmesi sayılabilir.¹⁰³

1.7.1. Olumlu Etkileri

Bugün doğrudan yabancı yatırımların geldikleri ülkeye birçok avantajlar sağladığı, OECD başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluşun araştırmalarıyla ortaya koyduğu bir gerçektir. Yabancı yatırımların sağladığı avantajların başında sağladıkları finansal kaynaklarla geldikleri ülkede yerli sermaye birikimini desteklemeleri ve bu yolla büyüme hızını olumlu yönde etkilemeleri gelmektedir.¹⁰⁴ Yabancı yatırımlar bu etkiyi gerek ülkeye kendi getirdikleri sermaye, gerekse ortaklık kurdukları kuruluşlara uluslararası finansman imkânı sağlamaları ile yaratmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların diğer etkileri üretimin, istihdamın ve ticaretin gerek niceliksel, gerekse niteliksel olarak olumlu yönde gelişmesi ve artması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişme, yabancı yatırımların hem kaynak hem de bilgi (know how) sağlamaları ile mümkün olmaktadır. Son olarak, doğrudan yabancı yatırımlar geldikleri ülkeye teknoloji transferini hızlandırmakta ve böylece ülkenin katma değeri yüksek sektörlerde faaliyet gösterebilme şansını ve dünya ile rekabet edebilirliğini arttırmasına katkıda bulunmaktadır.

Genel olarak olumlu etkilerini: istihdamı artırma, ödemeler bilânçosunu iyileştirme, vergi gelirlerini artırma, milli gelir düzeyine olumlu katkı sağlama, büyümeyi artırma, teknoloji transferi, reel ücretleri artırma olarak sayabiliriz. Ekonomik sistemleri farklı olmakla birlikte birçok ülke kalkınmalarını hızlandırmak, refahı yükseltmek, ileri teknoloji ve yatırım tecrübelerini değerlendirmek amacıyla yabancı sermayeden faydalanma yoluna başvurmuştur. Olumlu etkilerine yakından bakabiliriz.

¹⁰³ Hayrettin Demircan, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Yayınları, 2003, s.23.

¹⁰⁴ Ünlü, s.22.

- **Büyümeye Etkisi:** Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki olası etkileri iki boyutta değerlendirilir. Birincisi, yurtiçi tasarrufların ekonomik genişlemeyi finanse etmede yetersiz kalması durumunda, doğrudan yabancı yatırımların bu eksikliğin giderilmesine yardımcı olmasıdır. İkincisi ise, şirketlerin varlığının yurtiçi ekonomide pozitif dışsallıkları ortaya çıkarmasıdır. Birçok ülkenin olabildiğince fazla doğrudan yabancı yatırım çekme çabaları, doğrudan yabancı yatırımların olumlu etkilerine ilişkin teoriyi dolaylı olarak destekler görünmektedir.¹⁰⁵ OECD Kalkınma Merkezi'nce yayımlanan 2000 tarihli ve “ Capital Flows and Growth in Developing Countries” başlıklı çalışma, büyümeye olumlu etkisi yönünden doğrudan yabancı yatırımların dış borca kıyasla daha faydalı olduğu tezini destekleyen bir sonuca ulaşmıştır.¹⁰⁶ Bu çalışmaya göre, doğrudan yabancı yatırımlar ile büyüme arasında pozitif korelasyon var iken borç nitelikli kaynak girişi ile büyüme arasında negatif korelasyon olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁷

Doğrudan yabancı yatırımların ülke büyümesi üzerine etkisi reel GSYİH veya kişi başına GSYİH'nın büyüme oranını, doğrudan yabancı yatırım akımı veya stokuyla ilişkilendiren kapsamlı ülke çalışmaları aracılığıyla incelenebilir. Genellikle bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar, ülkelerin bazı sektörleri için bir takım faktör veya faktörleriyle birleştirilebilen doğrudan yabancı yatırımların büyümeyle pozitif bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.¹⁰⁸

Doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin büyümeleri üzerine etkisi; ülkelerin gelişmişlik düzeyine, sahip olunan teknolojik altyapı ve beşeri sermaye düzeyine göre farklılık göstermektedir.

Büyüme doğrudan yabancı yatırımlar için hem etkileyen hem de etkilenen bir değişken konumundadır. Yatırımın yapıldığı ülke eğer yüksek büyüme oranına sahip ise bu durumda yabancı yatırımlar daha fazla uyarılacaktır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırım, ülkeye geldiğinde pozitif etki yaparak büyümeyi artıracaktır.

¹⁰⁵ Joze Mencinger, **Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth**, Kyklos,2003,s.491.

¹⁰⁶ Ünlü,s.23.

¹⁰⁷ Hasan Kaymak, “Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli Mi?”,**Maliye Dergisi**, sayı 149,Mayıs-Aralık 2005,s.82.

¹⁰⁸ Ö.Selçuk Emsen ve M.Kemal Değer, **Geçiş Ekonomileri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları,2005,s.42.

-İstihdama Etkisi: Doğrudan yabancı yatırımların geldikleri ülke ekonomilerine olumlu katkılarından biri de istihdam sağlama etkisidir. Birçok gelişmekte olan ülke istihdama katkısından dolayı doğrudan yabancı yatırımın gelmesini teşvik edip, desteklemektedir. Fakat burada da önemli olan, doğrudan yabancı yatırımın ne şekilde geldiğidir. Yatırım mevcut bir firmayı satın alma yoluyla ya da özelleştirme yoluyla gelmişse istihdam sağlama etkisi daha az olacaktır. Eğer doğrudan yabancı yatırım yeni (greenfield) bir yatırım şeklindeyse bunun ülke istihdamına etkisi daha fazla olacaktır.¹⁰⁹

Doğrudan yabancı yatırımların, yeni istihdamın bölgesel dağılımına katkıda bulunma, ücret düzeyini yükseltme, gelir dağılımını iyileştirme gibi yatırımın yapıldığı ülkede istihdam üzerinde doğrudan ve güçlü etkileri vardır. Ayrıca yerli taşeronlarda istihdamın artırılması gibi dolaylı etkileri de vardır.¹¹⁰

Geçiş ekonomilerinde geçişin başlangıcında sosyalist dönemdeki istihdam düzeyini sürdürmenin imkânsızlığı açıkça görülmüş ve bu nedenle istihdamdaki düşüşün yavaşlatılması için gelen yabancı yatırım ile belirli bir istihdam düzeyini sürdürmeyi garanti altına almak üzere yatırımcılarla çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu tip anlaşmalara Polonya ve Estonya da rastlamak mümkündür.¹¹¹

Bazen doğrudan yabancı yatırımlar geldikleri ülkedeki ücretler üzerinde birtakım etkilere sahip olmaktadır. Gelen yatırımlar ülke ücret düzeyinde artışa neden olabilmektedir. Bu genelde gelen firmaların yüksek ücret önermelerinden kaynaklanmaktadır. Bir ülkedeki yabancı sahipli firmaların yerli firmalara oranla daha yüksek ücret ödemeleri, yerli firmalardaki ücret düzeyini etkileyebilmektedir. Bunun olumlu veya olumsuzluğu değerlendirilebilir. Çünkü yüksek ücret düzeyleri firmalara göre olumsuz bir durumu gösteriyorken, işgücü için olumlu etki olarak görülmektedir.

-Kalkınmaya Etkisi: Doğrudan yabancı yatırımların sağladığı bir diğer yarar da gittikleri ülkede kalkınmaya katkıda bulunmasıdır. Bu etki gelişmekte olan ülkeler için önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelere genelde sermaye yetersizliği

¹⁰⁹ Ünlü, s.24.

¹¹⁰ Emsen ve Değer, s.90.

¹¹¹ Emsen ve Değer, s.93.

görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırım yoluyla gelen sermaye birçok gelişmekte olan ekonomiye finansman kaynağı sağlayarak o ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunur. Ayrıca hükümetlerce ülke içinde kalkınma ihtiyacı fazla olan bölgelere yönelik çeşitli sübvansiyon ve teşviklerle o bölgelerin kalkınmalarına katkı sağlanabilir. Böylece ülkenin sosyal ve ekonomik yönden geri olan bölgelerine yatırım kaydırılmış olur.¹¹²

Doğrudan yabancı yatırımların miktarı ve niteliği ülkelerin kalkınma düzeyi üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Günümüz dünyasında çeşitli ülkelere giden doğrudan yabancı sermaye akımlarındaki artışlar, bu ülkelerin büyümesini hızlandırmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım miktarı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin doğru yönlü olduğu, sadece teorik ve analitik çalışmalardan elde edilen bir sonuç olmayıp, birçok ülke deneyimiyle ortaya çıkan bir olgu olarak kabul görmektedir.¹¹³

- **Cari Açığa Etkisi:** Doğrudan yabancı yatırımların geldikleri ülke ekonomileri üzerindeki en önemli etkilerinden biri cari açığa olan etkisidir. Ülkeye gelen yabancı sermaye o ülkenin varlıklarına eklenen bir dış kaynak olmakla birlikte döviz rezervlerine yaptığı katkı dolayısıyla da önemsenmektedir. Gelen yabancı yatırımlar ödemeler dengesini değişik yönlerden etkilemektedir. Ülke içinde yabancı yatırımcılar tarafından üretilen mal ve hizmetlerin ihracıyla döviz sağlarken, diğer yönden önceden ithal edilen mal ya da hizmetler gelen doğrudan yabancı yatırım sayesinde ülke içinde üretilince bu mal veya hizmetlere ödenen para ülkeden çıkmayarak ödemeler dengesine olumlu katkı sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesindeki açıkların yarattığı döviz darboğazı yabancı yatırımın gelmesiyle kapanabilmektedir.¹¹⁴

1.7.2. Olumsuz Etkileri

Doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştiren firmalar bu yatırımdan en fazla kar elde edeceği ülkeyi tercih etmektedir ve geldikleri ülke üzerinde de birtakım olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır.

¹¹² Ünlü,s.25.

¹¹³ Muharrem Afşar, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları,2004,s.87.

¹¹⁴ Ünlü,s.27.

Doğrudan yabancı yatırımların olumsuz etkilerine baktığımızda genelde liberal görüşün karşısında bulunan bağımlılık teorisyenlerince savunulduğunu görmekteyiz. Bağımlılık teorisyenleri; yabancı yatırım yoluyla gelen sermayenin geldiği ülke ekonomisi üzerinde bağımlılık etkisi yapacağını iddia etmektedirler.

Bağımlılık teorisyenleri doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkilerinden çok olumsuz etkileri olacağını ileri sürmektedirler. Gelen bu yatırımların getirilerinin kar, lisans ücreti, yönetim masrafı gibi birtakım giderler altında döviz olarak yurtdışına çıkarıldığını belirtmektedirler. Yabancı yatırımın ülkeye gelmesi ile daha küçük işletmeye sahip olan birçok yerli yatırımcı ya piyasadan çekilmekte ya da piyasaya girmekten vazgeçmektedir. Yabancı şirketlerin ülkeye girdikten sonra uyguladıkları bazı işletme politikaları bir diğer önemli eleştiri konusudur. Yabancı şirketlerin rekabeti önleyici girişimlerde bulunmaları, vergiden kaçınma ve suistimal nitelikli transfer fiyatlandırması yönündeki davranışları bu kapsamda öne çıkan bazı durumlardır.

Bunların dışında, bu şirketlerin kimi zaman çimento sanayi gibi kendi ülkelerinde sağlık ve çevre mülahazaları çevresinde yapamadıkları bazı faaliyetleri geliştirmekte olan ülkelere transfer ederek o ülkelerin yaşam ortamını kötüleştirdikleri, çevre koruma konusunda özensiz davrandıkları yönünde benzer endişeler de ileri sürülmektedir.¹¹⁵

¹¹⁵ Ünlü,s.27.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

2.1. DYSY'nın Dünyadaki Tarihi Gelişimi

Bu kısım iki alt dönemde incelenecektir.

2.1.1.1980 Öncesi Dönem

Bugün çeşitli ülkeler arasında geliştirilen iktisadi ilişkilerin temel özelliklerinden bir kısmı, İngiltere'de başlayıp Batı Avrupa ülkelerinde gelişen sanayi devrimi sırasında ortaya çıkmıştır.¹¹⁶ Birinci Dünya Savaşından önceki dönemde yaklaşık olarak üç asır boyunca sermaye ve tabi kaynaklar, nüfusa oranla yoğun olduğu alanlardan daha az yoğun olduğu alanlara akmıştır. Bu akım XIX. asırda en yaygın hale gelmiştir.¹¹⁷ 1880'li yılların ilk yarısında İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu hammadde, madenler ve petrolün çıkarılması için sömürgelerde yaptığı yatırımlar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını temsil etmiştir.¹¹⁸ Çünkü endüstri devriminin bir sonucu olarak 19. yy' ın ikinci yarısında, özellikle batının sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla karı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu yatırım alanları ise, Avrupa endüstrisinin ihtiyacı olan hammaddeleri sağlayacak, doğal kaynak ve ucuz işgücüne sahip dönemin sömürgeleri ve bağımsız az gelişmiş ülkeleri olmuştur.¹¹⁹

19. yüzyıla kadar yabancı sermaye olarak Batı Avrupa sermayesinden söz edilirken, 1914 yılından sonra ABD devreye girmiştir. Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda ABD, yabancı sermaye yatırımlarında ön sırayı almıştır. Ancak 1929-30 Dünya Ekonomik Krizi yabancı sermaye yatırımları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Daha önce yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler bu yatırımlarını tasfiye etmeye yönelmişlerdir.¹²⁰ İkinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle yabancı sermaye

¹¹⁶ Necdet Serin, “ Kalkınma ve Dış Ticaret; Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden”,**Ankara Üniversitesi S.B.F.Yayınları**, No:463,3.Baskı,1981,s.5.

¹¹⁷ Baran Tuncer, “ Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu”, **Ankara S.B.F. Yayınları**, No:241,s.16.

¹¹⁸ Güngör Uras, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul:İktisadi Yayınlar,1979,s.27.

¹¹⁹ Cem Alpar, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Ankara: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını,1978,s.3.

¹²⁰ Uras, s.31.

yatırımlarında farklı bir döneme girilmiştir. İkinci Dünya Savaşından önceki yıllarda yabancı sermaye yatırımları daha çok portföy yatırımları şeklindedir. Savaştan sonraki dönemde doğrudan yabancı yatırımlar önem kazanmaya başlamıştır. Şüphesiz bu gelişmede, 1950’li yıllardan sonra dünya ekonomisinde giderek önemli bir güç teşkil etmeye başlayan ve doğrudan yabancı yatırım niteliğinde olan çok uluslu şirketlerin rolü büyük olmaktadır.¹²¹

II. Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları artmıştır. Bu ülkeler sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlayıp çeşitli sanayi ürünleri ve sermaye malları ithal eder durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Yabancı sermaye yatırımları, ihtiyaç içindeki gelişmekte olan ülkelere, teşebbüs yeteneği, teknoloji, yönetim bilgisi ve pazarlama gibi sermaye yatırımlarının potansiyel bir kaynağı olarak kabul edilmiştir. Üçüncü Dünya Ülkeleri, sadece asgari düzenlemeler değil, vergi bağışıklıkları ve sübvansiyonlar gibi özel teşviklerle dış yatırımlar için uygun bir iklim sağlamaya gayret etmişlerdir.¹²²

Savaş sonrası yıkılan Avrupa, savaşın hem siyasal hem de ekonomik galibi ABD’nin kredi ve hibelerine muhtaç duruma gelmiştir. SSCB ve Batılı müttefikleri savaş sonrası dünyaya yönelik uzlaşmazlıklar nükleer silahların tehdidi altında ve iki farklı ideoloji temelinde, iki kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD bu nedenle kendi etki sahasında kalan bölgeleri ve eski dünya güçleri olan Batı Avrupalı müttefiklerini ekonomik olarak kalkındırma amacıyla yatırımlarını bu bölgeye aktarmıştır. ABD’nin büyük destek olduğu Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) kurulması ile de ABD’nin Avrupa içindeki yatırımlarında önemli artışlar meydana gelmiştir.¹²³

1944 yılında yeni bir uluslararası para sistemi kurmak amacıyla Bretton Woods konferansı yapılmıştır. Konferansta alınan kararlar çerçevesinde Dünya İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuştur. Dünya

¹²¹ Kuduğ,s.26.

¹²² Isaiah Frank, **Foreign Enterprise in Developing Countries**, Baltimore: The Johns Hopkins University Press,1980,s.2.

¹²³ Tuğrul Görgün, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları**, Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi,2004,s.21.

paraları dolara bağlanarak, uluslararası değişimde kolaylık sağlanmıştır. 1973 yılında ortaya çıkan Petrol Krizi ile DYY'lerin yavaşlamasına neden olmuştur. Petrol Krizi, fiyatların yüksek olması nedeniyle petrol üreten ülkelerin kısa dönemde önemli miktarda gelir elde etmelerine neden olarak, aslında petrol tüketen ülkeler açısından bir kriz olmuştur.¹²⁴

2.1.2. 1980 Sonrası Dönem

1980 sonrasında petrol fiyatlarının düşmesi kredi döngüsünün azalması, kullanılan kredilerin etkin ve verimli yatırımlarda kullanılamaması gibi etmenlerle gelişmekte olan ülkelerde dış borçlarını geri ödeme sorunları ortaya çıkmıştır. Borçlu gelişmekte olan ülkeler, artan ölçüde dışa açılma, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirmenin yaygınlaşması ve firma birleşmelerine yönelik teşvik edici düzenlemelerle yabancı yatırımı çekmeye çalışmışlardır.

Klasik liberal iktisadın etkinleşmeye başladığı 1980 sonrasında en önemli özelliği Çok Uluslu Şirketlerin yabancı yatırımların niteliğini ve niceliğini değiştirmeleridir. Bu yıllarda, Sovyetler Birliğinin dağılması ve Çin'in artan ölçüde dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları yabancı sermaye yatırımlarının hızlanmasını sağlamıştır. Diğer yandan, ulaşım ve iletişimde yaşanan olumlu gelişmeler DYY artışında uygun koşulların sağlanmasına yardımcı olmuştur. 1990'larda esen küreselleşme, liberalleşme rüzgarları, toplumların doğrudan yabancı yatırımlara bakış açılarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Böylece, sektörler ve işletmeler arasında hızlı gelişmeler ortaya çıkmış, sınırlar ötesi işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır.¹²⁵

Son on yılda yabancı iştiraklerin üretim ve satışları dünya gayri safi yurtiçi hasılasından ve ihracatından daha hızlı artmıştır. Gelişmiş ülkelerde yapılan bu uluslararası üretimin çoğu hizmetler alanında yer almaktayken, gelişmekte olan ülkelerde daha çok imalat sanayiinin çokuluslu şirketler tarafından seçildiği

¹²⁴ Kuduğ, s.27.

¹²⁵ Kenan Tanrıku, " Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye'nin Yatırım İmajı", **Active Dergisi**, Yıl:2002, Sayı :26, <http://www.makalem.com/> (17.03.2009), s.5.

görülmektedir. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerde de hizmet üretimi çokuluslu şirketler tarafından yapılarak giderek ivme ve önem kazanmaktadır.¹²⁶

Dünya ekonomisindeki sınır ötesi yatırımlar son on yılda oldukça hızla artmıştır. 1973-2000 yılları arasında dünya genelinde yıllık DYY akışı 50 kat artarak 25 milyar dolardan 1,396 milyar dolara yükselmiştir. Daha sonra 2000-2002 yılları arasında da DYY akışı jeopolitik belirsizlik, güvenlik riskleri, küresel ekonomideki durağanlık, yavaş yavaş düşen borsa fiyatları ve ortak kazançlara ve yönetsel uygulamalara duyulan ilgi dolayısıyla yaklaşık üçte iki oranında düşmüştür. DYY'ın gelişmiş ülkelere (yarıdan fazla) akışındaki önemli düzeyde düşüşün nedeni, ülkeler arası birleşimlerin ve kazanımların 2001 yılı itibariyle sona ermesinden kaynaklandığı belirtilmektedir.¹²⁷

2.2. DYSY'ın Yönlendiren Uluslararası Kuruluşlar

- **Dünya Ticaret Örgütü (WTO):** Dünya Ticaret Örgütü (WTO), çok taraflı ticaret sisteminin yasal ve kurumsal organıdır. WTO, hükümetlerin iç ticaret yasalarını ve düzenlemelerini nasıl yapacakları konusunda yasal bir çerçeve ortaya koymaktadır ve toplu görüşmeler ve müzakereler yoluyla ülkeler arasında ticari ilişkilerin geliştirildiği bir platformdur. 1986-1994 Uruguay Turu sonucunda alınan kararla kurulan Dünya Ticaret Örgütü, 1 Ocak 1995 yılında faaliyete başlamıştır. 2005 yılı verilerine göre, 149 üye ülkesi vardır. Türkiye de 26 Mart 1995 tarihi itibariyle WTO üyesidir. WTO'nun ulaşmak istediği ticaret sisteminin bazı önemli ilkeleri şunlardır.¹²⁸

- Ülkelerin kendi ürünleri, hizmetleri ve uyrukları ile diğer ülkelerin ürünleri, hizmetleri ve uyrukları arasında ayrımcılık yapmalarının önlenmesi.

- Kotalar, gümrük tarifeleri gibi ticaret engellerinin müzakereler yoluyla en aza indirilerek daha serbest ticaretin sağlanması.

¹²⁶ Nahit Töre, **Dünyada Sermaye Akımları**, Ankara: Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, 2001, s.79.

¹²⁷ Mehmet Ögütçü, "Türkiye'nin Geleceğine Yatırım Yapmak", **Aylık Strateji ve Analiz e-dergisi**, Sayı:8, (2003), s.7.

¹²⁸ O.Karakoç, "Rekabet Kurullarının Uluslararasılaşma Süreci ve Uluslararası Örgütlerin Politikaları", (Uzmanlık Tezi, Rekabet Kurulu Başkanlığı, 2003), s.16.

- Tarifeler, tarife dışı engeller ve diğer önlemleri de içeren tüm ticaret engellerinin keyfi olarak artırılmasını engellemek ve pazara giriş koşullarının yabancı teşebbüs, yatırımcılar ve hükümetler açısından kestirilebilir olması.

- İhracat teşvikleri gibi “haksız” uygulamaların önlenmesi yoluyla daha rekabetçi bir uluslararası ticaretin sağlanması.

- Gelişmekte olan ülkelere uyum için daha fazla zaman, daha büyük esneklik ve ayrıcalıklar tanınmasıdır.¹²⁹

- **Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD):** Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü 1961 yılında, gelişme yolunda olan ülkelere uluslararası işbirliği içinde yardım yapılması amacıyla kurulmuştur. Türkiye, 29 Mart 1961 yılında OECD ye katılmıştır. Bugün örgütün 30 üye ülkesi bulunmaktadır. OECD’nin üç temel amacı şu şekilde belirtilmiştir;

- Üye ülkelerde kendi kendine yeterli en yüksek ekonomik gelişme ve istihdam sağlamak, bu esnada mali istikrarı korumak.

- Üye olan ve olmayan ülkelerde ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak

- Dünya ticaretinin uluslararası taahhütler çerçevesinde ve ayrımcı olmayan bazda gelişmesine katkıda bulunmak.¹³⁰

- **Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı (UNCTAD):** Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı, 1964 yılında Cenevre’de kurulmuştur. Kuruluş amacı, kalkınmakta olan ülkelerde iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı hızlandırmaktır. Bu tarihten itibaren UNCTAD, barışçıl ve karşılıklı yarar ilkelerine dayalı olarak büyümeye, adil bir uluslararası ticaret ve ekonomik düzen kurmaya çalışmaktadır. 188 üye ülkesi bulunmaktadır. UNCTAD’ın hedefleri beş ana başlık altında toplanabilir.¹³¹

¹²⁹ Kuduğ,s.32.

¹³⁰ Kuduğ,s.32.

¹³¹ Karakoç,s.28.

- Farklı gelişme seviyesindeki ülkeler arasındaki dış ticareti, özellikle gelişme yolunda olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarını hızlandıracak şekilde teşvik etmek.

- Ekonomik kalkınma ve uluslararası ticarete ilişkin ilke ve siyasetleri belirlemek ve bunları uygulamak.

- Birleşmiş Milletler sistemi içinde diğer uluslararası kuruluşlar ile ekonomik kalkınma ve uluslararası ticaret konularında işbirliği yapmak.

- Uluslararası ticarete ilişkin çok taraflı anlaşmalar yapılmasına yardımcı olmak

- Uluslararası ticaret ve kalkınma konularında Birleşmiş Milletler üyeleri diğer ekonomik kuruluşlar arasında ekonomi politikalarının uyumunu sağlayacak bir merkez görevini yerine getirmektedir.¹³²

- Uluslararası Finansman Kurumu (IFC): Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), 1956 yılında kurulmuştur. IFC, 178 üye ülkeye sahiptir. Kuruma üye olabilmenin ön koşulu, Dünya Bankası üyesi olmaktır.

IFC, temel kuruluş amacı, Dünya Bankası'nın (WB), üye ülkelere yönelik faaliyetlerini desteklemek için, üye ülkelerde, özellikle daha az gelişmiş bölgelerdekiler öncelikli olmak üzere, verimli özel kesim kuruluşlarının büyümesini özendirmek yoluyla ekonomik kalkınmaya daha fazla katkıda bulunmaktır.

IFC'nin ana hedefleri;

- Gelişmekte olan üye ülkelerin özel sektör projelerini finanse etmek
- Gelişmekte olan üye ülkelerin özel şirketlerinin uluslararası finans piyasalarında finansman sağlamasına yardım etmek
- Özel sektör dünyasına ve hükümetlere öneri ve teknik yardımda bulunmaktır.¹³³

¹³² Kuduğ,s.33.

-Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA): Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı 1985 yılında kurulmuştur. Kuruluş amacı, gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarını, ticari olmayan risklere karşı, garanti altına alarak korumak üzere kurulmuştur. MIGA sayesinde yabancı sermaye, herhangi bir risk almadan, o ülkenin sermaye payı ve ödediği primlerle karşılanan garanti olanağına kavuşmaktadır.

Çok Uluslu Yatırım Garanti Ajansının, bir yatırıma garanti verebilmesi için;

- Yatırımın yapılacağı ülkenin gelişme yolundaki ülkeler sınıfından olması
- Yatırımcının ve yatırım şeklinin MIGA Anlaşmasının tanımlandığı çerçeveye uygun bulunması gerekmektedir.¹³⁴

- Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (ICSID):

Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi, 1965 yılında kendisine üye bir ülke ile bir başka üye ülkenin kişi ve kurumu arasında ortaya çıkabilecek yatırım anlaşmazlıklarının çözüm yeri olarak tasarlanarak kurulmuştur. Genellikle ev sahibi ülke ile yabancı yatırımcılar arasında ortaya çıkan herhangi bir uyuşmazlıkta mahkemeye başvurarak yargı kararı almak, yerel hukukun ulusal çıkarları gözetmesi nedeniyle yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilmemektedir. Bu nedenle bir hakeme başvurarak ortak bir kesin hakem kararı alıp ona uymak veya bir uzlaştırmacı mercii önünde uzlaşma yolunu denemek, yabancı yatırımlara daha uygun gelmektedir. ICSID, yabancı yatırımların bu isteğine yanıt vermektedir.¹³⁵

¹³³ Kuduğ,s.33.

¹³⁴ Kuduğ,s.33.

¹³⁵ Kuduğ,s.33.

2.3. Türkiye’de DYSY’nın Tarihi Gelişimi

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlarının geçmişini Osmanlı imparatorluğu dönemine kadar uzatabilmek mümkündür. Türkiye’de DYSY’larının tarihi 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

2.3.1. 1980 Öncesi Dönem

Yabancı sermaye yatırımlarının bu topraklara girişinin Osmanlı zamanında kapitülasyonlarla başladığı vurgulanmaktadır. Sermaye hareketinin başlangıcı olarak bir tarih verilecek olursa, Osmanlı’nın ilk borçlandığı tarih olan 1854 verilebilir.

Osmanlı devleti 19 yy’da askeri, siyasi ve ekonomik alanda diğer ülkelerin baskısı altındaydı. Sahip olduğu coğrafi yapısı geniş alanları ve hammadde bolluğu ve bu hammaddeleri kullanamaması Osmanlı’yı diğer ülkelere karşı cazip hale getirmekteydi.¹³⁶ Osmanlı’nın çökmeye başlaması ve baskılar Osmanlı’yı, dış kaynak arayışına yöneltmiştir. Bu arayış kendini, 16 Ağustos 1838 yılında Sadrazam Reşit Paşa ile İngiliz Elçisi Ponsonby tarafından imzalanan Balta Limanı Anlaşması ile göstermiştir. Aynı yıl Fransa ile daha sonra da diğer Avrupa devletleriyle imzalanan benzer anlaşmalar, dış ticarete yeni bir dönemi şekillendirdi. Artık dış ticaret Batı Avrupa’lı yatırımcıların kazandırdığı yeni bir çerçeveye kavuşarak, bir yandan liberalleşen dışa açılan diğer yandan hızlı büyüyen dış ticaret hacmine sahip bir Osmanlı ekonomisi oluşturmuştur. Ancak bu hacimsel genişleme, beraberinde borçlanan ve faiz çarkının içine giren bir ekonomiyi beraberinde getirmiştir.

1838 Ticaret Anlaşması ile Osmanlı pazarını batılı ülkelere açarken, batılı devletler, tam tersine sanayilerini korumak için yüksek gümrük duvarları koymuşlardır. Osmanlı Devleti, yabancı ülkelere her türlü mal ithalini serbest bırakıp, ithalatta %5 , ihracatta ise % 12 gümrük vergisi uygulamayı ve yabancı malların satışı için bir bölgeden diğer bir bölgeye nakledilirken ödenmesi gereken çeşitli vergi ve resimlerden bağışık tutulmasını kabul etmiştir¹³⁷

¹³⁶ S.Yahya Tezel, *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi*, Ankara: Yurt Yayınları 1986, s.168.

¹³⁷ Y.K.Tengirşek, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti’nin Harici Ticaret Siyaseti*, Maarif Matbaası, 1940, s.84.

Böylece, Osmanlı'nın genel olarak ekonomisinin zayıflayıp sanayisinin rekabet gücünü yitirmesi ve doğal olarak borçlanma durumuna düşmesinde 1838 yılında yaptığı anlaşmanın stratejik bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlaşma ile İngilizlere daha önce tanınmış olan kapitülasyonlara ek yeni ayrıcalıklar tanınmış ilerleyen zamanlarda bu ayrıcalıklar diğer Avrupa ülkelerine de tanınmıştır.¹³⁸

Özetle, Osmanlı Devleti'nin dış borçlanmasının en temel nedeni merkezi devletin güçsüzlüğü ve mali krizine uzun vadeli çözüm bulamaması, bütçe açıklarının önüne geçememesidir.¹³⁹

Bu açıdan bakıldığında zaman Osmanlı'daki yabancı sermaye yatırımlarını iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi, 1854 yılından itibaren devletin Avrupa borsalarında tahvil satarak borçlanması sürecidir. Osmanlı borçlanmalarını yüksek faizler üzerinden gerçekleştirerek çöküş sürecini hızlandırmış, 1876 yılında borçlarını ödeyemez hale gelerek 1881 yılında Avrupa'lı alacaklılarının kurduğu "Duyun-u Umumiye idaresi"nin mali denetimini kabul etmek zorunda kalmıştır. İnşili-çıkışlı devam eden bu gelişme, Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. İkinci yatırım türü ise, Avrupa sermayesi tarafından kurulan demiryolları, liman işletmeleri, bankalar, maden işletmeleri, ticaret evleri, su, gaz ve elektrik şirketleri gibi dolaysız ya da doğrudan yatırımlarla bunlara verilen borçlardan oluşmaktadır.

Duyun-i Umumiye Osmanlı tarafından kurulmuştur fakat işleyişi batılı devletlerin elinde olmuş buda zamanla Osmanlı'nın gelir kaynakları arasında olan vergi, resim, harç, tuz, içki, demiryolları gibi Osmanlı tekelinde olan gelirlerin yabancıların eline geçmesine sebebiyet vermiştir. Bunun sonucu olarak Osmanlı'nın gelir kaynakları azalmış ve mali iflasın sınırına gelinmiştir.¹⁴⁰

Eldeki verilere göre, yabancı sermaye, çok büyük ölçüde bankacılık ve sigortacılık ve ticaret gibi hizmet kesimleriyle, ulaştırma, yani demiryolları ve elektrik ve su gibi altyapı alanlarında yoğunlaşmıştır. Yabancı sermayenin adı geçen sektörleri

¹³⁸ Ahmet Serkan Çerçi, " Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyümeye Etkisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2004), ss.57-58.

¹³⁹ Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)**, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.61.

¹⁴⁰ Çerçi, ss.58-60.

seçmesinin nedenleri arasında, adı geçen sektörlerde kısa dönem kârlarının yüksekliği kadar yabancı sermayenin kendi niteliği de sayılabilir. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında, yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelere daha çok bu alanlarda gittiği görülmektedir. Özellikle o yıllarda yabancı sermaye gelişmekte olan ülkelerde sanayi üretimine yönelmiştir. Kaldı ki o yıllar dayanıklı tüketim ürünleri sanayilerinin doğum yılları olmuştur ve kendi iç pazarlarının gereksinmelerinin karşılanması, doğal olarak, öncelikli hale gelmiştir.

Yabancı sermayenin kaynak ülkelerine göre dağılımı Osmanlı'nın dış ekonomik ilişkileri konusunda bir fikir vermektedir. Yabancı sermayenin yüzde 44 dolayında bir bölümü Fransız, yüzde 34 gibi bir kısmı Alman ve yüzde 17 dolayında bir bölümü de İngiliz kökenlidir. Kalanı ise Belçika, ABD gibi ülkelere kaynaklanmıştır. Dış borçların ülke kökenleri oldukça farklıdır: Yüzde 53,8 Fransız, yüzde 11,2 İngiliz, yüzde 10,4 Alman ve yüzde 24,5 diğerleri.

Yabancı sermaye yatırımlarının çok büyük bir bölümü, yüzde 68 gibi bir kısmı, demiryollarına yapılmıştır. Bunun da yaklaşık yüzde 63'ünün şimdiki sınırlar içinde kaldığı öne sürülmektedir. Demiryolu yapımının o dönemde ekonomik gelişmenin bir göstergesi sayıldığı göz önünde tutulursa, Osmanlı'nın bu alanda belli bir çabaya girdiği sonucuna varılabilir. Ancak bu süreci besleyecek üretim dönüşümü sağlanamamıştır. Demiryollarından sonra gelen ikinci önemli alan bankacılık ve sigortacılıktır. Bu durum Osmanlı'da para ticaretinin çok kârlı olduğunu, ek olarak da sermayenin "güvence" aradığını göstermektedir.

Yabancı sermaye yatırımlarının, yıllık net getirisinin sektörel dağılımı ilginç ipuçları vermektedir. Getiri oranı bankacılık ve sigortacılıkta yüzde 10'dan fazladır ve bunu yüzde 8,7 ile devlet borçları izlemektedir. Kısaca Osmanlı Devleti'ne borç verme yabancılar için en kârlı yatırım alanlarından biridir. Yabancı sermayenin yıllık getirisi, ayrıca, ülke dışına kaynak aktarılmasının da bir göstergesidir. Nitekim yabancı sermaye yatırımları ve devlet borçları karşılığı olarak ödenen miktar yılda 16 milyon Osmanlı lirasından fazladır. Buna 8 milyon dolayındaki dış ticaret açığının eklenmesiyle 24-25 milyon Osmanlı lirasına ulaşılmaktadır. Aynı yıllarda Osmanlı toplam yurtiçi ulusal

gelirinin 203,69 milyon Osmanlı lirası olduğu düşünülürse, bunun yüzde 12'si gibi bir bölümünün yurtdışına aktarıldığı sonucuna varılmaktadır.

Kısaca özetlenen sermaye kaynakları ve bunların kullanımı, Osmanlı'da belirli bir ekonomik gelişme politikasının düzenlenemeyeceğini göstermektedir. Bu sonuç alt sektörlerin incelenmesiyle daha da açıklık kazanacaktır. Ancak bu yargı, Osmanlı'da ekonomiyi bütünüyle yeniden düzenleme ya da ekonomik gelişme politikası oluşturma doğrultusunda çaba harcanmadığı anlamına gelmez özellikle imparatorluğun son on yılında bir ulusal sermaye birikimi çabasına girildiği görülüyor. Burada vurgulanmak istenen, sermaye mülkiyetinin ve sermayenin kullanımının bir ekonomik gelişme politikası oluşturmaya uygun olmadığıdır. Bir başka deyişle Osmanlı yönetimi ile sermaye birikiminin kaynakları arasında uyumsuzluk vardır. Bu uyumsuzluğu, yabancı sermayeye ve onunla işbirliği içine giren yerli sermayeye sağlanan ayrıcalık ve güvenceler de giderememiştir.

Osmanlı ekonomisinin görece olarak en gelişmiş kesimi olan hizmetlerde egemen olan yabancı sermaye, çıkış ülkesinin ekonomik konumuna uygun bir işbölümü yapmıştır: Ticaret kesiminde İngiliz, borç verme ve para işlemlerinde Fransız ve demiryollarında Alman sermayesinin görece üstünlüğü göze çarpmaktadır. Yabancı sermaye doğal olarak, ekonomik yönden görece gelişmiş olan, belirli bir sermaye birikimine sahip azınlık gruplarıyla işbirliği içinde olmuştur.¹⁴¹

19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devletinde görülen tarıma dayalı, dış ticarete ve yabancı sermayeye açık olma gibi özellikler pek çok gelişmekte olan ülke için de geçerli olmuş ve pek çoğu büyüme eğiliminde olmuştur. Buna en iyi örnek Latin Amerika ülkeleri oluşturur. ABD Latin Amerika'da ki uzun dönemli yatırımlarını 1897'de 308 milyon dolardan 1914 yılında 1.6 milyar dolara yükseltmiş, Avrupa ülkelerinden özellikle Britanya, Almanya ve Fransa yatırımlarını Latin Amerika ülkelerine (Arjantin, Meksika ve Brezilya) yoğunlaştırmıştır. Yabancı sermaye girişi Latin Amerika'nın büyüme performansını olumlu yönde etkilemiştir.

¹⁴¹ N.Yentürk ve Y.Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, 12.Baskı,İstanbul:Remzi Kitabevi,2001,ss.12-13.

Osmanlı'da son dönem her ne kadar büyüme yakalandıysa da yabancı sermayenin ülkede daha büyük rol oynamasını engelleyen "burjuvazi" faktörü vardı. Keyder'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda ki burjuvazi, yabancı sermaye ile yerli üretim arasında aracılık konumunda olmasına rağmen, bol kazançlı girişim alanlarını elinde tutabilecek güçte bir yerli burjuvazi niteliğini taşımaktaydı.

1920'lere gelindiğinde Hristiyan burjuvazinin yerini yabancı sermayenin almasıyla, yabancı sermayenin ekonomideki ağırlığı artmıştır. Ancak her ne kadar savaş yılları boyunca (1920-1922 arasında), yabancı sermayeli Türk Anonim Şirketleri'nin sayılarında sürekli bir düşüş gözlenmişse de (1922 yılında sayı %50, nominal sermaye %20 ve ödenmiş sermaye %0.01) 1920-1930 döneminde Türkiye'deki genel anonim şirketleşme sürecinin en yoğun olduğu 1926 yılında nominal ve ödenen sermayeler bakımından yoğun bir gelişme yılı olmuştur, 1923-1929 döneminde sanayi şirketlerine yapılan yatırımlar içerisinde yabancı sermayenin payı Türklerin payının tam iki katı olmuştur.¹⁴²

Cumhuriyetin ilanından sonra, yeni Türk Devleti'nin özellikle kamu hizmeti taşıyan alanlarda faaliyet gösteren yabancı firmaları millileştirme yoluna gitmiş olmasına rağmen bu dönemdeki siyasiler yabancı sermayenin ülke için önemli olduğu görüşündeydiler. Bu görüşün doğruluğunu o dönemde toplanan İzmir İktisat Kongresinde alınan şu karar kanıtlamaktaydı. Yeni Türk Devletinin siyasi erkinin zedelenmemesi şartıyla yabancı Özel sermaye yatırımlarını uyaran bir politika izlenmeliydi. Yabancı sermayeyle kurulan anonim şirketlerin kendilerine has kimi nitelikleri vardı. Bunlar belediyeler tarafından yada tekel haklarıyla hükümetler tarafından desteklenmekteydi. Şirketlerin de yönetimleri doğrudan yabancıların elindeydi. Bu dönemde yabancı sermaye iki önemli sonuç doğurdu, bunlardan ilki yüksek düzeydeki bürokratların özel girişimciliğe başlamaları, ikincisi ise tekel hakları ile ekonomi üzerinde yabancıların sınırlı olsa denetiminin olmasıydı.

Bu dönemde de Osmanlı'dan süre gelen yatırımcı firmaların hammaddeyi yurt dışından ithal edip mamul haline getirip malı iç piyasaya satmaları devam etmekteydi. Bu Osmanlı döneminde ekonomiye zararlı olup kısır döngüye neden oluyordu.

¹⁴² Gülten Dursun, "Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve Belirliyecileri: Türkiye Analizi (1981-2003)",(Yayınlanmamış Doktora Tezi,Marmara Üniversitesi SBE,2004),ss.112-114.

Bu dönemde de aynı sistemin devam etmesini istemelerinin tek nedeni o zamanda ülkede yerli sermaye eksikliği yanında teknik bilgi beceri yetersizliğinin olmasıydı, Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı firmaların Türkiye’de yatırım yapmamalarının nedeni dönemin siyasi idaresinin yabancı sermayeye karşı olmasından değil yabancıların Osmanlı zamanında kapitülasyonlarla elde ettikleri ayrıcalıkları bu dönemde bulamamalarından ileri gelmekteydi, diğer bir neden ise 1931-1939 yıllarında arasında yapılan millileştirme hareketlerinin yabancı sermayenin ülkemizde yatırım yapma konusunda çekingen davranmasına neden olmasıdır. Ayrıca 1954 yılına kadar ülkemizde yabancı sermayeyi teşvik edici herhangi bir yasa bulunmaması da bu dönemlerde yabancı sermayenin ülkemize sıcak bakmamasının bir başka nedeni olarak görülmektedir. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda Türkiye’de bulunan yabancı firmalar İngiliz ve Fransız’lara aitti.

Cumhuriyetin ilanından 1930 yıllarına kadar yabancı sermaye yatırımlarında sürekli artış olmuştur. Türk devleti yabancılarla karşı olumlu tavrını bu dönemde de sürdürmüş ve 1924 yılında yabancıların belediye sınırları içerisinde taşınmaz mal edinmelerini sınırlandıran yasal engeller kaldırılmıştır. Buna ek olarak 1927 yılında Teşviki Sanayi Kanununun getirdiği olanaklardan yabancı sermayeli firmalarda yararlanılmıştır.

1929 yılında yaşanan ekonomik bunalım, döviz kontrolü konusunu ön plana çıkardığı vurgulanmıştır. Cumhuriyet hükümeti 1929 yılında yürürlüğe giren, 1447 sayılı menkul kıymetler ve kambiyo borsaları kanunu ile yabancı dövizlerin alım-satımı için kayıt altına alınma olgusunu getirmiştir. Menkul kıymetler ve kambiyo borsalarında işlem görecektir yabancı hisse senetleri ve tahviller ile yabancı paralar doğrudan maliye vekaletinin iznine bağlandı. Bunun anlamı, kambiyo ve yabancı paranın alım satımının yasaklanması olduğu vurgulanmaktadır.¹⁴³

1930 yılında yürürlüğe giren 1567 sayılı Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki kanun, kambiyo, nukut ve tahvilat alım satımının ve bunlar ile kıymet taşlarla bunlardan mamul veya bunları muhtevi her nevi eşya ve kıymetlerin ve ticari senetlerle tediye temine yarayan her türlü vasıta ve vesikaların memleketten ihracı

¹⁴³ Güngör Uras, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul:Formül Matbaası, 1979, s.108.

veya memlekete ithalinin tanzim ve tahdidine, Bankalar kurulunu yetkili kılıyordu. Bunun anlamıda Türk parasının konvertibilitesinin kaldırılmasıydı idi. Bu kanuna dayalı olarak 22.05.1947 tarihinde çıkarılan Türk Parasını Koruma Hakkındaki 13 sayılı kararname ise yabancı sermaye konusunda Cumhuriyet döneminin ilk açık düzenlemesini getiriyordu.¹⁴⁴

1932-1939 yıllarında yabancı sermaye'ye karşı kapalı bir politika izlenmiştir. Bu politikanın izlenmesinde özellikle 1931 yılından sonra Atatürk'ün yürürlüğe koyduğu devletçilik rejiminin etkisi büyük olmuştur. Temelde bu rejim yabancı sermayeye karşı değildir piyasa ekonomi kurallarını devam ettirmiştir. Fakat bu yıllar içinde yabancı sermaye ülkemize gelmemiştir.

Yabancı sermaye Türkiye için 1930 yılları sonunda yine hareketlenmiş ve 2. dünya savaşı sonunda da bu hareketlilik devam etmiştir Savaş sonrasında liberal ekonomik politikaların güç kazanmasıyla birlikte yabancı sermayeye daha sıcak bakılmıştır. 1954 yılında 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanunu yürürlüğe konmuştur. Cumhuriyetin ilanından 1930'lu yıllara kadar Türkiye'de ki yabancı sermayeli firmaların toplamı ve yabancı sermayenin miktarı 2,8 milyon dolar civarında kalmıştır.

1954 yılına kadar geçen sürede, yabancı sermaye konusunda yasal bazı düzenlemelere gidilmiştir.

Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile yabancı sermayenin ülkeye geliş şekli, amacı ve transferi hakkında ilk düzenlemeler yapılmıştır.¹⁴⁵ 1950 yılında kabul edilen 5583 sayılı yasaya göre, Türkiye'ye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verilmiş ve dışarıdan borç alan Türk şirketlerine bu borçların faizlerini transfer etme imkanı sağlanmıştır. 1951 yılında kabul edilen 5821 sayılı yasa ile, yabancı sermayeli şirketlere, toplam karlarının %10'unu transfer etme imkanı sağlanmıştır. Ancak Türkiye'nin daha önceki yıllarda uyguladığı ekonomik politikalar yabancı şirketlerin

¹⁴⁴ Uras,s.108.

¹⁴⁵ Alpar ,s.164.

Türkiye'ye önemli yatırımlarda bulunmasını engellemiş ve bu iki kanun yabancı sermayeyi teşvik etmekte yeterli olmamıştır.¹⁴⁶

Yukardaki paragraflarda açıklandığı üzere; Türkiye'de cumhuriyetin ilanından 6224 sayılı yasanın kabulüne kadar geçen süre içerisinde yabancı sermaye girişleri pek olmamıştır. Bu yasanın kabulüyle birlikte yasadaki teşvik tedbirleri sayesinde yabancı sermaye girişinde bir canlanma olmuştur. Çünkü 6224 sayılı yasa liberal bir kimlik taşımaktaydı. Yasa kar transferleri ile ana sermayenin iadesi konusunda hiçbir kısıtlama getirmemekteydi. Yurt dışına transfer edilmeyen karların istenildiği takdirde ana sermayeye eklenmesine olanak tanımaktaydı. Yerli ortaklık durumunda yabancı ortak için bir tavan payı konulmaktaydı ve yerli şirkete tanınan bütün haklar yabancı şirket içinde geçerli olmaktaydı.

İlk önemli istikrar politikasının uygulandığı 1958 yılını da içine alan 1954 - 1962 yılları arasında yabancı sermaye hem sayı olarak hem de miktar olarak artmıştır. 1960 yılındaki askeri darbe bu artışı biraz yavaşlatmış olmasına rağmen ilerleyen günlerde izlenen düzenleyici politikalar yabancı sermayeyi tekrar arttırmıştır.

¹⁴⁶ Alpar, s.164.

Tablo 1
Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermayenin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Gelen yabancı sermaye	Kümülatif
1954 öncesi	2.8	2.8
1954	2.2	50
1955	1.2	6.2
1956	3.4	96
1957	1.3	109
1958	1.1	12.0
1959	3.4	15.4
1960	1,9	17.3
1961	1.2	18,5
1962	4,2	22.7

Kaynak: Güngör Uras 1981 Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları Türkiye 2. İktisat kongresi

Türkiye 4 Ağustos 1958 istikrar kararlarıyla kotaya tabi ithalatı daha yaygın ve sistemli bir hale getirmiş ve bir anlamda plansızda olsa ithal ikamesi uygulamasına geçmiştir. İthal ikamesine dayalı sanayileşme 1963 yılında başlamış ve birinci beş yıllık kalkınma planı ile resmi bir politika özelliği kazanmıştır. Bu kararlar 1980 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu yıllar arasında Türkiye'ye önemli ölçüde yabancı sermaye girişi gözlenmiştir. 1970 yılında ki petrol krizi ile petrodolar sahibi Arap ülkeleri 1970 yılı ortalarından 1980 yıllarına kadar ellerindeki dolarları ihraç etmeleri yabancı sermaye girişlerinde önemli etki yaratmıştır.

Bu dönemde Türkiye'de yabancı sermayedeki meydana gelen artışın en önemli nedeni izlenen ithal ikameci sanayileşmedir. Kotalar gümrük duvarları gibi engelleri aşıp yabancı ülkelerdeki piyasaya giremeyen firmalar ülke içerisinde üretime geçerek bu zorluğu aşmaya çalışmışlardır. Ayrıca bu dönemde ithalata getirilen kısıtlamalar , yabancı firmalar kadar onların yerli temsilcilerini ve diğer girişimcileri de imalata yöneltmiştir. Bu dönemde yabancı sermaye yatırımlarını destekleyen politikalar ve yasalar ile yabancı sermayenin artmış olması Türkiye'de

yabancı sermayeye iyi bir ortam hazırlandığının göstergesi olmuştur. Burada Türkiye ekonomisinin yabancı firmalar için çekici bir görünüm kazanmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Yukardaki paragraflarda vurgulandığı üzere bu dönemde planlama olgusu belirleyici öneme sahip olmuştur. 1961 Anayasa'sının 129'uncu maddesi şöyle emrediyordu; "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır, kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir."¹⁴⁷ Bu vurgu ile planlama olgusuna pratikte işlerlik kazandırmanın yolu açılmıştır. Bu pratik kendini Devlet Planlama Teşkilatında (DPT) vücuda getirmiştir.

Kısa zamanda, Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) kuruluşu tamamlanarak, kadrosu kurulmuş ve 1960 yılı sonunda çalışmalara başlamıştır. DPT üç daireden oluşuyordu; İktisadi Planlama Dairesi, Sosyal Planlama Dairesi ve Koordinasyon dairesi.¹⁴⁸

I. Beş yıllık planda Türkiye'nin onbeş yıldan daha uzun bir süre "sermaye ithal eden bir ülke statüsünün devam edeceği görüşünden hareket ile yabancı sermaye ve dış krediler, sermaye ithali yöntemleri olarak benimsenmiştir."¹⁴⁹

I.Plan'ın ihracatın arttırılması ve çeşitlendirilmesi, ithalat talebinin kontrol altında bulundurulması, ikame edilebilir ithalatın ikamesi ve yerli hammadde kullanılmasının teşvik edilerek ithalata tasarruf sağlanması, görülmeyen kalemler dengesinin uzun sürede lehimize çevrilmesi gibi dış ekonomik ilişkiler ilkelerinin olduğu vurgulanmakta ve yabancı sermaye bu ilkelerin gerçekleştirilebilmesinde bir yardımcı olarak yorumlandı; "özel yabancı sermayenin kalkınmamıza verimli olarak katılmasını sağlayacak tedbirlerle, bu sermaye hareketlerinin arttırılmasına çalışılacaktır." bu vurguya istinaden belirtilmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Oktay Yenal, **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, İstanbul:Paymaş A.Ş.,2001,s.120.

¹⁴⁸ Yenal, s.120.

¹⁴⁹ Uras,s.118.

¹⁵⁰ Uras,s.119.

II. Beş yıllık kalkınma planında özel yabancı sermayenin ödemeler dengesine etkisinden çok teknolojik katkısının ağırlık kazandığı dikkat çekmektedir. Planda bu görüşün şöyle açıklandığı belirtilmektedir:¹⁵¹

“Özel yabancı sermaye ek bir tasarruf, döviz ve teknoloji kaynağı olarak önem verilecektir. Bu teşebbüsler Türk ekonomisine en faydalı sahalara yönettirilecektir. Özel yabancı sermayenin Türk müteşebbisinin teknik bilgi, tecrübe yetersizliği sebepleriyle ele alamadığı sanayi dallarına kabul edilmesine özel bir dikkat gösterecektir. Planda ve programlarda öngörülmemiş iç tüketim eğilimlerini teşvik edici yabancı sermaye girişlerine izin verilmeyecektir”.

II. Beş yıllık kalkınma planında iki konuda tedbir geliştirilmiştir:¹⁵²

- 6224 sayılı kanundan yaralanan işletmelerin iki ülkeden birden vergilendirilmesini önleyecek tedbirler alınacaktır.
- İlaç sanayiinde hazır ilaç yapımında yeni yabancı sermaye girişimlerine yada mevcut işlemlerin genişlemelerine izin verilmeyecek, yeni yabancı sermaye ancak ilaç aktif maddelerine yöneldiği ve yerli gelişmeleri engellemediği takdirde kabul edilebilecektir. Yerli kuruluşların memleket gereksinimlerini karşılayabilecek miktarda üretim yaptığı sahalara yabancı sermayeli ilaç üretiminin yayılmasına ruhsat verilmeyecektir.

6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanununa göre yatırım izni verilirken izlenecek yabancı sermaye politikasının esasları ek bazı getirilen koşullarla birlikte izlenmiştir.¹⁵³

¹⁵¹ Uras,s.121.

¹⁵² Uras,s.121.

¹⁵³ Uras,s.123.

IV. Beş yıllık kalkınma planının yabancı sermaye konusuna yaklaşımı genel olarak geçmiş planlardan pek büyük farklılık göstermemektedir.¹⁵⁴

1980 yılına gelindiğinde ÷lkemize gelen yabancı sermaye miktarı 97.0 milyon dolara ulaşmış gelen firma sayısı ise 20 adet olarak gerçekleşmiştir. Kümülatif olarak gelen firma sayısı 100'ü bulurken yabancı sermaye toplamı 325. 1 milyon dolara ulaşmıştır.

1954 yılından 1980 yılına kadar Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarı mevzuatta bir engel olmamasına rağmen ekonomideki istikrarsızlık ve yüksek enflasyon nedeniyle beklenen seviyenin altında gerçekleşmiştir.

Bu dönemdeki yatırımların sektörel dağılımına baktığımızda 85 firma ile imalat sektörü birinci sırada yer alırken bunu 7 firma ile turizm 5 firma ile bankacılık sektörü izlemiştir.

¹⁵⁴ Uras,s.124.

2.3.2. 1980 Sonrası Dönem

24 Ocak 1980 Kararları sonrasında, dışa yönelik sanayileşme modeline geçişle birlikte, yabancı sermaye ile ilgili düzenlemelere de gidilmiştir. Bu tarihte alınan ekonomik istikrar tedbirlerinin önemli bir bölümü de, yabancı sermaye ile ilgilidir. Bu istikrar tedbirleri arasında, yabancı sermaye sorunları ile ilgilenmek ve yabancı sermaye yatırım, karar ve uygulamalarına yön vermek üzere 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi 25.1.1980 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu amaçla, yabancı sermaye ile ilgili kararlar ve işlemlerde ahenk ve sürat sağlamak üzere, Maliye, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları ile DPT tarafından yürütülen hizmetleri bir arada toplamak amacıyla Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur. Bu Kararname ile, yabancı sermaye iştirakli yatırımın toplam tutarına üst sınır (50 milyon dolar) getirilmiş ve yabancı sermaye iştirak nisbetini %10'dan aşağı ve %49'dan yukarı olamayacağı hükme bağlanmıştır.

Diğer bir deyişle, 8/168 sayılı Kararname, aslında Türkiye'de 6224 sayılı Kanundan sonra yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi açısından önemli bir mevzuat değişikliğidir. Kararname, yabancı sermayenin çalışma alanlarını genişletmiş, Türkiye'de yabancı sermayenin daha cazip hale getirilmesi için gerekli şartları sağlamıştır. Yabancı Sermaye Dairesinin kurulmasıyla yetkiler tek bir mercide toplanmış, bunun sonucunda da, yabancı sermaye konusunda çok süratli karar almak mümkün olmuş ve formaliteler azaltılarak etkinlik sağlanmıştır.

Doğrudan Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Yabancı Sermaye Dairesi daha sonra Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmış, ayrıca Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 28 sayılı Karar ile (19 12.1983) 17 sayılı Karar da yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca yabancı teknik ve idari personel istihdamına izin verilmesi ve altyapı ile ilgili

kamu kurumlarında “yap-işlet-devret” modelinin kabulü ile “joint-venture” şeklindeki ortak yatırım girişimleri yer almıştır.¹⁵⁵

Diğer taraftan 8/176 sayılı Garantisiz Ticari Borçların Tasfiyesi Kararı (29.05.1980 tarihli) ile de, bu borçların yabancı sermaye yatırımlarında kullanılması teşvik edilmiştir.

Yabancı Sermaye Başkanlığı’nın başlıca görevleri şöyle sıralanabilir;

- a) Yabancı yatırımcılara yatırım olanakları yaratılması ve bunların yabancı yatırımcıların değerlendirmesine yardımcı olmak.
- b) Yabancı yatırımcıların başvurularını incelemek, izin ve teşviklerin verilmesini hızlandırmak.
- c) Yabancı yatırımların denetimini yatırım süresince kontrol etmek.

Yabancı Sermaye Başkanlığının etkileri kısa sürede ortaya çıkmıştır. Daha önceki yıllarda bazen değerlendirilmesi yıllarca süren yatırım müracaatları Yabancı Sermaye Başkanlığı tarafından iki ila dört hafta arasında sonuçlanmaya başlamıştır. Kısaca, *“24 Ocak kararları ile getirilen yeni düzenlemelerin altında yabancı sermayeye daha gerçekçi bir gözle bakılmış ve geçmişte karşılaşılan güçlüklerle süratli çözümler getirmeye çalışılmıştır. Ayrıca yeni yabancı sermaye yatırımlarına izin verilmiş, garantisiz ticari borçların bir kısmının Türkiye’de yatırımlara dönüşmesi sağlanmış, Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların sayısında artış meydana gelmiş ve hepsinden önemlisi yabancı sermayeye güven veren bir siyasi ve ekonomik ortam yaratılmıştır.”* 13 Mart 1986 tarih ve 19049 sayılı, Resmi Gazete’de 12 Şubat 1986 tarihli 86/10353 sayılı kararnamenin eki çıkartılmıştır. Bu ekte 6224 ve 1567 sayılı kanunların yabancı sermaye ile ilgili müsaade esasları belirtilmiştir. Ekin hemen arkasından 25 Mayıs 1986 tarih ve 19117 sayılı, Resmi Gazete’de Çerçeve Karar,

¹⁵⁵ S.Oksay, “Çok Uluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi”, **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**, Sayı 8, (Ankara 1998), s.10.

hakkında 1 no'lu tebliğ yayınlanmış, idari işlemleri basitleştiren ve hızlandıran tek yetkili merci ilkesi yanında Çerçeve Kararname yabancı yatırımlarla ilgili uygulama esaslarına açıklık getirirken 6224 sayılı, kanunun bir hükmü olan yerli ve yabancı, sermayeye eşit muamele ilkesini de vurgulamıştır.Çerçeve Kararnamesi çerçevesinde, Türkiye' de yapılacak yabancı sermaye yatırımlar yabancı kuruluşların Türkiye'de şube ve irtibat büroları açmaları Türkiye'deki özel sektör kuruluşlarının yabancı, personel istihdamı kamu ve özel kuruluşların lisans ve teknik yardım anlaşmaları, yabancı sermayeli kuruluşların uzun ve orta vadeli dış yatırım kredisi talepleri gibi konulardaki müracaatları,Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığınca sonuçlandırması koşulları açıkça belirtilmiştir. Bu kararname Yabancı Sermaye Başkanlığı'nın yetki sınırlarınıda genişleterek, yabancı ortak payı, 50 Milyon Dolar'ı, geçmeyen projeleri doğrudan onaylama yetkisini vermiştir.

Böylece, 1954'ten 1980'e kadar geçen 25 yıllık sürede 6224 sayılı kanuna dayanarak toplam 228.5 Milyon Dolar'lık yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmesine karşılık, 1980-1984 yılları arasında Türkiye' ye gelen yabancı sermaye miktarı dört katı artmıştır.¹⁵⁶

1980 yılından sonrada Türkiye'de, dünya ülkeleri ile bütünleşmek için yeni ekonomik kurallar benimsenmeye çalışılmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin yabancı yatırımlarını pazara çekebilmek için, serbest rekabete yönelerek, ekonomik ve politik istikrar politikaları izlenmiştir. Uygulanan liberal politikalar sonucunda, bu yıllarda ülkemize yapılan yabancı yatırımlar büyük oranda artmıştır. 1983 yılından sonra Türkiye'de, ticaret rejimi ve sermaye piyasaları büyük ölçüde serbestleştirilmiştir. Gümrük korumaları neredeyse sıfırlanmış, sermaye hareketleri ve döviz fiyatları üzerindeki kısıtlamalar azalmıştır. Yabancı sermayeyi teşvik kanunu ile özelleştirme kanunlarında değişiklik için yapılan çalışmalar sonucunda yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir. 6224 sayılı bu kanunla, Türkiye'ye girecek yabancı sermaye, ülke çapında tekel oluşturacak faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olmayacaktır. Diğer yandan, devlet müdahalesi en aza indirgenmeye çalışılmış, serbest piyasa ekonomisi kurulmuş, Türk ekonomisini dünya ekonomisi ile entegre etme yoluna

¹⁵⁶ Mehmet Burak Ildır, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İktisadi Etkileri:Türk Otomotiv Sektörü Örneği”(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Marmara Üniversitesi SBE,2001),s.58.

gidilmiş ve Türk Lirası konvertible hale getirilmiş, ikili ve çok taraflı anlaşmalara girmek suretiyle yabancı sermaye için güvenilir bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır.¹⁵⁷

1989 yılında Türkiye’de sermaye piyasalarının tamamıyla serbestleşmesi yaşanmıştır. Sermaye akımlarının bu tarihten sonra tam anlamıyla liberalleşmesi ile başlangıçta oluşan sermaye girişleri Türk ekonomisinin içsel dinamiklerinin neden olduğu sorunları çözmeyi kısmen ve geçici olarak başarabilmiş olsa da uzun vadeli sürdürülebilir bir büyüme sürecini beraberinde getirememiştir.¹⁵⁸ 1991 yılında başlayan Körfez Savaşı ve ekonomik krizin yaşanması sonucunda yabancı yatırımlar olumsuz etkilenmiştir. VI. Planının son yılı olan 1994 yılına girilirken yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları sıcak para girişini hızlandırmış ve TL’nin reel olarak aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme işgücü maliyetindeki reel artışlar, doğrudan ve dolaylı, ihracat teşviklerindeki azalma ile birleşerek Türk ekonomisinin hızla rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Sonuçta yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dış dengede de hızla bozulmaya neden olmuş, ithalat hızla artmış, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açığı önemli boyuta ulaşmıştır. Hızla bozulan iç ve dış dengeler 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize yol açmıştır. Tüm bunların sonucunda 5 Nisan 1994 de Olağanüstü İstikrar Tedbirleri” açıklanmıştır. Kriz sonrasında Türkiye’de %125 oranında üç rakamlı enflasyon ve negatif büyüme ile “stagflasyon” içinde ayakta durmaya çalışmış, hedeflenen doğrudan yabancı yatırım rakamı da uzak bir hayal olmaktan öteye geçememiştir.¹⁵⁹

1994 yılında çıkan ekonomik kriz, yerli ve yabancı sermayeyi olumsuz yönde etkilemiştir. İzleyen birkaç yılda ekonomik belirsizlik, güvensiz pazar koşulları ve politik ortam yabancı yatırımcıyı korkutmuştur. Türkiye ekonomisini etkisi altına alan kriz, ülkeye girişi izin verilen yabancı sermaye miktarını %30.13 oranında düşerek 1993 yılında 2.1 milyon dolardan, 1994 yılında 1.4 milyon dolara düşürmüştür.

¹⁵⁷ Ali Bozer, **Türkiye’de Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri Dünü-Bugünü Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye**, TCMB Yayınları, 2001, s.150.

¹⁵⁸ Alper C.Emre ve Z.Öniş, “Finansal Küreselleşme Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrası Türkiye Deneyimi”, **Doğu-Batı Dergisi**, (Ankara 2001), s.205.

¹⁵⁹ Görgün, s.47.

Türkiye Gümrük Birliği'nin başlamış olması ve krizin etkilerinin azalmış olmasıyla yabancı yatırımcının geleceğe biraz olsun umutla bakmasına neden olmuştur. Gümrük Birliği ile birlikte yabancı yatırımların artması beklenmiştir. Ancak 1996 yılında Gümrük Birliğine dahil olan Türkiye beklenen ölçüde doğrudan yabancı sermaye çekememiştir. 1997 yılında 1.7 milyar dolarlık izin verilen yabancı yatırımdan 800 milyon dolarlık kısmı fiilen gerçekleşmiştir. 1998 yılında, fiili gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar 940 milyon dolar, 1999 yılında ise 783 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1999'da TCMB anayasada değişikliğe giderek, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi konusunda çekingen davranmasına gerekçe gösterilen Tahkim Kanunu kabul etmiştir. Anayasa değişikliği ile artık yabancı sermaye yatırımlarından doğan hukuksal uyuşmazlıkların, ülke yargı organları yerine, iki tarafça belirlenen bir hakem kurulunda çözümlenmesine karar verilmiştir. Tahkim öncesinde kamu hizmetleri imtiyaz kabul edildiğinden bu hizmetlerin devri Danıştay incelemesinde tutuluyordu. Türkiye, akit taraf ülkelerinde yapılan yabancı sermaye yatırımlarının ve ilgili faaliyetlerinin tabi olacağı muameleyi belirleyerek daha yakın ekonomik işbirliği için uygun şartların yaratılması, akit taraf ülkelerinde özel teşebbüsle devlet arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözüm yollarının tespit edilmesi, daha istikrarlı bir yatırım ortamının temini ve yatırımcılara ekonomik ve yasal güvence sağlanması amacıyla şimdiye kadar 67 ülkeyle yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaların Türkiye ile üçüncü ülkeler arasındaki sermaye akışının artmasına yardımcı olmaları beklenmektedir.¹⁶⁰

Türkiye 2000'li yıllara iki olumlu gelişme ile beraber girmiştir; birincisi AB'ye aday ülke statüsü kazanması, ikincisi enflasyonu döviz çıpası ile aşağı çekme programının yürürlüğe konmuş olmasıdır.

2000 yılında Türkiye'ye telefon hattı ihalesi ile gelen İtalyan ortak 1,5 milyar dolar doğrudan yabancı yatırımda bulunmuştur. 2003 yılında Yabancı Sermaye Teşvik Kanununun yürürlükten kaldırılmasına karar verilmiştir. Yeni yasaya göre, doğrudan yatırım tanımının, haklarının uluslararası standartlara uyulması ve doğrudan yabancı yatırımların gerçekleşmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine

¹⁶⁰ Murat Türkylmaz, Türkiye'de Yabancı Sermaye, <http://www.turkhukuksitesi.com/makale.142.htm>, (12.01.2009).

dönüşmesine bağlanmıştır. Tarihsel süreç dikkate alındığında gelinen noktada artık bu yasayla yabancı sermaye yatırımları ülkemiz için olmazsa olmaz bir kaynak olarak kabul görmüştür. Korumacı ve devletçilik yanlısı politikalarla liberal ve dışa açılmayı savunan politikalar arasındaki tarihsel süreç, liberal anlayıştan yana bu yasayla noktalanmıştır.¹⁶¹

Yeni yasayla izin ve onay yükümlülüğü yerini bildirime bırakmıştır. Ayrıca yabancılık unsuruyla ilgili yeni tanımlamalar getirilmiştir. Bu yasayla yurt dışında yerleşik Türk vatandaşlarının yatırımları da böylece yabancı sermaye yatırımlarına tanınan ayrıcalıklardan yararlanma hakkına kavuşmuştur. Yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde 4686 sayılı milletlerarası tahkim kanunu yetkili kılınmıştır. Ayrıca yatırım serbestisi ve milli muamele, yabancı yatırımların kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılamayacağı ve devletleştirilemeyeceği, yabancı yatırımların, kar, temettü, dış kredilerin yurt dışına serbestçe transferi, sayı ve iş niteliği olmaksızın yabancı personel istihdamı ayrıcalığı gibi ana başlıklarla yeni ve köklü düzenlemeler getirilmiştir.

UNCTAD'ın 2005 yılı "Dünya Yatırım Raporu"na göre; Dünyada yabancı doğrudan yatırımlarda 1980'li yıllarda başlayan artış eğilimi 2004'te 2003'e oranla 15.5 milyar dolar olarak artarak 648 milyar dolara çıkmıştır. Daha çok sınır ötesi şirket birleşmeleri ve şirket satın almaları biçiminde gerçekleşen bu yabancı yatırımlar genelde gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmaktadır. Bu raporla, doğrudan yabancı yatırımlarda en çok faydayı gelişmiş ülkelerin aldığı, gelişmiş ülkelere yapılan yatırımların az gelişmiş ülkelere yapılan yatırımlardan kat kat fazla olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Türkiye'ye 2004 yılında 2.8 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım girişi olmuş Türk şirketlerinden de dünyanın diğer ülkelerine 859 milyon dolarlık yatırım yapılmıştır.

¹⁶¹ Murat Türkyılmaz, Türkiye'de Yabancı Sermaye, <http://www.turkhukuksitesi.com/makale.142.htm>, (12.01.2009).

Tablo 2**Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Fiili Girişler)**

	2004	2005	2006	2007	2008	(Milyon Dolar) 2009
Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Toplam (Net)	2.785	10.031	20.185	22.047	18.269	7.597
Uluslararası Doğrudan Sermaye	1.442	8.190	17.263	19.121	15.332	5.777
Sermaye (Net)	1.092	8.134	16.982	18.394	14.698	5.630
Giriş	1.190	8.535	17.639	19.137	14.733	5.694
Çıkış	-98	-401	-657	-743	-35	-64
Diğer Sermaye*	350	56	281	727	634	147
Gayrimenkul (Net)	1.343	1.841	2.922	2.926	2.937	1.820

* Uluslararası Sermayeli Firmaların Yabancı Ortaklardan Aldıkları Kredi
Geçici Veriler, Kaynak : T.C.Merkez Bankası

2004 yılına göre yaklaşık 3,5 kat artış gösteren uluslararası doğrudan yatırım girişi 2005 yılında 9,7 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. Söz konusu tutarın bileşenlerine bakıldığında 7,9 milyar ABD Doları tutarındaki kısmının sermaye transferi, kalan 1,8 milyar ABD Doları tutarındaki kısmının ise yurt dışında yerleşiklerin Türkiye’deki gayrimenkul alımları sonucunda oluştuğu görülmektedir.¹⁶²

Böylece Türkiye önemli ölçüde tek bir büyük ölçekli yatırımla 2001 yılında sağladığı 3,3 milyar ABD Doları tutarında uluslararası doğrudan yatırım girişinin ardından, 2002 yılında çektiği 1,1 milyar ABD Doları seviyesinden başlayan artış trendini sürdürmüştür. Türkiye’nin çektiği uluslararası doğrudan yatırımlar 2000 yılı öncesi ve sonrası dönemler itibariyle incelendiğinde, uzun dönemli eğilimde önemli bir pozitif yönlü kırılmanın gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye’ye yapılan uluslararası doğrudan yatırım 1995 – 2000 döneminde ortalama 853 milyon ABD Doları

¹⁶² Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu, Mayıs 2006, www.hazine.gov.tr, (10.05.2010).

düzeyindeyken, özellikle 2003 yılı ve sonrasında Türkiye'nin çektiği doğrudan yatırım artış göstermiş ve 2005 yılında 9,7 milyar ABD Doları düzeyine yükselmiştir.

Büyüme, enflasyon ve faiz oranları gibi makroekonomik göstergelerde görülen iyileşme; AB ile tam üyelik müzakerelerine ilişkin sürecin öngörülebilirlik üzerindeki etkisi ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik yapısal reformların hız kazanması Türkiye'nin uluslararası doğrudan yatırımlar açısından cazibesini artırmıştır. Özellikle finans sektöründe gerçekleşen satın alma işlemleri ile özelleştirme ihalelerine yabancı yatırımcıların gösterdiği ilgi, Türkiye'nin artan cazibesine somut örnek teşkil etmektedir.

Sağlanan makroekonomik istikrar, AB ile tam üyelik müzakereleri sürecinin öngörülebilirlik üzerindeki etkisi ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar, Türkiye'nin son yıllarda uluslararası yatırımcılar açısından tercih edilen bir yatırım yeri haline gelmesini sağlamıştır. 1995-2000 döneminde yıllık ortalama 853 milyon ABD Doları düzeyinde gerçekleşen DYY girişleri, 2005 yılında 10,031 ve 2006 yılında 20,185 milyar dolarlık seviyelere ulaşmıştır.

2006 yılında Türkiye'de gerçekleşen 20,185 milyar dolar düzeyinde toplam doğrudan yabancı yatırımın, 17,2 milyar dolarlık kısmı sermaye bileşeni, 2,9 milyar dolarlık kısmı ise yurt dışında yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin Türkiye'deki gayrimenkul alımlarından oluşmaktadır.¹⁶³

Vodafone tarafından satın alınan Telsim için yapılan 4.7 milyar dolarlık ödeme, 2006 yılındaki en büyük DYY girişi olmuştur. Denizbank, Finansbank ve Petrol ofisi şirketlerinin hisse devir bedelleri ve özelleştirilen Türk Telekom için ödenen taksit tutarı, 2006 yılındaki diğer büyük ölçekli yatırım girişleridir.

2004 yılında yaklaşık 2,8 milyar dolar seviyesinde olan DYY tutarı, takip eden 3 yıllık dönemde rekor seviyelere ulaşmıştır. 2007 yılı içerisinde gerçekleşen 22,047

¹⁶³ Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu, Haziran 2007, www.hazine.gov.tr, (10.05.2010), s.7.

milyar dolarlık yatırım girişı Türkiye için tarihi rekor seviyesini oluşturmaktadır. 2007 yılında Türkiye’de gerçekleşen 22 milyar dolar düzeyinde toplam DYY’nin, 19 milyar dolarlık kısmı sermaye bileşeni, 3 milyar dolarlık kısmı ise yurt dışında yerleşik gerçek ve tüz el kişilerin Türkiye’deki gayrimenkul alımlarından oluşmaktadır. Akbank’ın %20 oranında hissesinin Citibank tarafından alınmasına istinaden ödenen 3.140 milyar dolarlık tutar 2007 yılındaki en büyük UDY girişı olmuştur. Oyakbank ve Finansbank için ödenen tutarlarla beraber en büyük 3 yatırım girişı bankacılık sektöründe gerçekleşmiştir.

Türkiye 2008 yılında da uluslararası yatırımcılar tarafından tercih edilen bir yatırım yeri olma özelliğini korumuştur. 2007 yılında yaklaşık 22,0 milyar dolar seviyesinde olan uluslararası doğrudan yatırım girişı, 2008 yılında yaklaşık 18,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁶⁴

2008 yılında Türkiye’de gerçekleşen 18,2 milyar dolar düzeyinde toplam uluslararası doğrudan yatırımın, 15,3 milyar dolarlık kısmı sermaye bileşeni, 2,9 milyar dolarlık kısmı ise yurt dışında yerleşik gerçek ve tüz el kişilerin Türkiye’deki gayrimenkul alımlarından oluşmaktadır.

İngiltere menşeli bir girişim sermayesi şirketi olan BC Partners tarafından yönetilen fonların kontrol ettiği Lüksemburg merkezli Moonlight Capital S.A.’nın Migros’un yüzde 50,8 oranında hissesini satın almasına istinaden ödenen 1.918 milyar dolarlık tutar 2008 yılındaki en büyük uluslararası doğrudan yatırım girişı olmuştur. Türkiye Finans Katılım Bankası ve Ereğli Demir Çelik hisselerinin satışları yaklaşık 1 milyar dolar büyüklüğe ulaşan diğer işlemler olmuştur.

2008 yılında yaklaşık 18,2 milyar dolar seviyesinde olan doğrudan yabancı yatırım girişı, 2009 yılında yaklaşık 7,6milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında Türkiye’de gerçekleşen 7,6 milyar dolar düzeyindeki toplam uluslararası doğrudan yatırımın, 5,8 milyar dolarlık kısmı sermaye bileşeni, 1,8 milyar dolarlık kısmı ise yurt dışında yerleşik gerçek ve tüz el kişilerin Türkiye’deki gayrimenkul alımlarından oluşmaktadır.

¹⁶⁴ Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü,Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu,Haziran 2009,www.hazine.gov.tr,(10.05.2010),s.12.

2008 yılında Çek Cumhuriyeti menşeli Avrupa'nın yedinci büyük enerji şirketi CEZ'in Akenerji'nin %37,4 oranında hissesini satın almasına istinaden ödenen 386 milyon dolarlık tutar 2009 yılındaki en büyük uluslar arası doğrudan yatırım girişi olmuştur. Eczacıbaşı-Zentiva Sağlık ve Eczacıbaşı-Zentiva Kimyasal Ürünleri İle İzmit Gaz Dağıtım hisselerinin satışları diğer büyük işlemler olmuştur.

Tablo 3
Uluslararası Sermayeli Firmaların Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	1954-2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	(Şirket Sayısı) 1954-2009
	(Birikimli)							Toplam
Tarım,Avcılık ve Ormancılık ve Balıkçılık	103		34	42	49	53	58	367
Madencilik ve Taşocakçılığı	107	31	50	48	82	91	67	476
İmalat Sanayii	1.588	349	400	441	497	471	373	4.119
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı</i>	167	51	39	43	38	38	44	420
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	189	53	66	50	49	21	17	445
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı</i>	189	43	37	39	58	48	40	454
<i>Makine ve Teçhizat İmalatı</i>	122	23	27	54	46	46	24	342
<i>Motorlu Kara Taşıtı,Romörk ve Yarı-Romörk İmalatı</i>	123	18	21	17	23	21	21	244
<i>Diğer İmalat</i>	798	161	210	238	283	297	227	2.214
Elektrik, Gaz ve Su	75	14	9	42	75	117	132	464
İnşaat	219	119	312	404	477	372	294	2.197
Toptan ve Perakende Ticaret	2.260	788	708	752	808	791	883	6.990
Oteller ve Lokantalar	634	76	162	194	207	220	173	1.666
Ulaştırma,Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	488	203	222	266	284	292	255	2.010
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	114	7	19	48	43	46	16	293

Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	437	221	487	660	828	675	459	3.767
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	249	82	148	178	180	209	156	1.202
Toplam	6.274	1.918	2.551	3.075	3.530	3.337	2.866	23.551

Geçici Veriler, Kaynak:Hazine Müsteşarlığı

Tablo 4

Uluslararası Sermayeli Firmaların Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	1954-2003 (Birikimli)	2004	2005	2006	2007	2008	2009	(Şirket Sayısı) 1954-2009 (Birikimli)
AB Ülkeleri	3.191	991	1.513	1.926	2.027	1.770	1.359	12.777
<i>Almanya</i>	1.060	345	462	540	557	584	490	4.038
<i>Hollanda</i>	518	134	189	257	249	277	140	1.764
<i>İngiltere</i>	406	130	297	453	436	251	195	2.168
<i>Diğer AB Ülkeleri</i>	1.207	382	565	676	785	658	534	4.807
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	719	262	311	356	471	528	416	3.063
Afrika Ülkeleri	112	34	52	42	48	50	69	407
Kuzey Amerika	400	96	104	132	160	142	142	1.176
<i>A.B.D.</i>	367	86	90	111	127	124	110	1.015
<i>Kanada</i>	33	10	14	21	33	18	32	161
Orta ve Güney Amerika, Karayipler	44	10	14	11	20	12	15	126
Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	1.310	347	375	396	492	564	611	4.095
<i>Azerbeycan</i>	127	50	54	82	118	131	161	723
<i>Irak</i>	203	46	56	70	107	86	101	669
<i>İran</i>	416	124	118	104	103	140	161	1.166
<i>Diğer</i>	564	127	147	140	164	207	188	1.537
Diğer Asya	429	145	159	163	271	229	230	1.626
<i>Çin Halk Cum.</i>	139	52	30	24	41	44	39	369
<i>Güney Kore Cum.</i>	59	15	16	13	23	13	21	160
<i>Diğer</i>	231	78	113	126	207	172	170	1.097
Diğer Ülkeler	69	33	23	49	41	42	24	281
Toplam	6.274	1.918	2.551	3.075	3.530	3.337	2.866	23.551

Geçici Veriler, Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Dünya genelinde gözlenen uluslararası doğrudan yatırımların hizmetler sektöründe yoğunlaşma eğilimi, Türkiye açısından da önemli oranda geçerlilik taşımaktadır.2005,2006,2008 ve 2009 yıllarında faaliyette bulunan uluslararası sermayeli şirketlerin sektörel dağılımında;toptan ve perakende ticaret,gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ile imalat sanayi sektörleri ilk üç sırada yer almıştır.2007 yılında ise gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektörü birinci sırada yer alırken,bu sektörü toptan perakende ticaret ve imalat sanayi sektörleri izlemiştir.

Küresel ekonomik krizden olumsuz etkilenen tekstil ürünleri imalatında faaliyette bulunan uluslararası sermayeli şirketlerin sayısında 2008-2009 yıllarında ortalama %39'luk düşüş gerçekleşmiştir.2009 yılında sektörlerde faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirket sayılarında belli oranlarda azalma olurken,tarım,avcılık,ormancılık ve balıkçılık sektöründe %11 oranında,elektrik,gaz,ve su sektöründe %12 oranında,toptan ve perakende ticaret sektöründe ise %15 oranında artış gerçekleşmiştir.2009 yılında imalat sanayinde faaliyette bulunan uluslararası sermayeli şirketler arasında gıda ürünleri ve içecek imalatı birinci sırada yer alırken,gıda sektörünü kimyasal madde ve ürünler imalatı ile başka yerde sınıflandırılmış makine ve teçhizat imalatı izlemektedir.

1954-2009 birikimli olarak uluslararası sermayeli şirketlerin ülke gruplarına göre dağılımında AB ülkeleri ortaklı girişim sayısı birinci sırada yer almaktadır.AB ülkeleri içinde Almanya ,İngiltere ve Hollanda Türkiye'de en fazla şirketi olan ilk üç AB ülkesi olarak sıralanmaktadır.

Tablo 5

Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı

(Milyon \$)

Ülke	2004	2005	2006	2007	2008	2009
AB Ülkeleri	1.027	5.006	14.489	12.601	11.051	4.539
<i>Almanya</i>	73	391	357	954	1.211	389
<i>Fransa</i>	34	2.107	439	367	679	593
<i>Hollanda</i>	568	383	5.069	5.442	1.343	921
<i>İngiltere</i>	126	166	628	703	1.336	332
<i>İtalya</i>	14	692	189	74	249	291
<i>Diğer AB Ülkeleri</i>	212	1.267	7.807	5.061	6.233	2.013
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	6	1.646	85	373	291	295
Afrika Ülkeleri	0	3	21	5	82	0
A.B.D.	36	88	848	4.212	863	236
Kanada	61	26	121	11	23	35
Orta-Güney Amerika ve Karayipler	0	8	33	494	60	16
Asya	60	1.756	1.927	1.405	2.361	561
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	54	1.678	1.910	608	2.199	262
<i>Körfez Ülkeleri</i>	43	1.675	1.783	311	1.978	145
<i>Diğer Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri</i>	11	2	3	196	96	65
Diğer Asya Ülkeleri	6	78	17	797	162	299
Diğer Ülkeler		2	115	36	2	12
Toplam	1.190	8.535	17.639	19.137	14.733	5.694

Geçici Veriler,Kaynak: T.C.Merkez Bankası

2006 yılı içerisinde gerçekleşen nakit sermaye girişinin % 83,5'i AB ülkeleri kaynaklıdır. Söz konusu oran 2005 yılı için %58,6 olarak gerçekleşmiştir.¹⁶⁵

2006 yılı DYY girişlerinde, ilk 3 sırayı Hollanda (%29) , Belçika (%19,4) ve Yunanistan (%15,6) almıştır. Hollanda'dan gelen 5,2 milyar dolar tutarındaki yatırımın 4,6 milyar dolarlık kısmı Vodafone şirketinin Telsim hisselerini satın almasından kaynaklanmıştır.Belçika ve Yunanistan'ın yatırımcı ülkeler arasında ilk sıralarda yer

¹⁶⁵ Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü,Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu,Haziran 2007,www.hazine.gov.tr,(10.05.2010),s.12.

almasında Denizbank'ın Belçika menşeli Dexia Bank tarafından ve Finansbank'ın Yunan National Bank of Greece tarafından satın alınması belirleyici olmuştur.

2007 yılı içerisinde gerçekleşen nakit sermaye girişinin %66,1'i (12,7 milyar dolar) AB ülkeleri, %21,9'u (4,2 milyar dolar) A.B.D. kaynaklıdır.¹⁶⁶

2007 yılı UDY girişlerinde orijin ülke bazında ilk 3 sırayı Hollanda (%29,6), A.B.D. (%21,9) ve Yunanistan (%11,8) almıştır. Oyakbank'ın tamamı için ING Bank ve Garanti Sigorta&Emeklilik hisseleri için Eureko tarafından transfer edilen tutarlar Hollanda'nın ilk sırada yer almasında önemli rol oynamıştır. Citigroup tarafından Akbank için ödenen sermaye A.B.D.'nin, National Bank of Greece tarafından Finansbank için ödenen tutar ise Yunanistan'ın üst sıralarda yer almasında belirleyici olmuştur.

2008 yılı içerisinde gerçekleşen nakit sermaye girişinin %75,8'i (11,3 milyar dolar) AB ülkeleri, %5,8'i (0,9 milyar dolar) A.B.D. kaynaklıdır. Söz konusu oranlar 2007 yılı için sırasıyla %65,8 (12,6 milyar dolar) ve %22,0 (4,2 milyar dolar) olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılı uluslararası doğrudan yatırım girişlerinde orijin ülke bazında ilk 3 sırayı İngiltere (%15,4), Lüksemburg (%14,0) ve Hollanda (%11,8) almıştır. Ereğli Demir Çelik hisseleri için Arcelor-Mittal ve Tekel Sigara hisseleri için British American Tobacco tarafından transfer edilen tutarlar İngiltere'nin ilk sırada yer almasında önemli rol oynamıştır. Moonlight Capital tarafından Migros için ödenen sermaye

Lüksemburg'un, ING Bank'ın sermaye arttırmaları ve Oyak Emeklilik hisseleri için ING tarafından transfer edilen tutarlar ise Hollanda'nın üst sıralarda yer almasında belirleyici olmuştur.¹⁶⁷

2009 yılı içerisinde gerçekleşen nakit sermaye girişinin %79,7'si (4,6 milyar dolar) AB ülkeleri, %4,1'i (236 milyon dolar) A.B.D. kaynaklıdır.2009 yılı doğrudan

¹⁶⁶ Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü,Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu,Haziran 2008,www.hazine.gov.tr,(10.05.2010),s.12.

¹⁶⁷ Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü,Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu,Haziran 2009,www.hazine.gov.tr,(10.05.2010),s.12.

yabancı yatırım girişlerinde orijin ülke bazında ilk üç sırayı Hollanda (%15,1), Avusturya (%11,8) ve Fransa (%10,3) almıştır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'ye 1980 sonrası gelen DYSY görülmektedir

Tablo 6

1980 Sonrası Türkiye'ye Gelen DYSY (Milyon Dolar)

Yıllar	DYSY
1980	18
1981	95
1982	55
1983	46
1984	113
1985	99
1986	125
1987	115
1988	354
1989	663
1990	684
1991	810
1992	844
1993	636
1994	608
1995	885
1996	722
1997	805
1998	940
1999	783
2000	982
2001	3352
2002	617
2003	737
2004	1092
2005	8134
2006	16982
2007	18393
2008	14860
2009	7597

2.4. DYSY'lerin Türkiye Açısından Önemi

Türkiye gibi gelişme yolunda olan ülkelerde ekonomik sorunların başında kaynak yetersizliği gelmektedir. Çünkü, ekonomik kalkınma için yatırım yapılması bir zorunluluktur. Yatırım olmadan kalkınmanın sağlanması gerçekleştirilemeyecek ve üretim artırılamayacaktır. Bu nedenle; yatırımlar, ekonominin kalkınma sürecinde büyük bir öneme sahiptir. Yatırımların finansmanı ise bir başka önemli soruna işaret eder. Finansman ihtiyacını belirleyen temel unsur, ülkenin kendisine hedef seçtiği kalkınma hızıdır. Bu kalkınma hızını yakalayabilmek için kalkınmayı finanse edecek potansiyel iç ve dış tasarrufların büyüklüğü önem taşımaktadır.¹⁶⁸

Kalkınmanın göstergesi olarak bir süreç içerisinde reel gelirin dönemden döneme gösterdiği büyüme değişimi, kalkınma hızı olarak ele alınırsa bu hızı gerçekleştirmek için gerekli finansman büyüklüğü de kolaylıkla hesaplanabilir. Bilindiği üzere Harrod-Domar büyüme modeli tasarruflarla (s) çıktı büyümesi (g) arasında doğrudan ilişki vardır ($g=s/k$, k =ulusal sermaye-çıktı oranı). Söz gelimi yıllık yüzde 3 sermaye-çıktı oranıyla yüzde 7'lik bir kalkınma hızı yakalayabilmek için milli gelirin yüzde 21'inin tasarruflara yönlendirilmesi gerekir.¹⁶⁹ Ülkenin tasarruf oranının yüzde 21'in altında gerçekleşmesi durumunda, söz konusu büyüme hedefinin gerçekleştirilebilmesi için dış tasarruflara yönelilmesi gerekmektedir.

Bir ekonomide, gelirin tüketilmeyen bölümü tasarruf edilmekte ve yatırımların finansmanında kullanılmaktadır. Kapalı bir ekonomide, özel ve kamu kesimi tasarruflarından oluşan yurtiçi tasarruflar kamu ve özel kesim yatırımları toplamına eşit olmaktadır. Açık bir ekonomide ise, dış alemle ilişkiler nedeniyle, yatırımlarla yurtiçi tasarruflar arasındaki eşitlik ortadan kalkmaktadır. Cari işlemler dengesinin açık veya fazla vermesine bağlı olarak yatırımlar yurtiçi tasarrufların üzerinde veya altında olabilmektedir. Bu durumda cari işlemler dengesi, karşılıksız sermaye transferlerinin olmaması durumunda dış tasarruflara eşit olmaktadır. Cari işlemler dengesinin açık vermesi ekonominin gelirinden fazla harcama yapmasına imkan vermekte ve ortaya çıkan cari işlemler açığı ise sermaye girişi veya rezerv azalışı ile finanse edilmektedir.

¹⁶⁸ Hüseyin Şen, T.N.Saruç ve A.Keskin, **İktisadi Kalkınmanın Finansmanı**, S.Taban, M.Kar (Ed.), **Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular**, Bursa: Ekin Kitabevi, 2004.s.198.

¹⁶⁹ Michael P.Todaro, **Economic Development**, 7.Baskı, New York: Addison-Wesley, 1999, ss.582-583.

Ekonomide gelirden az harcama yapılması durumunda cari işlemler dengesi fazla vermekte ve bu fazla sermaye ihracı veya rezerv artışında kullanılmaktadır.

Türkiye'nin yurtiçi tasarrufları ile sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ye oranı ve marjinal sermaye hasıla katsayılarına ilişkin bilgiler incelendiğinde ,1963-2000 arası dönemde sermaye/büyüme katsayısının ortalama olarak 6,08 olduğu görülür. Yani milli gelirin yüzde 6,08'i oranında bir sabit sermaye yatırımı yüzde 1'lik bir büyüme hızı yaratmaktadır. Bunun anlamı uzun dönemde yüzde 6 büyümek için milli gelirin yüzde 36,48'i oranında sabit sermaye yatırımı gerekeceğidir. Türkiye'nin tasarruf oranı aynı dönemde ortalama yüzde 20,32 olmuştur. Aradaki yüzde 16,16'lık fark Türkiye'nin kaynak açığıdır. Diğer bir deyişle olması gereken cari açığıdır. Türkiye kendi kaynakları ile ancak yüzde 3,34 oranında büyüeyebilir.

Türkiye'nin daha hızlı büyümesinin temelde iki yolu vardır. Bunlardan birincisi dış kaynağa başvurmak iken, diğeri yurtiçi tasarrufları veya sermaye hasıla-katsayısını yükseltmektir. Ancak tasarruf kararını hane halkı verdiğinden ve demokratik bir ülkede zorunlu tasarruflara yönelinmesi pek mümkün olmadığından yurtiçi tasarrufların artırılması olanaksızdır. Esasında devlet dolaylı vergilere yüklenerek tasarruf rantını azami seviyesine de çıkartmıştır. Anlaşılacağı üzere dolaylı vergiler (ki en önemlisi KDV, ÖTV gibi tüketim vergileridir) tüketimi caydırıp, tasarrufu teşvik ederler. Bu meyanda tasarruf yetersizliğinin giderilebilmesi için dolaylı vergilerin de artırılma imkanı ortadan kalkmaktadır. Bu durum büyüme performansında düşüşlere yol açmaktadır. Büyüme performansının düşüklüğü, sıklıkla ortaya konulan ancak kısa dönemli popülist çıkarlara feda edilen istikrar programları için sürekli iç tasarrufların zorlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu süreçte vergi paketleri, ek vergi paketleri, ek uyum paketleri derken; ne yapısal problemler aşılabilmiş, ne de makul bir büyüme düzeyi elde edilmiştir. Ancak bütün bunlara karşın, tedirgin, güvensiz, mali tasarrufları israf edilmiş, yatırım perspektifini büyük ölçüde yitirmiş bir hane halkı ve girişimci profili ortaya çıkmıştır.

Verimli kullanılması durumunda, potansiyel büyümeyi yüzde 6-7 seviyesine çıkartabilecek iç kaynaklar, kısa soluklu büyümelere neden olan, verimsiz yatırım alanlarına harcanmıştır. Bugün gelinen noktada iç tasarruflar artık, uzun dönemli

yüksek bir büyüme sürecini finanse edebilmekten çok uzaktadır. İç tasarruflar ve Türkiye'nin geleneksel dış tasarruf düzeyleri ile elde edebileceğimiz büyüme oranı sınırlı kalmaktadır. Bu durumda ikinci alternatif olarak sermaye-hasıla katsayısının artırılması gündeme gelmektedir. Sermaye-hasıla katsayısı verimlilik artışı ile artırılabilir. Verimlilik ise teknoloji artışı ile gerçekleşebileceğinden DYSY'lerin verimlilik oranı yerli yatırımcılarınkinden daha fazla olduğundan, dış tasarruf yöntemi DYSY'ler çözüm önerisi olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta DYSY'lerin öğrenme ve rekabet kanalları ile yerli yatırımcılara teknoloji transferi gerçekleştirerek verimlilik üzerinde katkı sağlamalarıdır.

Yukarıda değinilen iki alternatif dışında bir diğer yol ise büyümeden iç tasarruflarla geçinilmesidir. Bu ise toplumda huzursuzluklara yol açabilir. Dolayısıyla daha hızlı büyümenin temelde DYSY'lere dayandığı yönünde yaygın bir inanış söz konusudur. Kaynak yetersizliği sebebiyle, sürdürülebilir kalkınma için Türkiye'nin iç dinamiklerinin harekete geçirilmesi dışında, DYSY'lerin ülkeye çekilmesi önem taşımaktadır.¹⁷⁰

DYSY'lerin bu kapsamda iki temel işlevi bulunmaktadır. Birinci işlevi, büyüme olgusunun istikrarlı bir şekilde artırılarak sürdürülmesi ve işsizliğe çare bulunması; ikinci işlevi de, yabancı sermaye girişi ile verimlilik artışının sağlanmasıdır. Türkiye ekonomisi 2002 yılına kadar, potansiyel büyüme kapasitesinin çok altında bir büyüme performansı göstermiştir. Yıllık ortalama büyümesi, potansiyelinin yarısı düzeyinde gerçekleşmiştir. Büyüme konusunda gözlemlenen bu olumsuzluk, işsizliğe çare bulunmasını da engellemektedir.

Nitekim, TÜSİAD'ın "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik" raporu, işgücü piyasasına, her yıl 750 bin iş arayanın gireceğine, yani işgücü arzının her yıl 750 bin artacağına işaret etmektedir. Sadece bu marjinal işgücü arzını emmek, yani işsizlik oranının bugünkü yüksek olan seviyesini korumak için bile, Türkiye ekonomisinin ortalama yüzde 7 büyüme gerçekleştirmesi gerekmektedir.¹⁷¹

¹⁷⁰ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2001, s.98.

¹⁷¹ TÜSİAD, "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik", **TÜSİAD İşsizlik Raporu**, 2002, s.226.

İç tasarrufların yetersizliği ortadayken, yüzde 7 civarında sürekli büyümeyi, bütçe ve ödemeler dengesini kötüleştirmeden elde etmenin tek yolu, artan düzeylerde girmesi zorunlu olan DYSY'lerdir. İşte, yabancı sermaye ihtiyacının Türkiye ekonomisi açısından en önemli boyutu budur.

Yabancı sermaye olgusunun Türkiye açısından ikinci önemli boyutu ise, yabancı sermaye girişi ile elde edilecek verimlilik artışıdır. Verimlilik artışının büyümeye katkısı Türkiye ekonomisinde yüzde 15'ler düzeyindedir. Bu oran, AB ülkelerinde ve ABD'de yüzde 60'lar, Güneydoğu Asya ülkelerinde ise yüzde 50'ler düzeyindedir. Yabancı sermaye girişi, elde edilecek teknolojik transfer ve sağlayacağı yüksek rekabet ortamı yoluyla, toplam faktör verimliliğine çok önemli katkılar getirmektedir. Yani yabancı sermaye, büyümenin, daha çok verimlilik yoluyla elde edilmesini sağlayacağından, büyümenin sürdürülebilir bir yapıda oluşmasına katkıda bulunacaktır.

Kısacası, nitelikli DYSY'lere olan gereksinim bir politika seçeneği olmaktan ziyade, Türkiye'nin sağlıklı büyüme trendi için gereklidir. Nitelikli yabancı yatırım kavramıyla anlatılmak istenen, uzun vadeli, ihracata dönük, ulusal ekonomi ile bütünleşen, çevre ve sosyal standartları yükselten, ileri teknoloji getiren, araştırma ve geliştirmeye yatırım yapan ve ülkenin rekabet gücünü ve verimliliğini arttıran yatırımlardır.¹⁷² Ancak, tasarruf açığı ile birlikte, teknoloji gereksinimine çözüm getirebilen, ihracat potansiyelimize katkı sağlayan ve küresel rekabet gücümüzü artıran DYSY'lerden Türkiye yıllardır yeterince yararlanamamıştır.¹⁷³

¹⁷² Ögütçü, s.59.

¹⁷³ Gökhan Narin, "Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Özellikleri ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2007), s.51.

2.5. DYSY'lerin Akışına Etki Yapan Faktörlerin Türkiye Bakımından Değerlendirilmesi

Ülkemize yabancı yatırımların girişini engelleyen temel etmenler ekonomik ve politik istikrarsızlıklardır. Yüksek enflasyon, istikrarsız büyüme, yüksek faiz oranları ve politik belirsizlikler yatırımcıların kararlarını olumsuzlaştırmaktadır. Ayrıca, Türkiye ödemeler dengesini kuramayan, vergi reformu gibi uygulamaları başarı ile gerçekleştiremeyen bir konumdadır.

Diğer olumsuz faktörler ise, bürokratik işlemlerin fazlalığı, yabancı sermaye mevzuatının son derece uygun olmasına rağmen, vergi ve bazı ticari işlemlerde haksız rekabete yol açan uygulamalar olarak sıralanabilir. Ülkemize yabancı sermaye girişini etkileyen başlıca faktörler aşağıda ana başlıklar altında açıklanmaktadır.

2.5.1.Ekonomik Faktörler

Türkiye’de DYSY’lerin akışını engelleyen faktörler makro ekonomik dengelerin kurulamaması, verginin tabana yayılamaması, özelleştirme uygulamalarında gecikme olmak üzere aşağıda incelenmektedir.¹⁷⁴

- **Makro Ekonomik Dengelerin Kurulamaması:** Türkiye, makro ekonomik istikrarı zayıf, dünyada en yüksek kamu açıkları olan, 2000 yılına kadar dünyada belli başlı ülkeler içinde en yüksek enflasyona sahip ve reel faizi de çok fazla bir ülke görünümündedir.¹⁷⁵ İstanbul Sanayi Odası’nın (İSO) 1999 rakamlarına göre, 500 en büyük Türk firmasının kârlarının yüzde 87,7’si 1998 yılındaki faiz gelirlerinden kaynaklanmaktadır. Üretim faaliyetlerinin kara katkısı ise sadece yüzde 4,6 olmuştur. Aynı dönemde, Türkiye’de bileşik faizler, yüzde 20’nin altına düşüp tekrar yüzde 20’nin biraz üzerine çıkmıştır. Faiz konusunda çok yüksek bir direncin olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, piyasanın yani Türkiye’nin iç borçlanma sistemi ile

¹⁷⁴ Narin,s.51.

¹⁷⁵ Mehmet Onaner, “21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Yabancı Sermayeli Yatırımlar”,**Dış Ticarete Durum Dergisi**, Aralık 1999,s.48.

ilgili bir olay olup, piyasanın verimli ve doğru işlememesinden kaynaklanan yapısal bir problemin göstergesidir.¹⁷⁶

Toplam gelirlerin yüzde 90'ının faiz gelirleri ile kazanılma olanağı olan ve enflasyonun düşürülmesine karşın yüksek reel faizlere direnç gösterilen bir ülkede, DYSY beklenmesi olanaksızdır. Bu yapıda olan piyasalar, daha çok kısa vadeli portföy yatırımlarının ilgi odağı olmaktadır. Sıcak para adı da verilen bu kısa vadeli sermayenin fazla olduğu ülkelerde, en küçük bir istikrarsızlıkla birlikte ülke terk edilmekte, kriz tetiklemesine ya da krize sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla, sadece reel faizlerin bu derece yüksek olması, ülkemize DYSY'lerin neden cazip bakmadığını açıklamaya yeterli olmaktadır. Bu veriler karşısında yabancı yatırımcılar, yüksek kamu açıkları, enflasyon ve reel faizle Türkiye'nin daha fazla dayanamayacağını ve dolayısıyla krizlere açık bir yaklaşım içinde yatırım yapmanın rasyonel olmayacağını benimsemiştir. Bu itibarla, DYSY'ler Türkiye'nin sergilediği istikrarsız görünüm nedeniyle gelmeye çekinmiştir.

Ülkemizde reel faiz hala çok yüksek olup, bir yerden sonra düşürmekte çok zorluk çekilmektedir. Bu olgu, bir anlamda reel faizin yapısından gelmektedir. Enflasyonu yüksek tutarak reel faizi düşürme yönünde bir yaklaşımı benimseyenler vardır. Ancak, bunu gerçekleştirmek oldukça zordur. Zira, reel faiz aslında nominal faizin türevi değildir. Reel faiz ülke riskinin göstergesidir. Borç verenler nezdinde ülkenin nasıl algılandığının türevidir. Dolayısıyla Türkiye ne yaparsa yapsın kolay kolay bu reel faizi düşürememektedir. Reel faizin düşürülebilmesi, bir şekilde Türkiye'nin ülke riski puanının düşürülmesi ile özdeşir.

DYSY'lerin çok gittiği ülkelerin bazı temel ekonomik göstergeleri incelendiğinde ortaya çıkan temel özellikler; makro istikrarsızlıkların, kamu açıklarının olmaması ya da önemsenmeyecek seviyede bulunması, enflasyon oranının düşürülmüş ya da çok düşük olması ve enflasyon düşüklüğüne bağlı olarak reel faizlerin de düşük olması şeklindedir. Buna göre, Türkiye'de makro istikrarsızlığın olması, DYSY'lerin gelişini sınırlayan en önemli unsurdur.

¹⁷⁶ Cüneyt Ülsever, "Panel Konuşması", TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri, (Ankara 8-12 Mayıs 2000), s.209.

1990 yılında ABD’de gelişmekte olan piyasalar nezdinde yapılan bir değerlendirmede; *“Türkiye’nin de içinde olduğu on büyük gelişmekte olan piyasaya 1990’larda yılda ortalama 5 ila 8 milyar dolar dolayında sermaye girişi olacaktır”* denilmektedir. Değerlendirmede adı geçen bazı ülkeler bu başarıya ulaşmıştır. Bunlar, Amerika’da Şili, Avrupa’da Polonya ve İspanya, Asya’da Kore ve Tayland’dır. Ancak, Türkiye bu başarıyı gösterememiştir. Bu başarısızlığın birinci temel nedeni, o zaman ki beklentilerin aksine makro istikrarın sağlanamamış olmasıdır. İkinci önemli neden de, DYSY’lerin gittiği ülkelerde aradığı fiziki sermayeyi kullanacak beşeri sermayenin, yani eğitilmiş insan gücünün Türkiye’de zayıf olmasıdır.¹⁷⁷

Büyüme istikrarlı olduğunda DYSY çekebilmenin daha kolay olacağı açıktır. Ancak, ekonomik istikrar, kalıcı yabancı sermaye (yani daha çok sabit sermaye biçiminde yabancı sermaye) girişinin gerekli şartı olsa dahi, tek başına yeterli değildir. Daha başka koşullara da dikkat etmek ve özen göstermek gerekmektedir.¹⁷⁸

Ekonomik yönden üzerinde durulması gereken bir diğer husus da Türkiye’nin 2004 yılı itibariyle 16 milyar dolara yükselen cari açığıdır. Cari açığın millî gelire oranı 2004 yılında, yüzde 5,3 olarak hesap edilmektedir. Bilindiği üzere, bu oran daha önce yüzde 5 mertebesine çıkmış Türkiye’yi Şubat 2001 krizine sürüklemiştir. Türkiye gibi cari açığı kritik seviyelere yükselmiş olan ülkelerde yüzde 4 ve üzeri değerler kritik bölge sayılmaktadır. Bu göstergenin esas alınması halinde Türkiye cari açık bakımından kritik ve kriz tehlikesi bölgesindedir.

GOÜ’ler, 1997’li yıllarda başlayan krizleri bir daha yaşamamak için cari açıklarını devalüasyon yaparak kapatmışlardır. Buna karşın, sadece ülkemizde bir ölçüde ABD ve IMF’nin yönlendirmeleriyle paramız sürekli değerlendirilmiş, böylelikle cari açık rekor ve kritik seviyeye yükselmiştir.¹⁷⁹ Söz konusu kırılmalıkların

¹⁷⁷ Ercan Uygur, “Türkiye’nin Yürülüğe Koyduğu İstikrar Programlarının Başarısında Yabancı Sermaye Girişlerinin Yeri ve Önemi”, **TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**, (Ankara 8-12 Mayıs 2000), s.27.

¹⁷⁸ Erdoğan Alkin, “Büyüme-İstikrar-Yabancı Sermaye İlişkisi”, **TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**, (Ankara 8-12 Mayıs 2000), s.14.

¹⁷⁹ Selim Somçağ, Cari Açığın Finansmanı, <http://www.bankaciyiz.biz/modules.php?name=KoseYazilari>, (11.02.2010)

azaltılması yalnızca DYSY girişini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda ekonomimizin krizlere karşı direncini de artırmış olacaktır.

- **Verginin Tabana Yayılımaması:** Ülkemizdeki vergi sistemi, rasyonel vergicilik uygulamalarına uyum sağlayamamaktadır. Bu nedenle vergi sisteminin etkinliğini artıracak, gerekiyorsa vergi oranlarını düşürerek vergi tabanını yaygınlaştıracak, vergi kaçakçılığını önleyip kayıt dışı ekonomiyi mümkün olduğunca azaltacak bir dizi yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

- **Özelleştirme Uygulamalarında Gecikme:** Uzun yıllar boyunca özelleştirme sürecinde yaşanan gecikme ve kesintiler, özellikle uluslararası enerji yatırımlarında ve telekom sektöründe sürekli model değişikliği ve geriye dönük uygulama farklılıkları, kararların yargı yolu ile iptal edilmesi ve yap işlet devret ya da yap işlet modellerinin uygulamaya konulmasında gecikilmiş olunması yabancı yatırım girişini olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁸⁰ Bu çerçevede Türkiye'nin rekabet halinde bulunduğu ülkelerdeki özelleştirme süreci, DYSY girişi için önemli bir araç olarak kullanılmasına karşın; ülkemizde yabancı sermayeyi caydırıcı bir uygulama alanına dönüşmüştür. Bununla birlikte son yıllarda özelleştirme politikalarına hız verilerek DYSY akıslarında hız sağlanmış, stratejik kamu mülkiyetindeki kuruluşlar yanında gayrimenkul satışlarında da artış yaşanmıştır. Bu kapsamda günümüzde ülkemiz açısından DYSY akışını engelleyen faktörler arasında özelleştirme uygulamalarında yaşanan gecikmenin güncelliğini yitirdiği söylenebilir.

¹⁸⁰ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara 2000, s.12.

2.5.2.Siyasi Faktörler

Türkiye’de DYSY’lerin akışını engelleyen siyasi faktörler siyasi istikrarın sağlanamaması, hukuk ve adalet sisteminin işletilememesi, teşvik sisteminin yetersizliği şeklinde sayılabilir.¹⁸¹

- **Siyasi İstikrarın Sağlanamaması:** Ülkemizde yabancı yatırım hedeflerine ulaşlamamasının en önemli iki nedeni; siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanamamasıdır. Siyasilerce uygulamaya konulan makro uyum programlarının yarıda kesilmesi, siyasal istikrarsızlık ve siyaset değişimlerine paralel uygulama değişiklikleri, Türkiye ekonomisinin temel karakteristiği haline getirilmiştir. Alınan ekonomik kararların tam olarak uygulanmaması, değişikliğe uğraması, yabancı yatırımcının önünü görmesine ve uzun vadeli plan yapmasına engel olmaktadır.¹⁸²

İsviçreli üç iktisatçı, uluslararası sabit sermaye yatırımlarında öncülük eden kuruluşlarla yüz yüze yaptıkları görüşmeler sonunda, DYSY’lerin çekilebilmesi için iki geçerli kural tespit etmiştir.¹⁸³

- Yabancı sermaye bekleyen ülkelerde, ekonomi ile ilgili yasalar ve kararlar beklenmedik zamanlarda ve sık sık değiştirilmemelidir.

- Yasalar ve kararlar değiştirilmese bile, hükümetler bu yasa ve kararların etrafından dolanmamalıdır.

Bu iki altın kural, Türkiye’ye DYSY gelmeme sebeplerine de ışık tutmaktadır. Özde; yabancı yatırımcılar, Türkiye’ye ilgi duymakta ve yatırım yapmaya elverişli ülkeler arasında da değerlendirmektedir. Ancak, Türkiye bir yandan ekonomik, diğer yandan siyasal istikrarı sağlayamadığından, yatırım kararları uygulamaya geçirilememektedir.¹⁸⁴

¹⁸¹ Narin,s.51.

¹⁸² DPT,s.12.

¹⁸³ Alkin,s.15.

¹⁸⁴ Abdurrahman Arıman, “Türkiye’ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gerekli Politikalar”, **TCMB Ekonomik İstikrar,Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**,(Ankara 8-12 Mayıs 2000),s.241.

Ekonomik ve siyasal istikrar ülkeye özellikle sabit yatırım biçiminde yabancı sermaye çekmenin gerekli koşuludur. Ancak, bu tek başına yeterli değildir. Başka bir deyimle, ekonomik ve siyasal istikrar tam anlamıyla sağlanamasa dahi, bu iki altın kurala uyan ülkelere yine yabancı sermaye gidebilmektedir. Makro ekonomik dengeleri Türkiye'den çok daha kötü, siyasal istikrar açısından çok daha olumsuz birçok Latin Amerika ülkesine belki de bundan dolayı küçümsenmeyecek ölçüde yabancı sermaye girebilmektedir.¹⁸⁵

Bazen, yabancı sermayenin bir ülkeye ekilebilmesinde istikrarın sağlanması da tek başına yeterli olamamaktadır. Yabancı yatırımcılar, ayrıca girdikleri ülkelerin istikrarı sürekli korunmasını da beklemektedir. Bu yatırımcılar, girdikleri ya da hedef seçtikleri ülkede istikrarın zorlanmaya başladığı anda ise, becerilerini kullanarak zor şartlar dönemini mümkün olduğu kadar az zarar görerek atlatmaya çalışmaktadır. Ancak, yatırım yapma arifesinde olan yabancı yatırımcı, olumsuz ortamlara girmekten kaçınmaktadır. Çünkü yabancı sermayenin, daima elinde yatırım alternatifleri bulunmaktadır.¹⁸⁶

Küreselleşme ile birlikte, yabancı sermaye yatırım seçeneklerinde kültürel yakınlık, siyasi yaklaşım gibi kriterleri de göz önünde bulundurmaya başlanmıştır. Doğu Avrupa lkeleri, liberalleşme konusunda ülkemizin gerisinde olmasına karşın, yabancı yatırımcılardan büyük destek görmektedir. Bu konuda, yatırımcılar adına, öncelikle dağılan SSCB yesi ülkelerin teşvik edildiği açıklanmaktadır. Dolayısıyla, Avrupa önceliğini arka bahçesi olarak gördüğü Doğu Avrupa ülkelerine vermiş bulunmaktadır.¹⁸⁷ Uluslararası yatırımcılar bazen rasyonel yatırımlara da ilgisiz kalabilmektedir. Nitekim, lkemizde GAP olarak anılan Atatürk Barajı her türlü özendirme ve teşvik kararları karşısında Uş'lerden, yatırımcılardan ilgi görmemiştir. Özellikle, Güney ve Doğu bölgemize yönelik yatırımlar gerek Avrupa ve gerekse Arap Yarımadasında kaygı ile karşılanmakta, yabancı yatırımcıların ilgi odağı olamamaktadır.

¹⁸⁵ Aklin,s.15.

¹⁸⁶ Nutki Aksoy, ‘‘Türkiye’de Yabancı Sermayeli Firmalar,Sorunları,Gelişme Perspektifleri Dn ve Bugünü)-II’’, **TCMB Ekonomik İstikrar,Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**,(Ankara 8-12 Mayıs 2000),s.153.

¹⁸⁷ Mehmet zdemir, ‘‘Panel Konuşması’’, **TCMB Ekonomik İstikrar,Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**,(Ankara 8-12 Mayıs 2000),s.234.

- **Hukuk ve Adalet Sisteminin İşletilememesi:** Ülkemizin DYSY mevzuatı, dünyanın en liberal mevzuatlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ülkemiz, mevzuatındaki pek çok kısıtlamaları ayıklamış, son derece liberal hükümleri yürürlüğe geçirmiş ve yabancı sermaye açısından cazip bir ülke konumuna gelmiştir. Ancak, hukuk sisteminin ve adalet mekanizmasının işleyişindeki aksaklıklar ve ihtisas mahkemelerinin olmaması yabancı sermaye için güvensiz bir ortam yaratmaktadır.¹⁸⁸ Ayrıca mahkemelerin dosya yükünden kaynaklanan aşırı hantallaşmış yapısı, karar alma sürecini geciktirmekte, bu durum ise geleceğe dönük belirsizliklere yol açarak DYSY'leri caydırıcı rol oynamaktadır.

- **Teşvik Sisteminin Yetersizliği:** Yabancı yatırımların teşviki denildiğinde akla gelen ilk husus Türkiye'ye gelecek olan yabancı sermayeye özel ayrıcalıklar tanımak gibi son derece hatalı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım tarzı, Türkiye'de mevcut girişimcileri cezalandırıp yabancı yatırımcılara karşı haksız rekabete yol açacak bir izlenim yaratmakta ve ülkeye bir yararı da bulunmamaktadır. Bu konudaki zorlamalar, Türk sermayesinin yurtdışına kaçmasına ve yabancılaşarak Türkiye'ye dönmesine yol açmaktadır. Esasen bu tür uygulamalar, yabancılar tarafından da benimsenmemektedir. Önemli olan açıklık ve saydamlıktır.¹⁸⁹

2.5.3.Sosyal ve Kültürel Faktörler

Türkiye'ye DYSY'lerin akışını engelleyen sosyal ve kültürel faktörler bürokratik engeller, girişimcilerin rekabet anlayışlarını bozucu ve haksız rekabete dayalı uygulamalar, tanıtım eksikliği başlıkları altında sıralanabilir.¹⁹⁰

- **Bürokratik Engeller:** Yabancı yatırımcıların, yabancı bir ülkede yatırım yapmadan önce değerlendirmeye aldıkları öncelikli husus, yatırım yapılacak olan hizmet ya da ürünün, ülkedeki piyasa durumudur. İkinci önemli husus ise, o ülkedeki mevcut yabancı sermaye ortamıdır. Yabancı sermaye yasası hükümlerinin uygulanmasına yönelik, izin alınması ve kolaylığı, bürokratik yapılanma, mevzuatın

¹⁸⁸ Fetullah Akın, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 1998), s.132.

¹⁸⁹ Günhan Karakullukçu, 25.01.2005 tarihli CNBCE Parantez Programı'ndaki konuşmanın dökümü, <http://www.amcham.org/Duyuru/TV/050125 CNBCE PARANTEZ.doc>. (01.02.2010)

¹⁹⁰ Narin, s.52.

değişim sıklığı ve değişiklikten önce haber verilip verilmediği gibi hususlar yatırımcılar tarafından en ince ayrıntılarına kadar değerlendirilmektedir.

Diğer yandan, yabancı yatırımcıların uygulamada karşı karşıya kaldıkları ve sürekli artma eğilimi gösteren bürokratik işlemler, hantal bürokratik yapı, kamu kurumları arasında koordinasyonsuzluk ve yetkilerin dağınıklığı, mevzuat düzenlemelerindeki gecikme ve eksiklik hem yerli hem de yabancı sermayenin gelişmesini ve ülkeye çekilmesini engelleyen diğer unsurlardır. Türkiye, mevcut hantal ve verimsiz bürokratik yapısıyla, yatırım yapılmasında caydırıcı bir ülke görüntüsü vermektedir. Bu kapsamda söz konusu engellerin kaldırılması ve kamu kurumlarının yetki alanı sınırlarının belirlenmesi büyük önem teşkil etmektedir.

- Girişimcilerin Rekabet Anlayışlarını Bozucu ve Haksız Rekabete Dayalı

Uygulamalar: Yabancı yatırımcılar, yatırım kararlarının alınmasında mevcut ve ileride ortaya çıkması olası risk unsurlarını göz önünde bulundurmakta ve risklerin asgarileştirilmesini sağlamak istemektedir. Bu bakımdan, risk unsuru girişimcileri DYSY yaparken, iş yapacakları yerleri belirlemede de son derece dikkatli davranmaya sevk etmektedir. Bir yandan girişimcilerin yer seçimlerinde gösterdiği özen, diğer yandan, serbest piyasa ekonomisinin giderek yaygınlaşması ve ekonomiye devlet müdahalesinin en aza indirilmesi olgusu; DYSY çekilmesi konusunda ciddi bir rekabetin doğmasına neden olmuştur. Özellikle, Güney Doğu Asya ülkeleri ile Amerika yarım küresinde oluşan elverişli işbirliği ortamları, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlık kazanan ülkelerdeki rejim değişiklikleri ve Doğu Avrupa Devletleri'nin liberal eğilimleri çerçevesinde yabancı sermaye tüm kıtalarda büyük rağbet görmeye başlamış ve yabancı yatırım talebinde bulunan ülkeler arasında da rekabeti hızlandırmıştır.¹⁹¹

2000'li yıllarda resmi kayıtlara göre; ülkemizde kişi başına milli gelir, 2.900 dolar civarında olmasına karşın, kayıtsız ekonominin kayıtlı ekonomi kadar büyük olduğu ve kişi başına gelirin 6.500 doları aştığı dile getirilmektedir.¹⁹² Söz konusu durum bugün de geçerliliğini korumaktadır. Kayıt dışı ekonominin bu büyüklüğü ile oluşturabileceği haksız rekabet yabancı sermayeyi caydırmaktadır. Başka bir deyişle,

¹⁹¹ Yücel Güçlü, “Yabancı Sermaye Çekimi,Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar**,Milli Prodüktivite Merkezi,(Ankara 2003),s.3.

¹⁹² Aksoy,s.154.

Ülkemizde kayıt dışı ekonominin büyüklüğü yabancı yatırımcılar bakımından pazar cazibesi yaratması gerekirken, haksız rekabete uğrama kaygısını ön plana çıkarmakta ve yabancı yatırım çekilebilmesini engellemektedir. Böylelikle, yatırımların ülkemize çekilmesinde üstünlük sağlamamız beklenirken, ekebileceğimiz yatırımları rekabet halinde bulunduğumuz ülkelere yönlendirmekte olduğumuz gözlenmektedir.

Türkiye’de hala bazı alanlarda ekonomiye devlet yn vermekte, buna karşın rekabeti sevmeyen bir toplum yapısı oluşarak ve rekabeti dışlayarak kendi içinde dengesini bulmuş bir girişimcilik anlayışı faaliyetini sürdürmektedir. lsever’in “...maazallah bir holdingin koynuna giremezsen gelemezsin Türkiye’ye. Kendi başına gelen kaç tane yabancı sermaye var Türkiye’de? İlla büyüklerden biriyle işi halledeceksin. şimdi bu yapının içinde alınan tedbirler ne kadar alınsa dahi o zihniyet hakim olduğu sürece yani biz hl bu posttan et çıkar diye düşünüyorsak hiçbir sey olmayacak bence...”¹⁹³ açıklamasında da belirttiği üzere, sadece yasaların hazır, ekonominin ve siyasetin istikrarlı olması yetmemekte, bunun yanı sıra toplum ve girişimcilerin de rekabet ve sair yönlerden yabancı sermayeye hazır olması gerekmektedir.

- **Tanıtım Eksikliği:** Türkiye’de yabancı yatırımların yurt dışında etkin bir şekilde tanıtımı yapılamamaktadır. Kamu adına tanıtım görevi yurt dışında HM’nin Büyükelçilikler ve Başkonsolosluklar nezdinde Ekonomi Müşavirliği marifeti ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak, bu yurt dışı teşkilatı, kamunun tasarruf gereklerine uyum sağlayabilmesi için sabit donanım, yeterli sayıda personelle görev yrtememekte ve çalışmalarını arzuladığı şekilde sonulandıramamaktadır. Sivil Toplum rgtlerinden Yabancı Sermaye Derneği ile Sanayi ve Ticaret Odalarının yurtdışında oluşturdukları örgütler ile Ekonomi Mşavirliklerinin koordineli çalışmalarından da söz edilememektedir. Zira, mşavirliklerin olduğu yerde oda rgt ya da oda örgütünün bulunduğu yerde de müşavirlik teşkilatı bulunmamaktadır.

Resmi ziyaretler şeklinde yürütülen tanıtım faaliyetleri ise, bir nevi yasak savma ya da turistik gezilerden öteye gidememektedir. Özellikle, yabancı ülkelere yönelik tanıtım, bizzat o ülkenin uyruğunda olan kişilerce gerçekleştirilmesi durumunda

¹⁹³ lsever, s.235.

anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, resmi ziyaretlerde, Japonya'ya giderken Türkiye'de yatırımı bulunan Japon'u, Almanya'ya giderken Alman'ı alma ve onların orada kendi vatandaşlarına, kendi anlayacakları dilden ülkemizi tanıtmalarının sağlaması, tanıtım bakımından daha yararlı olacak ve büyük avantajlar getirecektir.¹⁹⁴ Bu kapsamda oluşturulacak tanıtım atağının uzun dönemli olması ise zorunluluktur.

2.6. Türkiye'deki DYSY'lerin Dünya Yatırımları ile Karşılaştırılması

Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım konusunda hangi ülkelerle rekabet içinde olduğunu ve dolayısıyla karşılaştırma yapacağımız ülkeleri belirlememiz uygun olacaktır. İstanbul Sanayi Odası tarafından hazırlanan Türkiye'nin uluslararası sermaye konusundaki performansına ilişkin Ekim 2000 tarihli rapor her biri alanında uzman olan seçilmiş katılımcılara Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım konusunda hangi ülkelerle rekabet ettiği sorulduğunda verilen cevapların %70 gibi büyük bir çoğunluğu Doğu Avrupa ülkelerini Türkiye'ye rakip ülke olarak işaret etmişlerdir.¹⁹⁵ Bu araştırmadan da görüldüğü gibi Türkiye'nin rekabet içinde olduğu ülkeler; Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti gibi Türkiye ile birçok alanda benzerlik gösteren ülkelerdir.

¹⁹⁴ Arıman,s.140.

¹⁹⁵ Loewendahl,s.42.

Tablo 7

1999- 2006 Yılları Türkiye’de ve Rakip Ülkelerdeki DYSY Girişi (milyon dolar)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Çek Cum.	6.324	4.986	5.641	8.483	2.101	4.974	11.658	5.957
Macaristan	3.312	2.764	3.936	2.994	2.137	4.506	7.619	6.098
Polonya	7.270	9.343	5.714	4.131	4.589	12.890	9.602	13.922
Türkiye	783	982	3.352	1.137	1.752	2.883	9.803	20.120

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2008

Türkiye ve Türkiye ile benzerlik gösteren ülkelerin doğrudan yabancı yatırım girişlerini tablo üzerinde incelediğimizde Doğu Avrupa ülkeleri olarak adlandırdığımız bu ülkelerin Türkiye karşısındaki üstünlüğü 2005 yılına kadar sürmüştür. Türkiye ile rekabet içinde bulunan bu ülkelerin performanslarının altında yatan nedenlere baktığımızda; bu ülkeler 1989 yılında sosyalist sistemden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmışlar ve bu yıldan itibaren piyasa üzerindeki kamu yoğunluğunu azaltmak amacıyla özelleştirme çalışmalarına hız vermişlerdir.

Bu ülkelerin doğrudan yabancı yatırım girişlerine özelleştirme ile gelen yatırımlarda dâhil edilmiş, son yıllara doğru özelleştirmede de sona gelinmiştir. Ayrıca bu ülkeler Avrupa Birliği’ne üye ülke konumunda olmaları da doğrudan yabancı yatırım çekmelerinde etki eden bir faktördür.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Ünlü,s.39.

3. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

3.1.Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyümenin çok yönlü bir süreç olduğu bilinen bir gerçektir. Genel büyümenin çeşitli boyutlarını tek bir rakamla yansıtmak mümkün olmamakla beraber reel milli hasıla Gayri Safi Millî Hasıla(GSMH) en iyi göstergedir denilebilir.¹⁹⁷

Ekonomik büyüme, genel anlamda bir ekonominin üretim kapasitesindeki artıştır. Üretim kapasitesindeki artış GSMH, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ya da kişi başına GSMH veya GSYİH'daki artış ile ölçülür. GSMH, bir ekonomide bir yıl içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam değeridir. GSYİH ise sadece ülke sınırları içinde üretilen mal ve hizmet toplamını kapsamaktadır.¹⁹⁸ Yerleşiklerin yurtdışında gerçekleştirdikleri mal ve hizmet üretimi GSYİH'nın dışındadır.

Dolayısıyla, GSMH, GSYİH'ya göre daha geniş kapsamlıdır. Bir ekonomide kaynaklar yetersiz olursa, ekonomi gelişmez; hatta gerilemektedir. Milli gelir(GSMH) yaratılan katma değerden oluşur; katma değer ise üretimle gerçekleşmektedir. Üretim yapabilmek için belli girdilere ihtiyaç vardır. Gelişen ülkelerde yüksek getiri, ekonomik büyüme ve onun devam edeceği beklentisine bağlanabilir. Daha yüksek büyüme daha yüksek getiri demektir.¹⁹⁹ Bunun anlamı sermayenin hızla büyüyen gelişen piyasalara akmaya devam etmesidir. Açık ekonomi felsefesinin devam edeceği taahhüdü ile birlikte bugün uluslararası yatırımlardaki amaç gelişen ülkelerin potansiyel büyümelerinin paylaşılması olmaktadır.

Teknolojik değişme, sermaye birikimi ve nüfus artışı ile birlikte karşılıklı etkileşim içinde ekonomik büyüme sağlar.²⁰⁰ 18. ve 19. yüzyılda klasik iktisatçılar

¹⁹⁷ P.A.Samuelson, **Economics**, USA: McGraw Hill, 9.Baskı,1973,s.863.

¹⁹⁸ Ebru Yalçın, “İktisadi Büyüme ve Dış Krediler: Ampirik Bir Çalışma”, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi TCMB Genel Müdürlüğü, Ankara, Eylül 2005), s.32.

¹⁹⁹ Yalçın, s.33.

²⁰⁰ İlker Parasız, **Modern Büyüme Teorileri Dinamik Makro Ekonomiye Giriş**, Ezgi Kitabevi Yayınları,1.Baskı,1997,s.3.

teknolojik değişme ve sermaye birikiminin büyümenin itici gücü olduğuna inanmaktaydılar.

Yazı ve konuşma dilinde büyüme yerine ara sıra benzeri terimlerin kullanıldığına rastlanmaktadır. Gelişme ve kalkınma bunların başlıcalarıdır. Bir kısım iktisatçılar bu kavramları farklı anlamlara geldiğine işaret etmişlerdir. İktisatçılar, ekonominin iki yönde değişeceğini savunmaktadırlar. Bir taraftan gövdesi ile genişlemekte (nüfusu, işgücü çoğalır, üretim araçları artar.), diğeryandan bünye ve çatısı ile değişmektedir. Birincisine büyüme, ikincisine gelişme denir.

3.2. DYSY'nın Büyümeye Etkileri

Doğrudan yabancı yatırımların büyüme etkileri makroekonomik veya mikroekonomik çalışmalar ile ölçülmeye çalışılsa da bu çalışmalar büyüme etkinin hangi yollarla gerçekleştiğini belirlemede etkin değillerdir. DYY büyüme taşma, bağlantı veya emek devri gibi kanallar ile etki eder. Ampirik çalışmaların bir kısmı bu kanallar üzerine yoğunlaşmışlardır.

- **Taşma Etkisi:** Herhangi bir sürecin yan etkisi veya tahmin edilemeyen etkisi anlamına gelen taşma etkisi DYY sonucu kurulan firmalardan yerli firmaya geçen etkinlik artırıcı değişimler olarak nitelendirilebilir.²⁰¹ Literatürde DYY'nin büyüme etkisini taşıma kanalı ile açıklamaya çalışan çalışmalar da vardır. Djankov ve Hoekman'ın daha önce bahsi geçen çalışmalarında DYY'nin toplam etkisini pozitif bulsalar da yabancı ortağı olmayan yerli firmalara taşma etkisini negatif bulmuşlardır. Findlay yaptığı çalışmada DYY'nin ev sahibi ülkede "bulaşma" (contagion) etkisi ile teknik ilerlemenin hızını artırır.²⁰² Blomström ve Kokko çalışmalarında taşmaların ölçümünün zor olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu sebeple büyüme en fazla katkısı olan kanallardan birisi olmasına rağmen taşmalar ile ilişkili çok ampirik çalışma

²⁰¹ M.Blomström ve A.Kokko, "Regional Integration and Foreign Direct Investment", **NBER Working Paper Series**, WP No.6019,1997,s.4.

²⁰² R.Findlay, " Relative Backwardness, Direct Foreign Investment, and the Transfer of Technology: A Simple Dynamic Model", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol.92,No.1,1978,s.16.

bulunmamaktadır. Sözü edilen bu zorluk taşma etkisinin çeşitlerine göre de değişmektedir.²⁰³

Resmi işlemler sonucu ortaya çıkan taşma etkilerini ölçmek mümkünse de gayri-resmi taşmaların ölçülmesi mümkün olmadığından DYY sonucu ortaya çıkan büyüme artışının tam olarak hesaplanabilmesi olanak dışıdır. Buna rağmen resmi işlemlerden kaynaklı taşmalar bile DYY'nin büyümeyi hızlandığını gösterebilmektedir.

-Bağlantı Etkisi: Nihai mal üreten firmalar özelleşmiş girdi talep ederler. Bu girdilerin üretiminde ölçeğe göre artan getiriler vardır ve dolayısıyla nihai mal üreten yabancı bir firmanın bu ara malları girdi olarak talep etmesi diğer nihai mal üreticileri için pozitif dışsallık yaratmaktadır. Bu tip bir avantaja geri bağlantı denmektedir. Öte yandan yurtiçinde yabancı firmalarca üretilen ara mallar da daha karmaşık nihai malların üretimini imkanı kılar. Buna da ileri bağlantı adı verilmektedir.²⁰⁴

Bağlantılar ile ÇUŞ:

- Potansiyel arzıcıların üretim tesisi kurmalarında yardımcı olurlar.
- Arzıcıdan kaliteli ve vadesinde mal talebinde bulunurlar, onlara teknik yardımcılık ve bilgi akışı sağlarlar.
- Yönetim ve organizasyonda eğitim ve yardım sağlarlar.
- Yerli arzıcılara yeni müşteriler bulurlar.

Bu etkiler yerli üretimi artırıcı etki yapacağından DYY büyümeyi hızlandırıcı etki yaratmaktadır. Bağlantı etkisi Albert O. Hirschman'ın 1958'de çıkarttığı Ekonomik Kalkınma Stratejisi (The Strategy of Economic Development) isimli kitabı ile önem kazanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren de bağlantılar konusunda ampirik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

²⁰³ Blomström ve Kokko, s.5.

²⁰⁴ Rodriquez ve A.Clare, " Multinationals, Linkages, and Economic Development", **The American Economic Review**, Vol.86,No.4,1996,s.853.

Alfaro ve Rodriguez-Clare çalışmalarında yabancı firmaların yerli firmalara göre daha fazla bağlantı yarattığını ortaya koymuşlardır. Rodriguez-Clare matematiksel çalışması ile çUş'un pozitif bağlantı etkisi yarattığını bulmuştur ve bu etkinin şu 3 koşulda daha da kuvvetli olduğunu göstermiştir:

1. Uş, ara mal üretiyorsa
2. Uş'un merkezi ile üretim yeri arasındaki iletişim maliyetleri yüksekse
3. Kaynak ve ev sahibi ülkelerin ürettikleri ara mallar birbirlerinden çok farklıysa.

Porteli ve Narula, Tanzanya zerine yaptıkları çalışmada DYY'nin geri bağlantılar yolu ile büyümeyi pozitif etkilediğini bulmuşlardır. Bağlantıların yerli firmaların güçlü oldukları alanda daha fazla ortaya çıkacağı da elde ettikleri diğer bir sonuçtur.

-Emek Devir Etkisi: Uş genellikle ev sahibi ülke olmamanın verdiği dezavantajı telafi edebilmek için iştiraklerini yerli firmalardan daha üstün teknoloji ile donatırlar. Bu nedenle yabancı iştiraklerde çalışacak kişilerin eğitilmesi gerekliliği doğmaktadır.

Yapılan eğitimler daha sonra çalışanların yerli firmalara devri ile yerli firmalara taşma etkisi yaratabilmektedir. Dolayısıyla DYY büyümeyi pozitif etkileyebilmektedir.

Emeğin devri ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar da vardır. Fosfuri vd. yaptıkları çalışmada emeğin devri ile yerli firmalara teknolojik taşmaların gerçekleşebileceğini göstermişlerdir. Bunun yanında çUş'un emek devrini yüksek ücret ile engellediği durumlarda bile artan ücretler sayesinde ev sahibi ülkenin gelirinin

artacağını vurgulamışlardır.²⁰⁵ Slaughter ise DYY kaynaklı taşmaların boyutunun ÇUŞ'un verdiği eğitimle doğru orantılı olduğunu söylemektedir.²⁰⁶

Tüm bu çalışmaların dışında konu ile ilgili olup bu kategorilere girmeyen teorik ve ampirik çalışmalar da mevcuttur. Blomström vd. yaptıkları çalışmada yabancı iştirakin sahip olduğu teknoloji ile yerli firmalara taşıma potansiyelinin doğru ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Criscuolo ve Narula yaptıkları çalışmada bilgi birikimini ele almışlar ve birikim sürecini yakalama-öncesi, yakalama, en-üst-sınır-öncesi paylaşma ve en-üst-sınır paylaşma aşaması olmak üzere 4 aşamaya ayırmışlardır. DYY'nin giriş ve çıkışları ile tür ve etkilerinin ev sahibi ülkenin hangi aşamada yer aldığına göre değişeceğini öne sürmüşlerdir.

Literatür günümüzde bu karmaşık ilişkileri incelemede o kadar farklı metot ve kanallara yönelmiştir ki artık DYY girişinin etkilerinin yanında DYY çıkışlarının dahi ekonomik büyümeye etkileri incelenmeye çalışılmaktadır.

3.3. Türkiye’de DYSY’nın Büyümeye Etkisi

3.3.1. Veri ve Metodoloji

Tablo da 1980 sonrasında yıllar itibariyle Türkiye’ye gelen DYSY ile bu yıllarda meydana gelen büyüme oranları görülmektedir.

²⁰⁵ A.Fosfori, M.Motta ve T.Ronde, “ Foreign Direct Investment and Spillovers Through Workers Mobility”, **Journal of International Economics**, Vol.53,2001,s.53.

²⁰⁶ M.J.Slaughter, “ Skill Upgrading in Developing Countries: Has Inward Foreign Direct Investment Played a Role”, **OECD Development Centre Working Paper**,No.192,2002,s.65.

Tablo 8

1980 – 2009 Yılları Arasında Türkiye’de DYSY ve Büyüme

Yıllar	DYY	GSYİH
1980	18	0.8
1981	95	4.4
1982	55	3.4
1983	46	4.8
1984	113	6.8
1985	99	4.3
1986	125	6.9
1987	115	10
1988	354	2.1
1989	663	0.3
1990	684	9.3
1991	810	0.9
1992	844	6
1993	636	8
1994	608	-5.5
1995	885	7.2
1996	722	7
1997	805	7.5
1998	940	3.1
1999	783	-3.4
2000	982	6.8
2001	3352	-5.7
2002	617	6.2
2003	737	5.3
2004	1092	9.4
2005	8134	8.4
2006	16982	6.9
2007	18393	4.7
2008	14860	1.1
2009	7597	-5.1

Çalışmanın bundan sonraki kısmında DYSY ile Büyüme arasındaki analiz ile ilgili bilgi verilecektir.

3.3.1.1.Durağan ve Durağan Olmayan Zaman Serileri

Herhangi bir zaman serisi modeli geliştirildiğinde, elde edilen stokastik sürecin zamana bağlı olarak değişip değişmediğinin bilinmesi gerekmektedir. Stokastik sürecin niteliği zaman boyunca değişiyorsa; yani seri durağan değilse, serinin geçmiş ve gelecek yapısını basit bir cebirsel modelle ifade etmek mümkün değildir. Eğer stokastik süreç zaman boyunca sabit ise, serinin geçmiş değerleri kullanılarak seriye ait sabit katsayılı bir model elde edilebilir. Bu mantık tek denklemlili regresyon modellerindeki değişkenler arasındaki değişmeyen ilişki şeklinde anlaşılabilir. Bir durağan zaman serisinde, bir seride peş peşe gelen iki değer arasındaki fark, zamanın kendisinden kaynaklanmamakta,sadece zaman aralığından kaynaklanmaktadır.Durağan serideki bu ilişkinin pratik sonucu serinin ortalamasının zamanla değişmeyeceğidir.Gerçek dünyadaki zaman serilerinin çoğu durağan değil ve serinin ortalaması zamanla değişmektedir. Seri genellikle azalan veya artan bir trende sahip olmaktadır. Bazen serilerdeki büyük dalgalanmalardan dolayı da durağanlık ortadan kalkmaktadır. Seri durağan değilse, otokorelasyonlar önemli ölçüde sıfırdan sapmaktadır veya gecikmeli arttıkça sıfırdan uzaklaşmaktadır veya ortaya sahte bir örnek çıkmaktadır. Zaman serilerini uygun bir modele oturtabilmemiz için bu serilerin önce durağan hale getirilmesi gerekmektedir.²⁰⁷

3.3.1.2.Durağan Zaman Serileri İle Durağan Olmayan Zaman Serileri Arasındaki Temel Farklar

Durağan zaman serileri ile durağan olmayan zaman serileri arasındaki temel farklar şu şekilde sıralanabilmektedir.

Durağan zaman serileri;

- Seri uzun dönemde, dalgalanmalar olsa bile, aynı ortalamayı muhafaza etmektedir.

²⁰⁷ Aziz Kutlar, **Ekonometrik Zaman Serileri**, Ankara: Gazi Kitabevi,2000,ss.12-13.

- Zamana bağılı olarak değişmeyen bir sonlu varyansa sahiptirler.
- Gecikme zamanı uzadıkça,korelogram gittikçe sifıra yaklaşır veya sıfır olmaktadırlar.

Durağan Olmayan zaman serileri;

- Serinin uzun sürede döneceği bir ortalama değer bulunmamaktadır.
- Zaman sonsuza yaklaştığında, varyans zamana bağılı olduğunda, o da sonsuza yaklaşmaktadır.
- Teorik korelogram hemen bitmemekte,yavaş yavaş azalmaktadır.²⁰⁸

3.3.1.3.Birim Kök Testi

Bir seride trendin olmadığı ACF değerlerinin yavaşça azalmasından anlaşılmaktadır. Seride trendin varlığının, büyük bir karakteristik olduğu veya serinin trend-durağan seri olup olmadığı bu fonksiyonun değerlerinden anlaşılmaktadır. Ancak bir seride birim kök veya birim köke yakınlık arasındaki farkı ACF değerleri ile fark etmek pek mümkün olmamaktadır. Bunun için daha geliştirilmiş testlerin kullanılması gerekmektedir.

Birim kök'ün varlığını tespit etmek için kullanılan Dickey-Fuller(DF) ve Çoğaltılmış Dickey-Fuller (ADF) testi bunun en tanınmış olanlarından. Yapısal değişimlerden dolayı durağan olan serinin kırılmalara durağan olmayan serinin ortaya çıkmasıyla, birim köklerin test edilmesi gerekmektedir. Bir serinin birim kök ihtiva edip etmediğiyle ilgili genel metodun ele alınması ve birim kök testleri zaman trendlerine ve sabit değerlere karşı hassas olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir.²⁰⁹

Standart Dickey-Fuller testi hata terimlerinin bağımsız ve aynı şekilde dağılımlarının varsayımı üzerine kurulmuş bulunmaktadır. Hata terimi bazen farklı

²⁰⁸ Kutlar, s.154.

²⁰⁹ Kutlar, s.153.

varyans veya serial korelasyon şeklinde dağılmış olabildiğinde iki farklı yaklaşımla DF testi biraz değişikliğe uğrayabilmektedir. Bunlardan biri parametrik yaklaşım olarak bilinen çoğaltılmış DF testidir. İkincisi nonparametrik olan Philips-Perron testidir.²¹⁰

Dickey-Fuller testi, hata terimlerinin otokorelasyon içermesi halinde kullanılmamaktadır. Zaman serisinin gecikmeli değerleri kullanılarak hata terimindeki otokorelasyon ortadan kaldırılabilir. Dickey-Fuller bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini, bağımsız değişken olarak modele dahil eden yeni bir test geliştirilmiştir. Bu test Genişletilmiş Dickey-Fuller testidir. Burada gecikmeli değişkene ait uygun gecikme mertebesi belirlenirken Akaike ve Schwarz kriterlerinden yararlanılmaktadır. Bu test için önerilen modeller aşağıda gösterilmiştir.²¹¹

$$\Delta Y_t = \gamma_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma_{t-1} + \beta t + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t$$

Bu testin sonucunda elde edilen τ değeri Dickey-Fuller tarafından hesaplanan (Mac Kinnon tarafından yeniden düzenlenen) tablo değerleri ile karşılaştırarak $\gamma = 0$ hipotezi test edilmektedir.²¹² Sıfır hipotezi serinin durağan olmadığını ve birim köke sahip olduğunu ($H_0 : \gamma = 0$), alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu göstermektedir.

²¹⁰ Kutlar, s.153.

²¹¹ W.Enders, **Applied Econometric Time Series**, Kanada: Jonh Wiles and Sons,1995,s.225.

²¹² Enders, s.221.

3.3.1.4.Granger Nedensellik Testi

Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla Granger nedensellik testi yapılmıştır.²¹³ Granger'in nedensellik testi aşağıdaki denklemler yardımı ile yapılmaktadır.

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^m B_j X_{t-j} + u_{1t}$$
$$X_t = \sum_{i=1}^m \lambda_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \delta_j Y_{t-j} + u_{2t}$$

Burada m gecikme uzunluğunu göstermekte olup, u_{1t} ve u_{2t} hata terimlerinin birbirinden bağımsız oldukları (white noise) varsayılmaktadır.²¹⁴

Hsiao'nun Granger Nedensellik Testi:

Hsiao (1979), (1981) ve (1982) yıllarındaki çalışmalarında uygun gecikme uzunluğunu belirlemek amacıyla Akaike'nin FPE (son tahmin hata) kriterini kullanmıştır. Uygun gecikme uzunluğu bu kriterin çeşitli gecikme sayılarında aldığı en küçük değere göre belirlenmektedir. Bütün değişkenler içsel olarak ele alınırken %1 ve %5 anlamlılık düzeyleri dikkate alınmamaktadır. Ayrıca bu kriter ikiden çok değişkenli durumlar da nedensellik testi yapmak için de kullanılmaktadır.²¹⁵

Thornton ve Batten (1985), Hwang (1991), Cahng-Lai (1997) tarafından yapılan çalışmalarda Hsiao'nun geliştirdiği ve son tahmin hata kriterine dayanan yöntemin gecikme uzunluğu seçimi ve saptanmasında daha sağlıklı sonuçlar sağladığı bulunmuştur. Hsiao'nun yöntemi iki aşamadan oluşmaktadır.

²¹³ C.W.J.Granger, *Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross-Spectral Methods*, *Econometrica*,1969,ss.424-438.

²¹⁴ Granger, s.431.

²¹⁵ E.İşığık, *Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi,1994,s.104.

İlk aşamada; bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin bağımsız değişken olarak kabul edildiği otoregresif regresyon modelleri oluşturularak tahmin edilmektedir.

$$d(Y_t) = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta d(Y_{t-i}) + \varepsilon_{1t}$$

Gecikme uzunluğu $i=1\dots m$ 'e kadar olup örnek büyüklüğüne ve ekonomik sürece bağlı bulunmaktadır. Bu değeri örnek büyüklüğüne bağlı olarak mümkün olduğunca geniş tutmakta fayda vardır. Bağımlı değişkenin kendi gecikmeli değerlerine bağlı olarak oluşturulan regresyon modellerine ait son tahmin hata kriterleri hesaplanmaktadır. Bu kriterin en küçük olduğu gecikme sayısı bu değişkenin gecikme sayısı olarak belirlenmektedir (m^*).

$$FPE(m) = \frac{T + m + 1}{T - m - 1} \cdot \frac{ESS(m)}{T}$$

T ; örnek büyüklüğünü ve ESS ; hata kareler toplamını göstermektedir. İlk değişkene ait gecikme uzunluğu saptandıktan sonra ikinci aşamada bu gecikme değeri korunarak diğer değişkenin gecikmeli değerleri regresyon denkleminde eklenmektedir.²¹⁶

$$d(Y_t) = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta d(Y_{t-i}) + \sum_{j=1}^n \gamma d(X_{t-j}) + \varepsilon_{2t}$$

Bütün regresyon denklemleri için son tahmin hata kriterleri $FPE(m;n)$ hesaplanır. En küçük son tahmin hata kriterine sahip olan modeldeki gecikme sayısı diğer değişkenin gecikme uzunluğunu göstermektedir (n^*).

Eğer $FPE(m^*) < FPE(m^*; n^*)$ ise X_t Y_t 'nin granger nedeni değildir. Diğer yandan $FPE(m^*) > FPE(m^*; n^*)$ ise X_t Y_t 'nin granger nedenidir.²¹⁷ Bu yöntem her denklem için tekrarlanır (sıfır hipotezi “nedenselliğin yönü geçersiz” şeklinde kurulur).

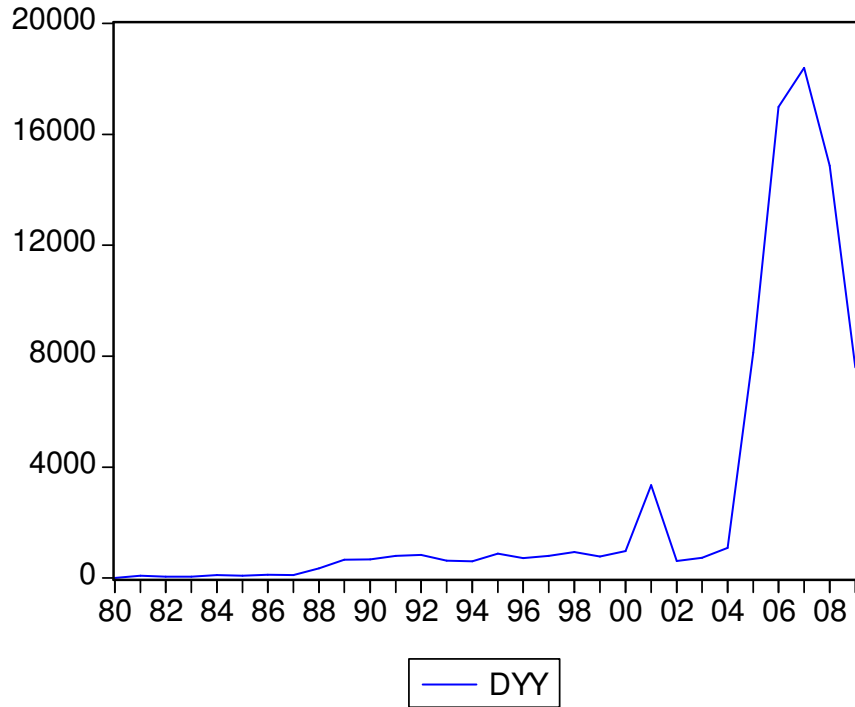
²¹⁶ A.Aquell ve M.S.Butt, “ The Relationship Between Energy Costumption and Economic Growth In Pakistan”, *Asia-Pacific Development Journal*, Vol.8.No.2,2001,s.105.

²¹⁷ Aquell ve Butt, s.106.

3.3.2. Ekonometrik Model Sonuçları

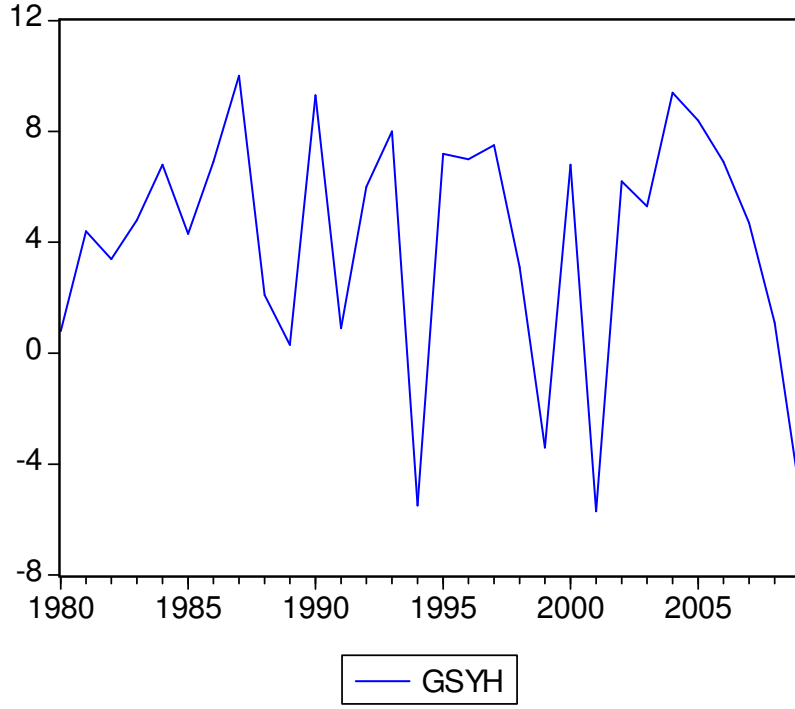
Bu çalışmada 1980-2009 yılları arasında Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) (milyon \$) ve GSYİH büyüme hızı verileri arasındaki ilişkinin tek yönlü mü çift yönlü mü olduğu Granger-Nedensellik testi ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Örnek analizin yanı sıra tezin asıl amacı tarihten beri süre gelen büyüme ve yabancı yatırımlar ilişkisine tarihten günümüze analiz eden bakış açısıyla yaklaşmaktır. Çalışmada verilerin ulaşılabilirliği doğrultusunda nedensellik ilişkisi ekonometrik açıdan bir uygulama ile incelenmiştir. Türkiye istatistik veri tabanında olan eksiklikler nedeniyle GSMH verisi 1987 yılından itibaren mevcuttur. Bu nedenle büyümeyi ölçmek için GSYİH büyüme hızı verisi kullanılmıştır.

DYY verisi Hazine Müsteşarlığından alınırken, GSYİH büyüme hızları IMF veri tabanından elde edilmiştir. 2009 yılında şubat ayından itibaren %80’lik bir düşüşle başlayan yabancı yatırımlar yıl sonuna kadar düşük bir seyir izlemiştir.

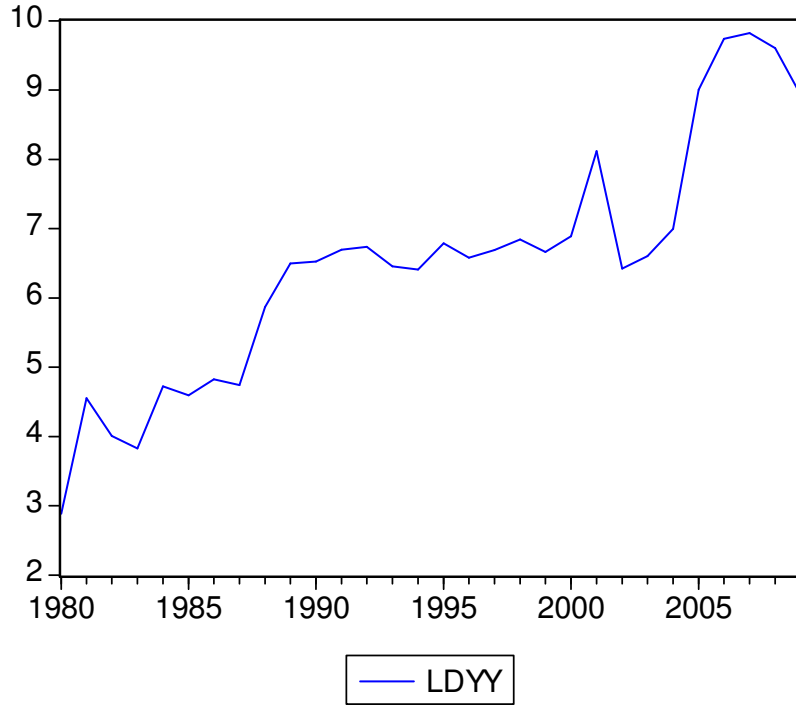
GRAFİK 1
DYY’NİN ZAMAN İÇİNDE DAĞILIMI (1980 -2009)

DYY artan bir trend göstermektedir.

GRAFİK 2

GSYİH'NİN ZAMAN İÇİNDE DAĞILIMI (1980-2009)

GRAFİK 3
DYY'IN LOGARİTMİK OLARAK ZAMAN İÇERİSİNDE DAĞILIMI (1980-2009)

DYY birim kök testi sonucu

ADF testi sonucu significance değeri (prob) 1 bulunmuş yani, bu değer 0.05'den büyük olduğundan veriler durağan değildir hipotezi reddedilemez. Veriler durağan değil bulunur. Verileri durağanlaştırmak için birinci dereceden farklar alınır.

Null Hypothesis: DYY has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 4 (Automatic based on SIC, MAXLAG=7)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	3.778959	1.0000
Test critical values: 1% level	-3.724070	
5% level	-2.986225	
10% level	-2.632604	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(DYY)

Method: Least Squares

Date: 05/12/10 Time: 11:04

Sample (adjusted): 1985 2009

Included observations: 25 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DYY(-1)	2.196877	0.581345	3.778959	0.0013
D(DYY(-1))	-2.037333	0.701209	-2.905458	0.0091
D(DYY(-2))	-2.166281	0.547676	-3.955408	0.0008
D(DYY(-3))	-3.092422	0.691780	-4.470237	0.0003
D(DYY(-4))	-2.188983	0.623212	-3.512419	0.0023
C	-637.0800	473.1303	-1.346521	0.1940
R-squared	0.773982	Mean dependent var	299.3600	
Adjusted R-squared	0.714504	S.D. dependent var	2933.328	
S.E. of regression	1567.330	Akaike info criterion	17.75770	
Sum squared resid	46673966	Schwarz criterion	18.05023	
Log likelihood	-215.9712	F-statistic	13.01285	
Durbin-Watson stat	1.696490	Prob(F-statistic)	0.000014	

DYY değişkeninin logaritması alındığında ADF test istatistikleri sonucuna göre prob.0.4135 olduğundan, 0.05'den büyük yani hipotez reddedilemez, DYY değişkeninin logaritması da durağan bulunamamıştır.

Null Hypothesis: LDYY has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=7)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-1.714821	0.4135
Test critical values: 1% level	-3.679322	
5% level	-2.967767	
10% level	-2.622989	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(LDYY)

Method: Least Squares

Date: 05/12/10 Time: 11:08

Sample (adjusted): 1981 2009

Included observations: 29 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LDYY(-1)	-0.130011	0.075816	-1.714821	0.0978
C	1.042934	0.503418	2.071707	0.0480
R-squared	0.098215	Mean dependent var		0.208453
Adjusted R-squared	0.064815	S.D. dependent var		0.717945
S.E. of regression	0.694288	Akaike info criterion		2.174612
Sum squared resid	13.01496	Schwarz criterion		2.268908
Log likelihood	-29.53188	F-statistic		2.940610
Durbin-Watson stat	1.912044	Prob(F-statistic)		0.097836

LDYY 1.dereceden farkları birim kök testine göre durağan bulunmuştur.
P değeri 0.000 bulunmuş yani birinci dereceden farklar durağandır.

Null Hypothesis: D(LDYY) has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=7)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.921819	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.689194	
5% level	-2.971853	
10% level	-2.625121	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(LDYY,2)

Method: Least Squares

Date: 05/12/10 Time: 11:08

Sample (adjusted): 1982 2009

Included observations: 28 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LDYY(-1))	-1.094939	0.184899	-5.921819	0.0000

C	0.179259	0.136422	1.314007	0.2003
R-squared	0.574245	Mean dependent var	-0.083372	
Adjusted R-squared	0.557870	S.D. dependent var	1.026672	
S.E. of regression	0.682664	Akaike info criterion	2.143122	
Sum squared resid	12.11679	Schwarz criterion	2.238279	
Log likelihood	-28.00370	F-statistic	35.06795	
Durbin-Watson stat	1.803888	Prob(F-statistic)	0.000003	

GSYİH büyüme hızları birim kök testi sonucunda durağan bulunmuştur.

Null Hypothesis: GSYİH has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=7)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.492569	0.0001
Test critical values: 1% level	-3.679322	
5% level	-2.967767	
10% level	-2.622989	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(GSYİH)

Method: Least Squares

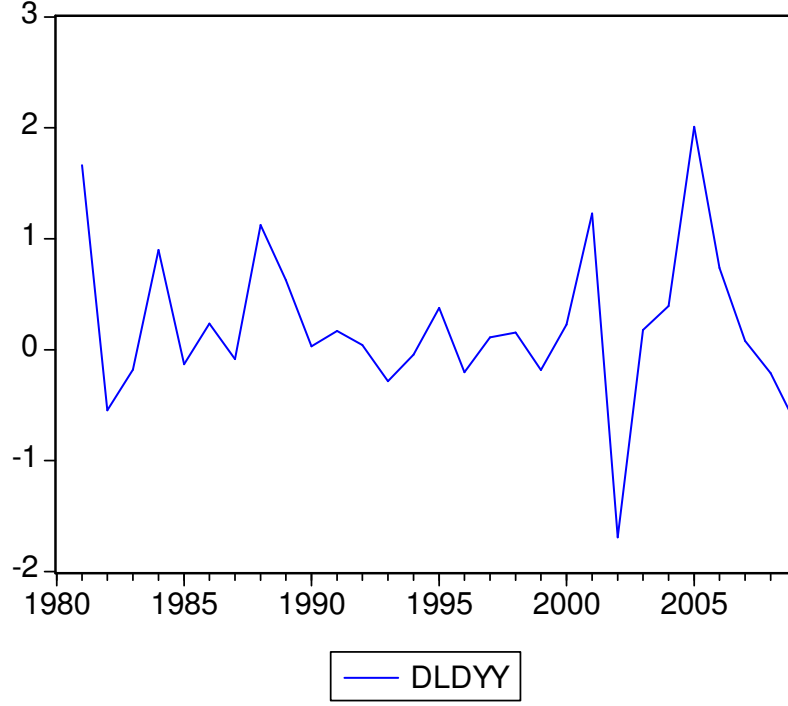
Date: 05/12/10 Time: 11:09

Sample (adjusted): 1981 2009

Included observations: 29 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GSYİH(-1)	-1.128381	0.205438	-5.492569	0.0000
C	4.738081	1.231646	3.846951	0.0007
R-squared	0.527710	Mean dependent var	-0.203448	
Adjusted R-squared	0.510218	S.D. dependent var	6.472496	
S.E. of regression	4.529738	Akaike info criterion	5.925677	
Sum squared resid	554.0003	Schwarz criterion	6.019974	
Log likelihood	-83.92232	F-statistic	30.16831	
Durbin-Watson stat	1.832801	Prob(F-statistic)	0.000008	

Birinci dereceden farklar alınarak DYY logaritması grafiği incelendiğinde

GRAFİK 4

LOGARİTMİK DYY'İN İLK FARKLARININ ZAMAN İÇİNDE DAĞILIMI
(1980 -2009)

Birim kök testi uygulandığında DLDYY değişkeni durağan bulunmuştur.

H_0 : Seri durağan değildir

H_1 : Seri durağandır.

P değerı: 0.00 olduğundan hipotez reddedilir ve seri durağandır diyebiliriz. Durağan bir set olan dldyy ve gsyih değerşkenleri ile zaman serileri analizini yapmak daha sağlıklı olacaktır.

Null Hypothesis: DLDYY has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=6)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.921819	0.0000
Test critical values: 1% level	-3.689194	
5% level	-2.971853	
10% level	-2.625121	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(DLDYY)
Method: Least Squares
Date: 05/12/10 Time: 11:16
Sample (adjusted): 1982 2009
Included observations: 28 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DLDYY(-1)	-1.094939	0.184899	-5.921819	0.0000
C	0.179259	0.136422	1.314007	0.2003
R-squared	0.574245	Mean dependent var		-0.083372
Adjusted R-squared	0.557870	S.D. dependent var		1.026672
S.E. of regression	0.682664	Akaike info criterion		2.143122
Sum squared resid	12.11679	Schwarz criterion		2.238279
Log likelihood	-28.00370	F-statistic		35.06795
Durbin-Watson stat	1.803888	Prob(F-statistic)		0.000003

Granger Nedensellik Testleri

1 gecikmeli değer için baktığımızda

dyy değişkeninin gsyih'yi mi yoksa gsyih değişkeninin dyy değişkenini mi etkilediğini gösteren granger nedensellik testi sonuçlarına göre;

Ho: gsyih, dyy'ların granger nedeni değildir.

Hipotezi p: 0.01529 ile red edilir.

Ho: dyylar gsyih'ların granger nedeni değildir.

Hipotezi p:0.66 ile red edilemez.

Yani dyylar gsyih'ları etkilemezken, gsyih dyyları etkilemektedir. Yani büyüme değerlerinden doğrudan yabancı yatırımlara doğru bir nedensellik varken, tersi yönünde bir nedensellik bulunamamıştır. Bağımlı değişken büyüme iken, onu etkileyen bağımsız değişken dyylardır.

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 05/12/10 Time: 11:57

Sample: 1980 2009

Lags: 1

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
GSYİH does not Granger Cause DLDYY	28	6.77985	0.01529
DLDYY does not Granger Cause GSYİH		0.19598	0.66179

2 gecikmeli değer için baktığımızda,

dyyl değişkeninin gsyih'ı mı yoksa gsyih değişkeninin dyyl değişkenini mi etkilediğini gösteren granger nedensellik testi sonuçlarına göre;

Ho: gsyih, dyyl'ların granger nedeni değildir.

Hipotezi p: 0.045 ile red edilir.

Ho: dyyl'lar gsyih'ların granger nedeni değildir.

Hipotezi p:0.83 ile red edilemez.

Yani dyyl'lar gsyih'ları etkilemezken, gsyih dyyları etkilemektedir. Yani büyüme değerlerinden doğrudan yabancı yatırımlara doğru bir nedensellik varken, tersi yönünde bir nedensellik bulunamamıştır. Bağımlı değişken büyüme iken, onu etkileyen bağımsız değişken dyylardır.

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 05/12/10 Time: 11:57

Sample: 1980 2009

Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
GSYİH does not Granger Cause DLDYY	27	3.56259	0.04568
DLDYY does not Granger Cause GSYİH		0.18034	0.83621

3 gecikmeli değer için baktığımızda,

dyy değişkeninin gsyih'ı mı yoksa gsyih değişkeninin dyy değişkenini mi etkilediğini gösteren granger nedensellik testi sonuçlarına göre;

Ho: gsyih, dyy'ların granger nedeni değildir.

Hipotezi p: 0.059 ile % 90 güvenirlilikte red edilir.

Ho: dyy'lar gsyih'ların granger nedeni değildir.

Hipotezi p:0.904 ile red edilemez.

Yani dyy'lar gsyih'ları etkilemezken, gsyih dyy'ı etkilemektedir. Yani büyüme değerlerinden doğrudan yabancı yatırımlara doğru bir nedensellik varken, tersi yönünde bir nedensellik bulunamamıştır. Bağımlı değişken büyüme iken, onu etkileyen bağımsız değişken dyy'lardır.

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 05/12/10 Time: 11:57

Sample: 1980 2009

Lags: 3

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
GSYİH does not Granger Cause DLDYY	26	2.94512	0.05922
DLDYY does not Granger Cause GSYİH		0.18625	0.90444

Gecikmeli değeri 4 olarak aldığımızda ise,

dyy değişkeninin gsyih'yi mı yoksa gsyih değişkeninin dyy değişkenini mi etkilediğini gösteren granger nedensellik testi sonuçlarına göre;

Ho: gsyih, dyy'ların granger nedeni değildir.

Hipotezi p: 0.01529 ile red edilir.

Ho: dyy'lar gsyih'ların granger nedeni değildir.

Hipotezi p:0.66 ile red edilemez.

Yani dyy'lar ve gsyih değerlerinde çift yönlü de nedensellik bulunamaz. Her iki değişken de gecikme değerleri 3'den fazla olduğunda birbirinden etkilenmemektedir. Ne kadar etkilendiklerine dair regresyon modeli kurulduğunda gecikme değeri 1 olarak alındığında en anlamlı model elde edilecektir.

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 05/12/10 Time: 12:00

Sample: 1980 2009

Lags: 4

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
GSYİH does not Granger Cause DLDYY	25	2.11307	0.12653
DLDYY does not Granger Cause GSYİH		0.62135	0.65384

Her değişkenin 4 gecikmeli değerinin alındığı model:

Vector Autoregression Estimates

Date: 05/12/10 Time: 12:03

Sample (adjusted): 1985 2009

Included observations: 25 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

	DLDYY	GSYİH
DLDYY(-1)	-0.219094 (0.23857) [-0.91835]	1.628335 (1.91126) [0.85197]
DLDYY(-2)	-0.310979 (0.22490) [-1.38271]	0.575685 (1.80175) [0.31951]
DLDYY(-3)	-0.385150 (0.22497) [-1.71203]	0.322384 (1.80225) [0.17888]
DLDYY(-4)	-0.180735 (0.18483) [-0.97783]	-1.421943 (1.48074) [-0.96029]
GSYİH(-1)	0.077681 (0.02927) [2.65360]	-0.158075 (0.23452) [-0.67404]
GSYİH(-2)	0.038551 (0.03515) [1.09690]	-0.132440 (0.28156) [-0.47038]
GSYİH(-3)	0.042823 (0.03522) [1.21581]	-0.202216 (0.28217) [-0.71665]
GSYİH(-4)	0.001607 (0.03541) [0.04539]	-0.544833 (0.28368) [-1.92059]
C	-0.324510 (0.35609) [-0.91133]	8.590200 (2.85267) [3.01128]
R-squared	0.446599	0.289490
Adj. R-squared	0.169898	-0.065764

Sum sq. resids	6.130912	393.4762
S.E. equation	0.619017	4.959059
F-statistic	1.614015	0.814881
Log likelihood	-17.90431	-69.92527
Akaike AIC	2.152345	6.314022
Schwarz SC	2.591140	6.752817
Mean dependent	0.168325	4.068000
S.D. dependent	0.679418	4.803620
Determinant resid covariance (dof adj.)	9.420511	
Determinant resid covariance	3.858641	
Log likelihood	-87.82587	
Akaike information criterion	8.466069	
Schwarz criterion	9.343660	

Her değişkenin 2 gecikmeli değerinin alındığı model:

Vector Autoregression Estimates

Date: 05/12/10 Time: 12:46

Sample (adjusted): 1983 2009

Included observations: 27 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

	DLDYY	GSYİH
DLDYY(-1)	-0.064459 (0.20720) [-0.31110]	0.989495 (1.64781) [0.60049]
DLDYY(-2)	-0.175717 (0.17249) [-1.01874]	0.109315 (1.37175) [0.07969]
GSYİH(-1)	0.078499 (0.02942) [2.66860]	-0.138007 (0.23394) [-0.58993]
GSYİH(-2)	0.015596 (0.03319) [0.46995]	-0.075582 (0.26393) [-0.28637]
C	-0.186694	4.955838

	(0.24827)	(1.97446)
	[-0.75197]	[2.50997]
R-squared	0.266064	0.030255
Adj. R-squared	0.132621	-0.146063
Sum sq. resids	8.606938	544.3662
S.E. equation	0.625479	4.974326
F-statistic	1.993841	0.171591
Log likelihood	-22.87722	-78.86244
Akaike AIC	2.064979	6.212033
Schwarz SC	2.304949	6.452003
Mean dependent	0.182525	4.196296
S.D. dependent	0.671597	4.646544
Determinant resid covariance (dof adj.)		9.526375
Determinant resid covariance		6.324781
Log likelihood		-101.5231
Akaike information criterion		8.260970
Schwarz criterion		8.740910

Granger Nedensellik Testinde, dy_t'ların gsyih'dan etkilendiği bulunduğuundan, en anlamlı olduğu gecikmeli değeri 1 olan model kurulmuştur:

Dependent Variable: DLDYY
Method: Least Squares
Date: 05/13/10 Time: 05:34
Sample (adjusted): 1982 2009
Included observations: 28 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.159834	0.179404	-0.890919	0.3815
DLDYY(-1)	-0.072364	0.167467	-0.432108	0.6694
GSYIH(-1)	0.074033	0.028433	2.603814	0.0153
R-squared	0.221235	Mean dependent var		0.156487
Adjusted R-squared	0.158934	S.D. dependent var		0.673291
S.E. of regression	0.617473	Akaike info criterion		1.974594
Sum squared resid	9.531817	Schwarz criterion		2.117330
Log likelihood	-24.64431	F-statistic		3.551050
Durbin-Watson stat	1.900143	Prob(F-statistic)		0.043912

$$dldyy_t = -0.16 - 0.072dldyy_{t-1} + 0.074gsyh_{t-1} + u_t$$

Modelden de görüldüğü gibi DYY değişkeni önceki değerlerinden negatif yönde etkilenmekte, büyüme hızından pozitif yönlü 0.074 birimlik etkilenmektedir. Gsyih'dan DYY'a doğru tek yönlü bir Granger Nedenselliği bulunmuştur. Bu etki istatistiksel açıdan da anlamlıdır ($p=0.0153<0.05$). DYY'dan GSYİH'ya doğru anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Gecikme değeri 1 olarak alındığında Granger Nedensellik testi p değeri en anlamlı sonucu verdiği için model lag=1 olarak tahmin edilmiştir. Gecikme değeri 2 ve 4 alındığında da GSYİH değişkeni istatistiksel açıdan anlamlılığını sürdürmüştür.

$$dldyy_t = -0.16 - 0.072dldyy_{t-1} + 0.074gsyh_{t-1} + u_t$$

Gecikme değeri 2 ve 4 alınarak model tahmin edildiğinde

$$dldyy_t = -0.32 - 0.219dldyy_{t-1} - 0.31dldyy_{t-2} - 0.385dldyy_{t-3} - 0.18dldyy_{t-4} \\ + 0.077gsyh_{t-1} + 0.038gsyh_{t-2} + 0.042gsyh_{t-3} + 0.001gsyh_{t-4} + u_t$$

$$dldyy_t = -0.18 - 0.06dldyy_{t-1} - 0.17dldyy_{t-2} + 0.078gsyh_{t-1} + 0.015gsyh_{t-2} + u_t$$

Yine DYY kendi gecikmiş değerlerinden negatif yönlü ama istatistiksel açıdan anlamsız olarak etkilenirken, GSYİH değişkeninden pozitif yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilenmektedir.

4.SONUÇ

Dünya genelinde 1960'lı yıllarda başlayan devletleştirme hareketleri 1980'li yıllarda yerini liberal politikalara bırakmış, kaynakların etkin kullanımı ve özel girişimin daha fazla kar elde etme güdüsüne dayalı olarak ortaya çıkan uluslararası rekabete dayalı üretim politikaları, küreselleşme olgusunu gündeme getirmiştir. Serbest mal ve hizmet ticareti ile teknoloji transferi ve rekabet derecesini yükseltecek yasal ve kurumsal düzenlemeler doğrultusunda küreselleşen dünyamızda en fazla ihtiyaç duyulan üretim faktörünün sermaye olduğu bilinmektedir.

Bugün doğrudan yabancı yatırımların geldiği ülkeye birçok avantajlar sağladığı, birçok uluslararası kuruluşun araştırmalarla ortaya koyduğu bir gerçektir. Yabancı yatırımların sağladığı avantajların başında sağladıkları finansal kaynaklarla geldikleri ülkede yerli sermaye birikimini desteklemeleri ve bu yolla büyüme hızını olumlu yönde etkilemeleri gelmektedir.

Yabancı yatırımlar bu etkiyi gerek ülkeye kendi getirdikleri sermaye, gerekse ortaklık kurdukları kuruluşlara uluslararası finansman imkanı sağlamaları ile yaratmaktadırlar.

Doğrudan yabancı yatırımların diğer etkileri üretimin, istihdamın ve ticaretin gerek niceliksel, gerekse niteliksel olarak olumlu yönde gelişmesi ve artması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişme, yabancı yatırımların hem kaynak hem de bilgi (know-how) sağlamaları ile mümkün olmaktadır. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımlar geldikleri ülkeye teknoloji transferini hızlandırmakta ve böylece ülkenin katma değeri yüksek sektörlerde faaliyet gösterebilme şansını ve dünya ile rekabet edebilirliğini arttırmasına katkıda bulunmaktadır.

1980'li yıllara kadar genellikle gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar, ülke ekonomilerine sağladığı yararların belirginleşmesi ve sermaye yetersizliği çeken ülkeler için dış borçlanmaya alternatif olarak görülmesiyle 1980'lerden sonra gelişmekte olan ülkeler arasında rekabet konusu olmaya başlamıştır.

Bu doğrultuda yabancı sermaye önündeki engelleri kaldırmaya, liberalleşme ve özelleştirme faaliyetlerine ve teşvik tedbirlerine yönelik düzenlemeler yapan gelişmekte olan ülkeler özellikle 1990'ların ortalarında dünya çapında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlardan aldıkları payları oldukça yüksek düzeylere çıkarmışlardır.

Genel olarak büyük sermayeli çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ile ucuz işgücü, ucuz hammadde, düşük vergilendirme sistemi ve teşvik tedbirleri olan ülkelerde faaliyet gösterilerek daha yüksek kar ve daha yüksek rekabet gücü sağlamak amaçlanmaktadır. Ancak, yabancı sermayenin yatırım yerinin belirlenmesinde dikkate alınan en önemli unsur ülkedeki ekonomik ve siyasi istikrar durumudur. Doğrudan yabancı yatırımların uzun vadeli yatırım niteliğinde olması nedeniyle doğrudan yabancı yatırım yapacak şirketler, yatırım yapacakları ülkede, istikrarlı bir iş ortamının bulunmasına (döviz kuru, enflasyon), ulaşım ve altyapı olanaklarının yeterliliğine, etkin bir çalışma mevzuatının varlığına ve pazara giriş olanakları tanınmış olmasına (serbest rekabete dayalı bir piyasanın oluşmuş olması) çok büyük önem vermektedirler.

Yatırım yerinin değerlendirilmesinde ikinci olarak göz önünde tutulan kriterler ise teşvik tedbirleri, yabancı sermaye mevzuatı, işgücü yeterliliği ve kalitesi, güvenlik sorunları ve diğer altyapı unsurlarıdır. Liberal bir anlayışla hazırlanmış yabancı sermaye mevzuatına sahip olan Türkiye ise, coğrafi konumu, ulaşım ve enerji olanakları, teknolojik altyapısı, ekonomik büyüklüğü ile nüfus büyüklüğü ve niteliği açısından taşıdığı pek çok avantaja rağmen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından olması gerektiği kadar pay alamamaktadır. Sahip olduğu potansiyele ve bu potansiyelin gereği, birçok yatırımcının olumlu yaklaşımına rağmen, Türkiye'nin halen arzu edilen yatırım seviyelerini yakalayamadığı söylenebilir.

Türkiye, herşeyden önce, dünyanın en önemli pazarlarından biridir. Türkiye'nin pazar büyüklüğü değerlendirilirken her gün gelişen ve yabancılar açısından Türkiye'nin cazibesini daha da artıran çevre pazarlar, özellikle Türki Cumhuriyetler ve Karadeniz ülkeleri ile ilişkilerin yarattığı pazar olanaklarını dikkate almak gerekmektedir. Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkileri, bugün son derece gelişmiş durumdadır. Türkiye'de yatırımı bulunan yabancı yatırımcıların pek çoğunun, söz

konusu ülkelerdeki faaliyetlerini Türkiye merkezli olarak yürütmeleri, Türkiye'nin lojistik açıdan arz ettiği önemin bir göstergesidir.

Ayrıca, ABD tarafından 2000'li yıllara yönelik olarak yapılan “Yükselen 10 Büyük Pazar” çalışmasında Türkiye Çin'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye'nin ayrıca gelecekteki en önemli 8-10 pazardan biri olması beklenmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu avantajlara aynı zamanda, büyük pazar olanaklarına ilave olarak, Türkiye'nin insan kaynaklarının gelişmiş, altyapı olanaklarının iyi durumda olması, Türkiye'nin 49 adet çok taraflı çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasına katılmış olması ve altmış dolayında ülke ile yatırımların korunması konusunda anlaşma imzalanmış olması gösterilebilir.

Türkiye'nin, sahip olduğu pek çok avantajlı konuma karşın doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında istenen düzeyde başarılı olamamasında, ülkede belli aralıklarla yaşanan ekonomik ve siyasi krizlerin, yüksek enflasyon ve faiz oranlarının, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün, bazı mevzuat uyumsuzluklarının, özelleştirme politikalarının yeterince hayata geçirilememesinin önemli bir payı bulunmaktadır. Ayrıca yabancı sermayeyi doğrudan ilgilendiren patent hakları ve fikri mülkiyet hakları sorunları, bürokratik işlemlerin çokluğu, yabancıların istihdam edilmesinde yaşanan sorunlar da yabancı yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Tüm bu olumsuzluklara karşın literatürde, ekonomik büyüme ile DYSY arasında ilişki olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmada 1980 yılından günümüze giren DYSY ile büyüme arasındaki ilişki ampirik bir analize tabi tutularak belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda DYSY yatırımlarının büyüme üzerindeki ilişkisi anlamlı bulunmamasına karşın, büyümenin DYSY üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur. Bu durum Türkiye özelinde ekonomik büyüme yakalandığı dönemlerde DYSY'nin gelme potansiyelinin arttığı anlamını taşımaktadır.

Sonuç olarak tarihsel bağlamda incelenen DYSY'lerinin Türkiye'ye gelmesi, 1980 öncesi yeterli düzeyde olmamış, bunun içsel ve dışsal bir çok nedeni olduğu görülmüştür. 1980 yılından sonra özellikle dışa açık politikaların uygulanması ile öncesine göre gözle görülür bir artış olmasına karşın bu yine yeterli olmamıştır.

EKLER

EK 1

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu

Kanun No: 4875

Kabul Tarihi : 05.06.2003

Amaç ve kapsam

MADDE 1.- Bu Kanunun amacı, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasına, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasları düzenlemektir. Bu Kanun, doğrudan yabancı yatırımlara uygulanacak muameleyi kapsar.

Tanımlar

MADDE 2.- Bu Kanunda geçen;

- a) Yabancı yatırımcı: Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapan,
 - 1)Yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarını,
 - 2) Yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları,
 - b) Doğrudan yabancı yatırım: Yabancı yatırımcı tarafından,
 - 1) Yurt dışından getirilen;
 - Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasıncı alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,
 - Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),
 - Makine ve teçhizat,
 - Sınaî ve fikrî mülkiyet hakları,
 - 2) Yurt içinden sağlanan;
 - Yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,
 - Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar,
 - Gibi iktisadî kıymetler aracılığıyla;
 - i) Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,
 - ii) Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az % 10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı,
 - c) Müsteşarlık: Hazine Müsteşarlığını,
- İfade eder.
- Doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin esaslar

MADDE 3.-

a) Yatırım serbestisi ve millî muamele

Uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe;

1-Yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir.

2- Yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabidirler.

b) Kamulaştırma ve devletleştirme

Doğrudan yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince; kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılamaz veya devletleştirilemez.

c) Transferler

Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemeleri, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir.

d) Taşınmaz edinimi

Yabancı yatırımcıların Türkiye'de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı aynî hak edinmeleri serbesttir.

e) Uyuşmazlıkların çözümü

Özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözülmesi için; görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilir.

f) Nakit dışı sermayenin değer tespiti

Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır.

g) Yabancı personel istihdamı

Bu Kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verilir.

27.2.2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun 23 üncü maddesi uyarınca Hazine Müsteşarlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikte; yabancı sermayeli şirket ve kuruluşlardan hangilerinin bu kapsama gireceği ile söz konusu yönetmelik kapsamında izin verilecek kilit personelin tanımı ve çalışma izinlerine ilişkin özel nitelikteki diğer esas ve usuller belirlenir.

Bu kapsamda istihdam edilecek personele, 4817 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi uygulanmaz. İstihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personele, 4817 sayılı Kanunun 13 üncü maddesinin birinci fıkrasının hangi durumlarda uygulanacağı hazırlanacak yönetmelikte belirlenir.

h) İrtibat büroları

Müsteşarlık, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye'de ticarî faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye yetkilidir.

Politika belirleme ve bilgi isteme

MADDE 4.-

Müsteşarlık; kalkınma plân ve yıllık program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu, dünyadaki yatırım eğilimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin politikaların genel çerçevesini belirlemeye, bu amaçla diğer kuruluşların faaliyetlerine katılmaya yetkilidir. Doğrudan yabancı yatırımları ilgilendiren mevzuatta yapılacak değişiklik ve yeni mevzuat taslakları hakkında Müsteşarlığın uygun görüşü alınır.

Müsteşarlık, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin bilgi sistemini kurmak ve geliştirmek amacıyla, yatırımlar hakkındaki istatistiki bilgileri, her türlü kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarından istemeye yetkilidir.

Yabancı yatırımcılar, yatırımları ile ilgili istatistiki bilgileri Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde Müsteşarlığa bildirirler. Söz konusu bilgiler istatistik amaçları dışında ispat aracı olarak kullanılamaz.

Çeşitli hükümler

MADDE 5.-

a) Mevcut yabancı sermayeli kuruluşlar

18.1.1954 tarihli ve 6224 sayılı Kanun kapsamında kurulan şirketler, kazanılmış hakları saklı kalmak kaydıyla bu Kanuna tabidirler.

b) Yönetmelik

Bu Kanunun uygulanmasına ilişkin esaslar Kanunun yayımını izleyen bir ay içerisinde Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir.

c) Yürürlükten kaldırılan hükümler

18.1.1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Mevzuatta, 6224 sayılı Kanuna yapılan atıflar bu Kanunun ilgili hükümlerine yapılmış sayılır.

d) Bu Kanun hükümlerine ilişkin değişiklikler, ancak bu Kanuna hüküm eklenmek veya bu Kanunda değişiklik yapılmak suretiyle düzenlenir.

GEÇİCİ MADDE 1.- Bu Kanunun uygulanmasını göstermek üzere hazırlanacak yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar, mevcut kararname, tebliğ ve genelgelerin bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.
Yürürlük

MADDE 6.-

Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.
Yürütme

MADDE 7.-

Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

TÜRK TİCARET KANUNU, VERGİ USUL KANUNU, DAMGA VERGİSİ KANUNU, İŞ KANUNU VE SOSYAL SİGORTALAR KANUNUNDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASI HAKKINDA KANUN

Kanun No. 4884

Kabul Tarihi : 11.06.2003

MADDE 1.- 29.6.1956 tarihli ve 6762 sayılı Türk Ticaret Kanununun 69 uncu maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Şirket kuruluş aşamasında 66 ncı maddenin birinci fıkrasında yazılı defterler kullanılmaya başlanmadan önce tacir tarafından ticarî işletmenin bulunduğu yerin ticaret sicili memurluğuna veya notere ibraz edilir. Bu defterler, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun defterlerin tasdikine ilişkin hükümlerinde yer alan bilgileri içerecek şekilde tasdik ve imza olunur. Sicil memuru veya noter, defterlerin kaç sayfadan ibaret bulunduğunu ilk ve son sayfaya yazarak resmî mühür ve imzasıyla tasdik eder. Noterlerce tasdik edilen defterlerin mahiyet ve adetleri ve bunların kime ait olduğu en geç yedi gün içinde ilgili ticaret sicili memurluğuna bildirilir. Şirketlerin müteakip yıl defterleri ile kullanılması zorunlu diğer defterler 213 sayılı Vergi Usul Kanununun defterlerin tasdikine ilişkin hükümlerine göre tasdik olunur.

MADDE 2.- 6762 sayılı Kanunun 273 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
Madde 273. - Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca yayımlanacak tebliğle faaliyet alanları tespit ve ilân edilecek anonim şirketler Bakanlığın izni ile kurulur. Bu şirketlerin esas mukavele değişiklikleri de Bakanlığın iznine tâbidir. Bunun dışında anonim şirketlerin kuruluşu ve esas mukavele değişiklikleri Bakanlığın iznine tâbi değildir.

MADDE 3.- 6762 sayılı Kanunun 386 ncı maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

2. İlân ve tebliğ :

Madde 386. - Umumî heyet esas mukavelenin değiştirilmesi için toplantıya davet edildiği takdirde değişiklik metninin asıl metin ile birlikte 368 inci maddede yazılı olduğu üzere ilânı ve ilgililere tebliği lâzımdır.

MADDE 4.- 6762 sayılı Kanunun 510 uncu maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve üçüncü fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

Müdürler, 31 inci madde hükümlerine uygun olarak şirket merkezinin bulunduğu yer ticaret siciline kaydedilmesini talep ederler.

MADDE 5.- 6762 sayılı Kanunun 509 uncu maddesinin birinci fıkrası ile 514 üncü maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 6.- 4.1.1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 168 inci maddesinin birinci fıkrasının (1) numaralı bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

1. Gerçek kişilerde işe başlama bildirimleri, işe başlama tarihinden itibaren on gün içinde kendilerince veya 1136 sayılı Avukatlık Kanununa göre ruhsat almış avukatlar veya 3568 sayılı Kanuna göre yetki almış meslek mensuplarınca, şirketlerin kuruluş aşamasında işe başlama bildirimleri ise işe başlama tarihinden itibaren on gün içinde ticaret sicili memurluğunca ilgili vergi dairesine yapılır. Şirketlerin işe başlama bildirimleri dışında yapılacak bildirimler ile işi bırakma ve değişiklik bildirimleri, bildirilecek olayın vukuu tarihinden itibaren bir ay içerisinde mükellef tarafından vergi dairesine yapılır.

MADDE 7.- 213 sayılı Kanunun 223 üncü maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

Defterler anonim ve limited şirketlerin kuruluş aşamasında, şirket merkezinin bulunduğu yer ticaret sicili memuru veya noter tarafından tasdik edilir.

MADDE 8.- 213 sayılı Kanunun 224 üncü maddesinin birinci fıkrasının birinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Noterlerin yapacağı tasdik şerhleri ile anonim ve limited şirketlerin kuruluş aşamasında ticaret sicili memurlarınca da yapılacak tasdik şerhleri defterin ilk sayfasına yazılır ve aşağıdaki malûmatı ihtiva eder.

MADDE 9.- 1.7.1964 tarihli ve 488 sayılı Damga Vergisi Kanununun 22 nci maddesinin (a) bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

a) Anonim, eshamlı komandit ve limited şirket mukavelenamelerinin veya bunların süre uzatmaları hakkındaki kararlarının tescil tarihinden itibaren üç ay içinde,

MADDE 10.- 22.5.2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanununun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasından sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

Ancak, şirketlerin tescil kayıtları ise ticaret sicili memurluklarının gönderdiği belgeler üzerinden yapılır ve bu belgeler ilgili ticaret sicili memurluğunca bir ay içinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ilgili bölge müdürlüklerine gönderilir.

MADDE 11.- 17.7.1964 tarihli ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 8 inci maddesinin birinci fıkrasından sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

Şirket kuruluş aşamasında, sigortalı çalıştırmaya başlayacağı tarihi ve çalıştırılacak sigortalı sayısını beyan eden şirketlerin ticaret sicili memurluklarına yaptıkları bu bildirimler, ticaret sicili memurluklarınca on gün içinde ilgili Kurum ünitesine gönderilir ve bu bildirim, işverence Kuruma yapılmış sayılır. Bildirimin bu süre içerisinde Kuruma gönderilmemesi halinde ilgili ticaret sicili memurluğu hakkında bu Kanunun 140 ıncı maddesinin (a) fıkrası uyarınca işlem yapılır.

MADDE 12.- 213 sayılı Kanunun 153 üncü maddesinin birinci fıkrasından sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

Ticaret sicili memurlukları, kurumlar vergisi mükellefi olup da Türk Ticaret Kanununun 30 uncu maddesi uyarınca tescil için başvuran mükelleflerin başvuru evraklarının bir suretini ilgili vergi dairesine intikal ettirir. Bu mükelleflerin işe başlamayı bildirme yükümlülükleri yerine getirilmiş sayılır. Bildirim yükümlülüğünü süresi içinde yerine getirmeyen ticaret sicili memurları hakkında işe başlamanın zamanında bildirilmemesine ilişkin usulsüzlük cezası hükümleri uygulanır.

MADDE 13.- Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 14.- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür

YABANCILARIN ÇALIŞMA İZİNLERİ HAKKINDA KANUN

Kanun No. 4817

Kabul Tarihi : 27.2.2003

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1. - Bu Kanunun amacı, yabancıların Türkiye'deki çalışmalarını izne bağlamak ve bu yabancılara verilecek çalışma izinleri ile ilgili esasları belirlemektir.

Kapsam

MADDE 2. - Bu Kanun;

403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 29 uncu maddesinin ikinci cümlesi ile 5680 sayılı Basın Kanununun 13 üncü maddesi ve 231 sayılı Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğünün Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Karamamenin kapsamına giren,

Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşlarınca kanunla verilen yetkiye dayanarak çalışma izni verilen veya istihdam edilen ve

Karşılıklılık ilkesi, uluslararası hukuk ve Avrupa Birliği hukuku esasları dikkate alınarak çalışma izninden muaf tutulan yabancılar dışında,

Türkiye'de bağımlı ve bağımsız olarak çalışan yabancıları, bir işveren yanında meslek eğitimi gören yabancıları ve yabancı çalıştıran gerçek ve tüzel kişileri kapsar.

Tanımlar

MADDE 3. - Bu Kanunda geçen;

Bakanlık : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığını,

Yabancı : 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununa göre Türk vatandaşı sayılmayan kişiyi,

Bağımlı çalışan : Gerçek veya tüzel kişiliği haiz bir veya birden fazla işveren emrinde ücret, aylık, komisyon ve benzeri karşılığı çalışan yabancıyı,

Bağımsız çalışan : Başka şahısları istihdam etsin veya etmesin kendi ad ve hesabına çalışan yabancıyı,
İfade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

İzin Alma Yükümlülüğü ve

İzin Verme Yetkisi

İzin alma yükümlülüğü ve izin verme yetkisi

MADDE 4. -Türkiye'nin taraf olduğu ikili ya da çok taraflı sözleşmelerde aksi öngörülmedikçe, yabancıların Türkiye'de bağımlı veya bağımsız çalışmaya başlamadan önce izin almaları gerekir.

Ülke menfaatlerinin gerekli kıldığı hallerde veya mücbir nedenlere bağlı olarak, çalışmaya başlamadan önce ilgili makama bilgi vermek koşuluyla, çalışma süresi bir ayı geçmemek ve Bakanlık onayı alınmak suretiyle çalışma izni işe başladıktan sonra da verilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çalışma İzinleri ile Çalışma İzni Muafiyet ve Sınırlamaları

Sürelili çalışma izni

MADDE 5. -Türkiye'nin taraf olduğu ikili ya da çok taraflı sözleşmelerde aksi öngörülmedikçe süreli çalışma izni iş piyasasındaki durum, çalışma hayatındaki gelişmeler, istihdama ilişkin sektörel ve ekonomik konjonktür değişiklikleri dikkate alınarak, yabancıların ikamet izninin süresi ile hizmet akdinin veya işin süresine göre, belirli bir işyeri veya işletmede ve belirli bir meslekte çalışmak üzere en çok bir yıl geçerli olmak üzere verilir.

Bir yıllık kanuni çalışma süresinden sonra, aynı işyeri veya işletme ve aynı meslekte çalışmak üzere çalışma izninin süresi üç yıla kadar uzatılabilir.

Üç yıllık kanuni çalışma süresinin sonunda, aynı meslekte ve dilediği işverenin yanında çalışmak üzere, çalışma izninin süresi altı yıla kadar uzatılabilir.

Türkiye'ye çalışmak üzere gelen bir yabancıların beraberinde veya daha sonra getirmiş olduğu eş ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarına da, yabancıların kendisi ile birlikte en az beş yıl kanuni ve kesintisiz ikamet etmiş olmaları kaydıyla süreli çalışma izni verilebilir.

Bakanlık, süreli çalışma izninin coğrafi geçerlilik alanını genişletebilir veya daraltabilir.

Süresiz çalışma izni

MADDE 6. - Türkiye'nin taraf olduğu ikili ya da çok taraflı sözleşmelerde aksi öngörülmedikçe Türkiye'de en az sekiz yıl kanuni ve kesintisiz ikamet eden veya toplam altı yıllık kanuni çalışması olan yabancılarla, iş piyasasındaki durum ve çalışma hayatındaki gelişmeler dikkate alınmaksızın ve belirli bir işletme, meslek, mülk veya coğrafi alanla sınırlandırılmaksızın süresiz çalışma izni verilebilir.

Bağımsız çalışma izni

MADDE 7. - Bağımsız çalışacak yabancılara, Türkiye’de en az beş yıl kanuni ve kesintisiz olarak ikamet etmiş olmaları koşuluyla Bakanlıkça bağımsız çalışma izni verilebilir.

İstisnai haller

MADDE 8. - Türkiye’nin taraf olduğu ikili ya da çok taraflı sözleşmelerde aksi öngörülmedikçe;

a) Bir Türk vatandaşı ile evli olan ve eşiyle Türkiye’de evlilik birliği içinde yaşayan veya evlilik birliği en az üç yıl sürdükten sonra sona ermiş olmakla birlikte Türkiye’de yerleşmiş olan yabancılar ile bunların Türk vatandaşı eşinden olan çocuklarına,

b) 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 19, 27 ve 28 inci maddeleri çerçevesinde Türk Vatandaşlığını kaybedenler ve bunların fûruuna,

c) Türkiye’de doğan veya kendi millî kanununa, vatansız ise Türk mevzuatına göre rûşt yaşını doldurmadan Türkiye’ye gelen ve Türkiye’de meslek okulu, yüksek okul veya üniversiteden mezun olan yabancılar,

d) 2510 sayılı İskân Kanununa göre muhacir, mülteci veya göçebe olarak kabul edilen yabancılar,

e) Avrupa Birliği üyesi ülke vatandaşları ile bunların Avrupa Birliği üyesi ülkelerin vatandaşı olmayan eş ve çocuklarına,

f) Yabancı devletlerin Türkiye’deki büyükelçilikleri ile konsolosluklarında ve uluslararası kuruluşların temsilciliklerinde görevli diplomat, idarî ve teknik personelin hizmetinde çalışanlar ile karşılıklılık ilkesi çerçevesinde olmak ve görev süresiyle sınırlı kalmak üzere Türkiye’de bulunan büyükelçilikler, konsolosluklar ve uluslararası kuruluşların temsilciliklerinde görevlendirilen diplomatların ve idarî ve teknik personelin eş ve çocuklarına,

g) Bilimsel ve kültürel faaliyetler amacıyla bir ayı aşan ve sportif faaliyetler amacıyla dört ayı aşan süre ile geçici olarak Türkiye’ye gelecek yabancılar,

h) Kanunla yetki verilen bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarınca sözleşme veya ihale usulleriyle mal ve hizmet alımı, bir işin yaptırılması veya bir tesisin işletilmesi işlerinde çalıştırılacak kilit personel niteliğindeki yabancılar,

Bu Kanunda öngörülen sürelerle tâbi olmaksızın çalışma izni verilebilir.

Kanuni çalışma süresine dahil edilecek süreler ile ikamette kesinti sayılan süreler

MADDE 9. - Yıllık izinler, iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık ve analık geçici iş göremezlik ödenekleri ile işsizlik sigortası ödeneği alınan süreler, kanuni çalışma süresine dahil edilir.

Yabancıların toplam altı ayı geçmemek şartıyla Türkiye dışında bulunması çalışma süresini kesmez. Ancak Türkiye dışında geçirilen zaman çalışma süresinden sayılmaz. Türkiye’de bulunmasına rağmen ikamet tezkeresini altı aydan fazla süreyle temdit

ettirmeyerek ihmalde bulunan yabancının ikameti çalışma izinleri açısından kesinti sayılır.

Çalışma izni muafiyet teyit belgesi

MADDE 10. - Türkiye'nin taraf olduğu ikili veya çok taraflı sözleşmelerle sağlanan haklar saklı kalmak kaydıyla, çalışma izninden muaf tutulan yabancılara, istekleri halinde Bakanlıkça çalışma izni muafiyet teyit belgesi verilir.

Çalışma izninin sınırlandırılması

MADDE 11. - Türkiye'nin taraf olduğu ikili veya çok taraflı sözleşmelerle sağlanan haklar saklı kalmak kaydıyla ve karşılıklılık ilkesi çerçevesinde çalışma izinleri, iş piyasasındaki durum ve çalışma hayatındaki gelişmeler, istihdama ilişkin sektörel ve ekonomik konjonktür koşullarının gerekli kıldığı hallerde, belirli bir süre için, tarım, sanayi veya hizmet sektörleri, belirli bir meslek, işkolu veya mülkî ve coğrafi alan itibariyle sınırlandırılabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İzinlerin Verilmesi, Uzatılması, Reddi, İptali ve Yargı Yoluna Başvurma

İzinlerin verilmesi veya uzatılması

MADDE 12. - Türkiye dışında ikamet eden yabancılar, çalışma izni başvurularını bulundukları ülkelerdeki Türkiye Cumhuriyeti temsilciliklerine yaparlar. Temsilcilikler bu başvuruları doğrudan Bakanlığa iletirler. Bakanlık ilgili mercilerin görüşlerini alarak 5 inci maddeye göre başvuruları değerlendirir; durumu uygun görülen yabancılara çalışma izni verir. Bu izin ancak gerekli çalışma vizesi ile ikamet izninin alınması halinde geçerlidir. Çalışma izin belgesini alan yabancıların, bu belgeyi aldıkları tarihten itibaren en geç doksan gün içinde ülkeye giriş vizesi talebinde bulunmaları, ülkeye giriş yaptıkları tarihten itibaren en geç otuz gün içinde İçişleri Bakanlığına ikamet tezkeresi almak için başvurmaları zorunludur.

Türkiye'de geçerli ikamet izni olan yabancılar veya bunların işverenleri başvurularını doğrudan Bakanlığa yapabilirler.

Çalışma izinleri, ikamet sahibi yabancılar veya bunların işverenlerinin Bakanlığa yazılı talebi üzerine, bu Kanun ve bu Kanuna göre çıkarılan yönetmelik hükümlerine göre verilir ve uzatılır.

Başvurular Bakanlık tarafından en geç doksan gün içinde cevaplandırılır.

İlgili mercilerden görüş alınması

MADDE 13. - Yabancılara, bu Kanunla getirilen koşullara bağlı olarak çalışabilecekleri meslek, sanat veya işlerle ilgili çalışma izinleri, ilgili mercilerin meslekî yeterlilik dahil görüşleri alınmak suretiyle Bakanlıkça verilir.

Diğer kanunlarda yer alan, yabancıların çalışamayacağı iş ve mesleklere dair hükümler saklıdır.

İzin isteminin reddi

MADDE 14. - Çalışma izni veya çalışma izninin uzatılması istemi;

a) İş piyasasındaki durum ve çalışma hayatındaki gelişmeler ve istihdama ilişkin sektörel ve ekonomik konjonktür değişikliklerinin çalışma izni verilmesine elverişli olmaması,

b) Başvurulan iş için ülke içinde, dört haftalık süre içerisinde o işi yapacak aynı niteliğe sahip kişinin bulunması,

c) Yabancınnın geçerli bir ikamet tezkeresinin bulunmaması,

d) Bir işyeri, işletme veya meslek için izin talebi reddedilen yabancınnın aynı işyeri, işletme veya aynı meslek için izin talebinin reddedildiği tarihten itibaren bir yıl geçmeden yeniden izin talebinde bulunması,

e) Yabancınnın çalışmasının millî güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlâk ve genel sağlık için tehdit oluşturması,

Hallerinde reddedilir.

Çalışma izninin iptali

MADDE 15. - Yabancınnın 11 ve 13 üncü maddede sayılan sınırlamalara aykırı olarak çalışması veya 14 üncü maddede öngörülen hallerden birinin varlığının veya yabancınnın ya da işverenin, çalışma izni talep dilekçesinde eksik veya yanlış bilgi verdiğinin sonradan tespit edilmesi halinde, Bakanlık verdiği çalışma iznini iptal eder ve durumu ilgili Bakanlığa bildirir.

Çalışma izninin geçerliliğini kaybetmesi

MADDE 16. - Çalışma izni, geçerlilik süresinin sona ermesi dışında;

a) Yabancınnın ikamet tezkeresinin herhangi bir nedenle geçersiz hale gelmesi ya da geçerlilik süresinin uzatılmaması,

b) Yabancınnın pasaportunun veya pasaport yerine geçen belgesinin geçerlilik süresinin uzatılmaması (İçişleri veya Dışişleri Bakanlıklarının uygun görüşlerinin bulunması hali hariç),

c) Yabancınnın mücbir sebepler dışında aralıksız olarak altı aydan fazla yurt dışında kalması,

Hallerinde de geçerliliğini kaybeder.

Yargı yoluna başvurma hakkı

MADDE 17. - Bakanlık çalışma izni verilmesi ya da uzatılması talebinin reddedilmesi, çalışma izninin iptal edilmesi ya da çalışma izninin geçerliliğinin kaybedilmesine ilişkin kararını, yabancıya veya varsa işverenine 7201 sayılı Tebligat Kanunu hükümlerine göre tebliğ eder.

Bakanlıkça verilecek kararlara karşı ilgililer tarafından tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde itiraz edilebilir. İtirazın Bakanlıkça reddedilmesi hallerinde idarî yargı yoluna başvurulabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Bildirim Yükümlülüğü, Denetleme ve Düzenleme Yetkisi ile Cezaî Hükümler
Bildirim yükümlülüğü

MADDE 18. - a) Bağımsız çalışan yabancılar, çalışmaya başladıkları tarihten ve çalışmanın bitiminden itibaren,

b) Yabancı çalıştıran işverenler yabancıların çalışmaya başladığı tarihten, çalışma izninin verildiği tarihten itibaren otuz gün içerisinde çalışmaya başlamaması halinde bu sürenin bitiminden itibaren ve herhangi bir nedenle hizmet akdinin sona erdiği tarihten itibaren, En geç on beş gün içerisinde durumu Bakanlığa bildirmekle yükümlüdürler. Bakanlığa bilgi verilmesi

MADDE 19. - Yabancılar çalışma izni verme yetkisi bulunan bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları, çalışma iznini verdikleri, çalışma izin süresini uzattıkları ve çalışma iznini iptal ettikleri tarihten, yabancı istihdam eden bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları ise çalıştırmaya başladıkları tarihten itibaren en geç otuz gün içinde yabancı ile ilgili tüm bilgileri Bakanlığa bildirirler. Denetleme yetkisi

MADDE 20. - Bu Kanun kapsamına giren yabancıların ve işverenlerin bu Kanundan doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediikleri Bakanlık iş müfettişleri ve Sosyal Sigortalar Kurumu sigorta müfettişleri tarafından denetlenir. Genel bütçeye dahil daireler ve katma bütçeli idarelerin teftiş ve denetim elemanları kendi mevzuatları gereğince işyerlerinde yapacakları her türlü denetim ve incelemeler sırasında, yabancı çalıştıran işverenlerle yabancıların bu Kanundan doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini de denetler. Denetim sonuçları ayrıca Bakanlığa bildirilir. Cezaî hükümler

MADDE 21. - 18 inci maddeye göre bildirim yükümlülüğünü süresi içinde yerine getirmeyen bağımsız çalışan yabancı ile yabancı çalıştıran işverene her bir yabancı için ikiyüzelli milyon lira idarî para cezası verilir. Çalışma izni olmaksızın bağımlı çalışan yabancıya beşyüz milyon lira idarî para cezası verilir.

Çalışma izni bulunmayan yabancıyı çalıştıran işveren veya işveren vekillerine her bir yabancı için iki milyar beşyüz milyon lira idarî para cezası verilir. Bu durumda, işveren veya işveren vekili yabancıların ve varsa eş ve çocuklarının konaklama giderlerini, ülkelerine dönmeleri için gerekli masrafları ve gerektiğinde sağlık harcamalarını karşılamak zorundadır.

Birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarda sayılan fiillerin tekrarı halinde idarî para cezaları bir kat artırılarak uygulanır.

Bu Kanuna göre verilmiş çalışma izni olmaksızın bağımsız çalışan yabancıya bir milyar lira idarî para cezası verilir ve varsa işyeri veya işyerlerinin Bakanlık bölge müdürlerince kapatılması kararı alınarak, bu kararın uygulanması için durum ilgili

valiliğe bildirilir. Tekrarı halinde, varsa işyeri veya işyerlerinin kapatılmasının yanı sıra idarî para cezası bir kat artırılarak uygulanır.

Bu Kanunda öngörülen idarî para cezaları gerekçesi belirtilmek suretiyle Bakanlık bölge müdürlüğünce ilgililere 7201 sayılı Tebligat Kanunu hükümlerine göre tebliğ edilir. İdarî para cezaları tebliğ tarihinden itibaren yedi gün içinde vergi daireleri veya mal müdürlüklerine ödenir. İlgililer cezaya bu süre içinde yetkili sulh ceza mahkemesi nezdinde itiraz edebilir. Başvuru, cezanın takip ve tahsilini durdurmaz.

Bu Kanuna göre idarî para cezası ile cezalandırılan bağımlı veya bağımsız çalışan yabancılar ile yabancı çalıştıran işverenler İçişleri Bakanlığına bildirilir.

Bu Kanuna göre süresi içinde ödenmeyen idarî para cezaları ve diğer alacakların takip ve tahsilinde 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri uygulanır.

Yönetmelik

MADDE 22. - Her türlü çalışma izninin verilmesi, sınırlandırılması, iptali, çalışma izninden muaf tutulacak yabancılar ile bildirim yükümlülüklerinin nasıl yerine getirileceğine ilişkin usul ve esaslar bu Kanuna göre çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

Bu Kanunun uygulanmasına ilişkin yönetmelik; Bakanlık, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Denizcilik Müsteşarlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile müştereken, ilgili görülen diğer bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının da görüşleri alınmak suretiyle Kanunun yayımı tarihini izleyen altı ay içinde çıkarılır.

Yabancı sermaye yatırımlarında yabancıların çalıştırılması

MADDE 23. - 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kapsamında kurulan şirket ve kuruluşlarda çalıştırılmak istenen yabancılar, Hazine Müsteşarlığı ile müştereken çıkartılacak yönetmelikle belirlenecek usul ve esaslar çerçevesinde Bakanlıkça verilen çalışma izni ile çalıştırılabilirler.

ALTINCI BÖLÜM

Bazı Kanunlarda Yapılan Değişiklikler

MADDE 24. - Ekli (1) sayılı listede gösterilen kadrolar ihdas edilerek, 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye ekli (I) sayılı cetvelin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına ilişkin bölümüne eklenmiştir.

MADDE 25. – 9.1.1985 tarihli ve 3146 sayılı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 9 uncu maddesine aşağıdaki bent (h) bendi olarak eklenmiş ve mevcut (h) bendi (i) bendi olarak teselsül ettirilmiştir.

h) Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunda öngörülen işleri yapmak,

MADDE 26. – 27.1.1954 tarihli ve 6235 sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanununun 34 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 34. - Yabancı müteahhit veya yabancı kuruluşlar, Türkiye’de Devlet daireleri ile resmi ve özel kuruluş ve şahıslara karşı re’sen veya yerli kuruluşlarla birlikte taahhüt ettikleri mühendislik veya mimarlıkla ilgili işlerde, yalnız bu işe münhasır kalmak kaydıyla, Bayındırlık ve İskân Bakanlığının ve Odalar Birliğinin görüşleri alınarak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca verilen çalışma izni ile yabancı uzman çalıştırabilirler.

MADDE 27. - 6235 sayılı Kanunun 35 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
Madde 35. - 34 üncü madde kapsamına girmeyen işlerde yabancı mühendis ve yüksek mühendisler ile mimar ve yüksek mimarlar, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile Odalar Birliğinin görüşleri alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca verilen çalışma izni ile çalıştırılabilir.

MADDE 28. – 7.3.1954 tarihli ve 6326 sayılı Petrol Kanununun 119 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
Madde 119. - Petrol hakkı sahipleri, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığının görüşü alınarak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca verilen izinle yabancı idarî ve meslekî personel ile uzman personel çalıştırabilir.

MADDE 29. – 8.6.1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 21 inci maddesine dördüncü fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.
Bu Kanun kapsamında çalışacak yabancılar, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun hükümlerine tâbidirler.

MADDE 30. – 25.9.1981 tarihli ve 2527 sayılı Türk Soylu Yabancıların Türkiye’de Meslek ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilmelerine, Kamu, Özel Kuruluş veya İşyerlerinde Çalıştırılabilmelerine İlişkin Kanunun 3 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
Madde 3. - Türk soylu yabancıların, kanunlarda Türk vatandaşlarının yapabileceği belirtilen meslek, sanat ve işlerde çalışabilme ve çalıştırılabilmeleri için, özel kanunlarda aranan nitelikleri taşımak ve yükümlülükleri yerine getirmek şartıyla, bu Kanun ve Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanuna göre, İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları ile diğer ilgili bakanlık ve kuruluşların görüşleri alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca izin verilir.

MADDE 31. - 12.3.1982 tarihli ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununun 18 inci maddesinin (a) fıkrasının birinci bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
Belgeli işletmelerde, Bakanlık ve İçişleri Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca verilen izinle yabancı uzman personel ve sanatkarlar çalıştırılabilir.

MADDE 32. - 2634 sayılı Kanunun 26 ncı maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.
Birinci fıkra kapsamında faaliyet gösterecek yabancılar, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun hükümlerine tâbidir.

MADDE 33. - 2.7.1964 tarihli ve 492 sayılı Harçlar Kanununa bağlı (6) sayılı tarifenin başlığı aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Pasaport, vize, ikamet tezkeresi, Dışişleri Bakanlığı tasdik harçları ve yabancılara verilecek çalışma izin belgesi harçları:

MADDE 34. - 492 sayılı Kanuna bağlı (6) sayılı tarifenin sonuna aşağıdaki bölüm eklenmiştir.

IV. - Yabancılara Verilecek Çalışma İzin Belgeleri:

1. Süreli Çalışma İzin Belgesi:

a) 1 yıla kadar (1 yıl dahil) 50 000 000.- TL

b) 3 yıla kadar (3 yıl dahil) 150 000 000.- TL

Süre uzatımları da aynı miktarda harca tabidir.

2. Süresiz Çalışma İzin Belgesi : 250 000 000.- TL

3. Bağımsız Çalışma İzin Belgesi : 500 000 000.- TL

Çalışma izin belgesi harçlarının tespitine, karşılıklılık ilkesi esas göz önünde tutularak Dışişleri Bakanlığı yetkilidir.

YEDİNCİ BÖLÜM

Geçici ve Son Hükümler

Yürürlükten kaldırılan hükümler

MADDE 35. - 11.6.1932 tarihli ve 2007 sayılı Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

GEÇİCİ MADDE 1. - Bağımlı veya bağımsız olarak çalışan yabancılara, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önceki mevzuat hükümlerine göre verilmiş olan çalışma izinleri, bu Kanun uyarınca Bakanlıkça iptal edilmediği veya hükmünü kaybetmediği müddetçe sürelerinin sonuna kadar geçerlidir.

GEÇİCİ MADDE 2. - Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce kamu kurum ve kuruluşlarının çalışma izni verdiği veya istihdam ettiği yabancılara ait bilgiler izni veren mercilerce, Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren doksan gün içinde Bakanlığa bildirilir.

GEÇİCİ MADDE 3. - Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce çalışma izni başvurusu yapılan ve işlemleri devam eden yabancılardan çalışma izinlerini, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önceki yetkili kamu kurum ve kuruluşları verirler ve çalışma izninin veriliş tarihinden itibaren otuz gün içinde gerekli bilgileri Bakanlığa iletirler.

Yürürlük

MADDE 36. - Bu Kanunun 24 üncü maddesi Kanunun yayımı tarihinde, diğer maddeleri ise yayımı tarihinden itibaren altı ay sonra yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 37. - Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç ve Kapsam

Madde 1 — Bu Yönetmeliğin amacı 5/6/2003 tarihli ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu kapsamına giren konularda uygulanacak usul ve esasları belirlemektir.

Dayanak

Madde 2 — Bu Yönetmelik, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun 5 inci maddesinin (b) bendine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

Madde 3 — Bu Yönetmeliğin uygulanmasında;

Müsteşarlık : Hazine Müsteşarlığını,

Genel Müdürlük : Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğünü,

Kanun : 5/6/2003 tarihli ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununu, ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Bilgi İsteme

Kurum ve Kuruluşlardan Alınacak İstatistiki Bilgiler

Madde 4 — Müsteşarlık; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sermaye Piyasası Kurulu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ticaret Sicil Memurlukları başta olmak üzere, ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıyla yapacağı Veri Paylaşım Protokolleri veya diğer usuller çerçevesinde doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin bilgileri temin eder.

Bu çerçevede; ilgili Ticaret Sicil Memurlukları,

a) Kanun kapsamındaki şirket ve şubelerin kuruluş aşamasında ilgililerce doldurulacak "Şirket ve Şube Kuruluş Bildirim Formu ve Dilekçesi"nin bir nüshasını,

b) Bu şirketlerin tescil ve ilana tabi her türlü ana sözleşme değişikliklerinin bir nüshasını,

c) Bu şirketlerce ilgili Ticaret Sicil Memurluğuna iletilen "Ortaklar Listesi" veya "Hazırun Cetveli"nin bir nüshasını,

Müsteşarlığa gönderirler.

Şirket ve Şubelerden İstenecek Bilgiler

Madde 5 — a) Kanun kapsamındaki şirket ve şubeler;

1) Sermayelerine ve faaliyetlerine ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (EK-1) yer alan "Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Faaliyet Bilgi Formu" çerçevesinde yıllık bazda ve her yıl en geç Mayıs ayı sonuna kadar,

2) Sermaye hesabına yapılan ödemelere ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (EK-2) yer alan "Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Sermaye Bilgi Formu" çerçevesinde, ödemeyi takip eden 1 ay içinde,

3) Mevcut yerli veya yabancı ortakların kendi aralarındaki veya şirket dışındaki herhangi bir yerli veya yabancı yatırımcıya yaptıkları hisse devirlerine ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (EK-3) yer alan "Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Hisse Devri Bilgi Formu" çerçevesinde ve hisse devrinin gerçekleşmesini müteakip en geç 1 ay içinde,

Genel Müdürlüğe bildirirler.

b) Kanun kapsamında bulunmayan tamamen yerli sermayeli şirketler;

1) Şirkete yabancı bir yatırımcının iştirak etmesi veya

2) Şirketin yaptığı sermaye artışına şirket dışındaki bir yabancı yatırımcının iştirak etmesi suretiyle

hisse devrinin gerçekleşmesi ve şirketin Kanun kapsamına girmesi halinde hisse devirlerine ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (EK-3) yer alan "Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Hisse Devri Bilgi Formu" çerçevesinde ve hisse devrinin gerçekleşmesini müteakip en geç 1 ay içinde Genel Müdürlüğe bildirirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İrtibat Büroları

İrtibat Bürosu Kuruluşu

Madde 6 — Müsteşarlık, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye'de ticari faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye ve bu izinlerin süresini uzatmaya yetkilidir.

Kuruluş ve süre uzatımına ilişkin müracaatlar, istenilen bilgi / belgelerin tam ve eksiksiz olması kaydıyla, başvuru tarihinden itibaren 5 iş günü içinde sonuçlandırılır.

Yabancı şirketlerin, para ve sermaye piyasaları, sigortacılık gibi özel mevzuatı bulunan alanlarda faaliyette bulunmak amacıyla irtibat bürosu açma talepleri, ilgili özel mevzuatı çerçevesinde yetkili kılınan kurum veya kuruluşlarca değerlendirilir.

Müracaatta Aranacak Belgeler

Madde 7 — Türkiye'de irtibat bürosu kurmak için aşağıdaki belgelerle Müsteşarlığa müracaat edilir:

a) Ana şirkete ait ve ilgili Türk Konsoloslughunca veya Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı çerçevesinde hazırlanan Yabancı Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin Kaldırılması Sözleşmesi hükümlerine göre tasdik edilmiş Faaliyet Belgesi aslı,

b) Ana şirket hakkında hazırlanmış Faaliyet Raporu veya bilanço ve gelir tablosu,

c) İrtibat bürosunun faaliyetlerini yürütmekle görevli olarak atanacak kişiye verilecek yetki belgesi aslı,

d) İrtibat bürosunun kuruluş işlemlerinin başka bir kimse aracılığı ile yürütülmesi durumunda vekaletname aslı.
İrtibat Bürolarının İşleyişi Hakkında Hükümler

Madde 8 — İrtibat bürolarının işleyişinde aşağıdaki esaslar geçerlidir:

a) Kuruluş izni alan irtibat büroları, vergi dairesine kayıt belgesinin bir örneğini en geç 1 ay içinde Genel Müdürlüğe gönderirler. Bürolar, adres değişikliği durumunda yeni adreslerini en geç 1 ay içinde Genel Müdürlüğe bildirirler.

b) İrtibat bürolarınca, her yıl en geç Mayıs ayı sonuna kadar, büronun geçmiş yıl faaliyetleri hakkında, Yönetmelik ekinde (EK-4) yer alan "İrtibat Bürolarının Faaliyetlerine İlişkin Bilgi Formu" doldurularak Müsteşarlığa gönderilir. Bu müracaatlara, büronun geçmiş yıl harcamalarının yurt dışından gönderilen dövizlerle karşılandığına ilişkin belgeler eklenir.

c) İrtibat bürolarına azami 3 yıllık süre ile faaliyet izni verilir. İrtibat bürolarının süre uzatımlarında, geçmiş yıl faaliyetleri ile geleceğe yönelik plan ve hedefleri dikkate alınarak, her defasında azami 3 yıl olmak üzere süre uzatımı verilebilir.

d) İrtibat bürolarının faaliyetlerini sona erdirmesi durumunda kapatma işlemi için, ilgili vergi dairesinden alınacak iş bırakma-yoklama fişi Genel Müdürlüğe gönderilir. Bürolar, kapanış ve tasfiye sonucunda oluşan bakiye haricinde, transfer talebinde bulunamazlar.

e) Müsteşarlık, mevzuata aykırı davrandığı tespit olunan irtibat bürolarının kuruluş izinlerini iptal edebilir ve iptal kararını ilgili mercilere bildirir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli Hükümler

Şirket Türleri

Madde 9 —Yabancı yatırımcıların kurabilecekleri veya iştirak edebilecekleri şirketler, Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen şirketler ile Borçlar Kanunu'nda düzenlenen adi şirketlerdir.

Adi ortaklık, konsorsiyum, iş ortaklığı, ortak girişim gibi isimler altında sözleşmeye dayalı olarak kurulan ve Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen şirketlerin belirgin niteliklerini taşımayan ortaklıklar, Kanun'un uygulanması bakımından adi şirket sayılırlar.

Yurt Dışında İkamet Eden Türk Vatandaşları

Madde 10 — Yurt dışında ikamet ettiğini çalışma veya ikamet izni ile belgeleyen Türk vatandaşları, Kanun'un uygulanması bakımından yabancı yatırımcı sayılırlar.
Bilgi Formlarında Değişiklik

Madde 11 — Bu Yönetmelik ekinde yer alan Bilgi Formlarında değişiklik yapmaya Genel Müdürlük yetkilidir.

Geçici Madde 1 — 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 7/6/1995 tarihli ve 95/6990 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ve bu Karar Hakkında Tebliğ hükümlerine istinaden düzenlenmiş bulunan Yatırım İzin Belgeleri üzerinde işlem yapmaya; Belge kapsamındaki yatırımlar tamamlanıncaya kadar ve kazanılmış haklar saklı kalmak kaydıyla, Genel Müdürlük yetkilidir.

Yürürlük

Madde 12 — Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 13 — Bu Yönetmelik hükümlerini Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Devlet Bakanı yürütür.

Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

Madde 1 —Bu Yönetmeliğin amacı, 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun uyarınca; 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu çerçevesinde faaliyette bulunan şirket, şube ve irtibat büroları kapsamında istihdam edilecek yabancı uyruklu personelin çalışma izinlerine ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

Kapsam

Madde 2 —Bu Yönetmelik, özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlarda ve irtibat bürolarında istihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personele uygulanır.

Ancak,

a) Özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlarda istihdam edilecek kilit personel dışında kalan yabancı uyruklu personel ile,

b) Özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımların dışında kalan doğrudan yabancı yatırımlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu her türlü personelin, çalışma izinlerinde 4817 sayılı Kanun ve Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği hükümleri uygulanır.

Dayanak

Madde 3 —Bu Yönetmelik, 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun 23 üncü maddesi ile 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun 3 üncü maddesinin (g) bendi uyarınca hazırlanmıştır.

Tanımlar

Madde 4 —Bu Yönetmeliğin uygulanmasında;

Bakanlık: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığını ifade eder.

Özellik Arzeden Doğrudan Yabancı Yatırımlar: 4875 sayılı Kanun kapsamına giren ve aşağıdaki şartların en az birini sağlayan şirket veya şubeyi ifade eder.

- a) Yabancı ortakların toplam sermaye payının en az 400 milyar Türk Lirası olması kaydıyla, şirket veya şubenin son yıl cirosunun en az 30 trilyon Türk Lirası olması,
- b) Yabancı ortakların toplam sermaye payının en az 400 milyar Türk Lirası olması kaydıyla, şirket veya şubenin son yıl ihracatının en az 1 milyon ABD Doları olması,
- c) Yabancı ortakların toplam sermaye payının en az 400 milyar Türk Lirası olması kaydıyla, şirket veya şubede son yıl içinde Sosyal Sigortalar Kurumu'na kayıtlı en az 250 personelin istihdam edilmesi,
- d) Şirket veya şubenin yatırımda bulunacak olması halinde, öngörülen asgari sabit yatırım tutarının en az 10 trilyon Türk Lirası olması,
- e) Ana şirketin merkezinin bulunduğu ülke dışında en az bir ülkede daha doğrudan yabancı yatırımı bulunması.

Kilit Personel : Türkiye’de kurulu bulunan ve tüzel kişiliğe sahip bir şirketin, aşağıdaki şartlardan en az birini sağlayan personeli "Kilit Personel" sayılır;

- a)
 - 1) Şirketin üst yönetiminde ya da yürütme pozisyonunda çalışmak,
 - 2) Şirketin tamamını veya bir bölümünü yönetmek,
 - 3) Şirketin denetçilerinin, idari veya teknik personelinin işlerini denetlemek veya kontrol etmek,
 - 4) Şirkete yeni personel almak ya da mevcut personelin işine son vermek veya bu konularda teklif yapmak,
- alanlarından en az bir tanesinde görev alan veya bu konularda yetki sahibi; şirket ortağı, yönetim kurulu başkanı, yönetim kurulu üyesi, genel müdür, genel müdür yardımcısı, şirket müdürü, şirket müdür yardımcısı ve benzeri mevkilerde görev yapan kişi,
- b) Şirketin hizmetleri, araştırma cihazları, teknikleri ya da yönetimi için temel sayılan bilgiye sahip kişi,
- c) İrtibat bürolarında, yurt dışındaki ana şirket tarafından adına yetki belgesi düzenlenen en fazla bir kişi.

İKİNCİ BÖLÜM

Çalışma İzinlerinin Verilmesinde Özel Nitelikteki Usul ve Esaslar

Özellik Arzeden Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Kilit Personel İstihdamı

Madde 5 —Özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlarda istihdam edilecek kilit personele Bakanlıkça çalışma izni verilir.

İrtibat Bürolarında İstihdam

Madde 6 —4875 sayılı Kanun kapsamında faaliyet gösteren irtibat bürolarında, yetki belgesi sahibi en fazla bir kişiye; büro faaliyetleri için son yıl içinde yurt dışından en az 200.000 ABD Doları veya karşılığı döviz getirilmiş olması kaydıyla, Bakanlıkça çalışma izni verilir.

Çalışma İzni İçin Yurt Dışından Müracaat

Madde 7 —Özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlarda istihdam edilecek kilit personel statüsündeki yabancılar, yurt dışında çalışma izin başvurularını uyruğunda bulundukları veya daimi ikamet ettikleri ülkedeki Türkiye Cumhuriyeti temsilciliklerine yapabilirler.

Temsilcilikler, çalışma izin talebine ilişkin olabilecek değerlendirmeleri ile birlikte bu başvuruları doğrudan Bakanlığa iletirler.

Türkiye Cumhuriyeti temsilcilikleri ile Bakanlık, yurt dışından yapılacak çalışma izni başvuruları ile ilgili işlemleri, elektronik posta yolu ile yürütür. Başvuru sırasında istenilen belgeler ise, yabancıların Temsilciliğe başvurduğu tarihten itibaren en geç üç iş günü içerisinde yabancıların işverenince Bakanlığa intikal ettirilir.

Çalışma İzni İçin Yurt İçinden Müracaat

Madde 8 —Özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlarda istihdam edilecek kilit personel statüsündeki yabancılar veya bunların işverenleri; yabancıların Türkiye’de kanuni olarak bulunması halinde, çalışma izni müracaatlarını doğrudan Bakanlığa yapabilirler.

Çalışma Vizesinin Alınması

Madde 9 —Özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlarda çalışmak üzere çalışma izin belgesi alan kilit personelin, bu belgeyi aldıkları tarihten itibaren en geç doksan gün içinde Türkiye’nin dış temsilciliklerine çalışma vizesi talebinde bulunmaları ve ülkeye giriş yaptıkları tarihten itibaren en geç otuz gün içinde İçişleri Bakanlığına ikamet tezkeresi almak için başvurmaları zorunludur.

Türkiye’de öğrenim amacıyla verilen ikamet izinleri hariç, herhangi bir sebebe istinaden en az altı ay süreli ikamet izni almış olup da bu izin süresi içerisinde çalışma izni verilmiş kilit personel için, Türkiye’nin dış temsilciliklerinden çalışma vizesi alması koşulu aranmaz.

Müracaatta Aranacak Belgeler

Madde 10 —Özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlarda istihdam edilecek kilit personel statüsündeki yabancıların çalışma izinleri için aşağıdaki belgelerle müracaat edilir:

a) Şirket veya şubenin "özellik arzeden doğrudan yabancı yatırım" olduğuna ilişkin bilgi ve belgeler:

1) Yabancı ortakların toplam sermaye payının en az 400 milyar Türk Lirası olduğuna ilişkin belgeler (Defter kaydının şirket onaylı sureti, şirket onaylı bilançosu, Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi fotokopisi gibi belgeler),

- 2) Şirket veya şubenin yaptığı son yıl ihracat tutarının en az 1 milyon ABD Doları olduğuna ilişkin belgeler (İhracat bedeline ilişkin banka dekontu, banka yazısı, döviz alım belgesi fotokopisi, şirket onaylı gelir tablosu gibi belgeler),
- 3) Şirket veya şubenin son yıl cirosunun en az 30 trilyon Türk Lirası olduğuna ilişkin belgeler (Şirket onaylı gelir tablosu gibi belgeler),
- 4) Şirket veya şubede son yıl içinde Sosyal Sigortalar Kurumu'na kayıtlı en az 250 personelin istihdam edilmesi durumunda, bu durumu belgeleyen Sosyal Sigortalar Kurumu bordrosu gibi belgeler,
- 5) Şirket veya şubenin yatırımda bulunacak olması halinde, öngörülen asgari sabit yatırım tutarının en az 10 trilyon Türk Lirası olduğunu belgeleyen Yatırım Teşvik Belgesi, Turizm Teşvik Belgesi gibi belgeler,
- 6) Ana şirketin, merkezinin bulunduğu ülke dışında en az bir ülkede daha doğrudan yabancı yatırımı bulunduğunu gösteren Faaliyet Belgesi veya Faaliyet Raporu veya ilgili ülke resmi makamlarından alınacak yazı ile istihdam edilecek kilit personelin yurt dışındaki ana şirket tarafından görevlendirildiğine ilişkin görevlendirme yazısı.

b) Yabancı personelin kilit personel olduğuna ilişkin bilgi ve belgeler:

- 1) Kilit personelin tanımının yapıldığı 4 üncü maddenin (a) bendinde yer alanlar için imza sirküleri fotokopisi, Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi fotokopisi, yönetim kurulu veya ortaklar kurulu kararı fotokopisi gibi belgeler,
- 2) Kilit personelin tanımının yapıldığı 4 üncü maddenin (b) bendinde yer alanlar için bonservis ve tercümesi, diploma sureti ve tercümesi ile bu kapsamdaki personelin istihdam edileceği alana yönelik diğer belge ve bilgiler ve tercümesi (Örneğin ihracat elemanları için ülkeler bazında ihracatı gösteren ilgili bankaca onaylı banka dekontu, banka yazısı, döviz alım belgesi fotokopisi, şirket onaylı gelir tablosu gibi belgeler),

c) İrtibat bürosu faaliyetleri için, son yıl içinde yurt dışından en az 200.000 ABD Doları veya karşılığı döviz getirilmiş olduğuna ilişkin belgeler (Büro yetkilisi için yetki belgesi ve döviz transferi ile ilgili banka dekontu, banka yazısı, döviz alım belgesi fotokopisi gibi belgeler),

d) Her biri eksiksiz ve okunaklı biçimde doldurulmuş, işveren kaşesi ve yabancı personelin orijinal imzasını ve yabancı personelin vesikalık fotoğrafını içeren, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği ekinde yer alan Yabancı Personel Bildirim Formu (4 adet),

e) Yabancı Personel Bildirim Formunda işveren ve yabancı personelin her ikisinin de orijinal imzasının olmadığı durumlarda taraflar arasında yapılmış bireysel akit sözleşmesi veya işverence yapılan iş teklifinin işçi tarafından kabul edildiğine dair işe kabul belgesi veya onaylı sureti,

f) Yabancı personelin ilgili Türk Konsoloslüğundan veya noterden onaylı ve geçerlilik süresi dolmamış pasaport sureti ve tercümesi,

g) Yabancı personelin Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği ekinde yer alan "özgeçmiş formatı"na uygun olarak doldurulacak özgeçmiş formu,

h) İşveren tarafından hazırlanacak çalışma izni talep dilekçesi.

Çalışma İzni Uzatma Başvuruları

Madde 11 —Özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlarda istihdam edilecek kilit personel statüsündeki yabancıların çalışma izinleri süre uzatım talepleri; Yönetmeliğin 10 uncu maddesi (c), (d), (e), (f) ve (h) bentlerinde sayılan belgelere önceki çalışma izin belgesinin aslının da eklenmesi suretiyle, yabancı veya işvereni tarafından doğrudan Bakanlığa yapılır.

Süresi sona ermiş bir çalışma izninin uzatılması için, sürenin bitiminden itibaren en geç onbeş gün içinde uzatma başvurusunda bulunulması gerekir. Bu süreden sonra yapılan uzatma başvuruları, Bakanlığa yapılan ilk başvuru gibi değerlendirilir.

Çalışma izninin bittiği tarihten geriye doğru en fazla iki aylık sürede olmak kaydıyla, izin süresi sona ermeden de uzatma başvurusunda bulunulabilir.

Çalışma izninin uzatılması halinde, uzatılan çalışma izninin başlangıç tarihi, süresi biten çalışma izninin sona erdiği tarihtir.

Çalışma İzinlerinin Değerlendirilme Süresi

Madde 12 —Bakanlık, özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlar ile bu Yönetmeliğin 6 ncı maddesinde belirtilen kapsamda bulunan irtibat bürolarında istihdam edilecek kilit personel için yapılan çalışma izni veya süre uzatımı müracaatlarını, belgelerin tam ve eksiksiz olması kaydıyla, Bakanlığa müracaat tarihinden itibaren en geç onbeş gün içinde sonuçlandırır.

Başvurunun eksik evrak ile yapıldığının tespiti halinde, eksik evrakların tamamlanması istemiyle Bakanlık tarafından başvuru sahibine bilgi verilir. Bu durumda, onbeş günlük değerlendirme süresi eksik evrakların Bakanlığa intikal ettiği tarih itibarıyla başlar.

Yurt dışından yapılan müracaatlarda, onbeş günlük süre, tüm belgelerin Bakanlığa ulaştığı tarihten itibaren başlar.

Özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlarda mesleki eğitim alanındaki bir görevde istihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personel için yapılan çalışma izni müracaatlarında, birinci paragrafta geçen onbeş günlük değerlendirme süresine ilişkin hüküm uygulanmaz.

Askı Süresinin Uygulanmaması

Madde 13 —Özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlarda istihdam edilecek kilit personel statüsündeki yabancılar için, 4817 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinin (b) bendi hükmü uygulanmaz.

Mesleki Eğitim Alanı Dışındaki Bir Görevde İstihdam

Madde 14 —Özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımlarda mesleki eğitim alanı dışındaki bir görevde istihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personel için, ilgili mercilerden mesleki yeterlilik konusunda görüş alınmaz.

Bu kişiler; Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliğinde öngörülen mesleki yeterlilik istem ve yeterlilik prosedürleri ile lisans istem ve prosedürlerine tabi değildirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli Hükümler

Çalışma İzni Taleplerinin Reddi

Madde 15 —Bakanlık, bu Yönetmeliğin 2 nci maddesinin ikinci fıkrasının (a) ve (b) bentlerinde belirtilen kapsamdaki yabancı uyruklu personelin çalışma izin veya süre uzatımı taleplerini değerlendirirken, 4817 sayılı Kanunda yer alan sınırlayıcı hükümleri dikkate alır.

4875 sayılı Kanun kapsamında yatırım yapılması, şirket ortakları dahil yabancı uyruklu personele mutlaka çalışma izni verilmesini zorunlu kılmaz.

İstatistiki Bilgilerin Bildirilmesi

Madde 16 —Bakanlık, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin bilgi sisteminin kurulması ve geliştirilmesi amacıyla, doğrudan yabancı yatırımlarda istihdam edilen yabancı personel hakkındaki istatistiki bilgileri üçer aylık dönemler itibariyle Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne bildirir.

Değerlerin Güncelleştirilmesi

Madde 17 —Bu Yönetmelikte, özellik arzeden doğrudan yabancı yatırımların niteliğinin tespitinde kullanılan ve Türk Lirası olarak belirtilen değerler, Maliye Bakanlığınca belirlenen yeniden değerlendirme oranında her yıl artırılır.

Hüküm Bulunmayan Haller

Madde 18 —Bu Yönetmelikte hüküm bulunmayan hallerde, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ve Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği hükümleri uygulanır.

Yürürlük

Madde 19 —Bu Yönetmelik, 6/9/2003 tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 20 —Bu Yönetmelik hükümlerini Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı yürütür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Afşar, Muharrem.**Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.

Agarwal, Jamuna P. – Gubitz, Andrea – Nunnenkamp, Peter.**Foreign Direct Investment in Developing Countries: The Case of Germany**. Tübingen, Germany, 1991.

Alpar, Cem. **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**. Ankara:İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.II.Baskı,1978.

Alpar, Cem. **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**.Ankara:Ankara Üniversitesi İ.T.İ.A.Yayın No:124,1978.

Arıkan, Deniz. **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**. İstanbul: Arıkan Yayınları, 1. Baskı, ,2006.

Aslan, Nurdan. **Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme, Ekonomik Entegrasyon İçinde**. İstanbul:Ekin Kitabevi, 2005.

Demircan, Hayrettin. **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**.Ankara: Hazine Müsteşarlığı Yayınları, 2003.

Dereköy, Hamdi. **Çok Uluslu İşletmeler, Joint Venture Uygulamaları ve Türkiye Örneği**. Ankara: Ekonomik Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994.

Dunning, H.John.**Multinational Enterprises and Global Economy**. İngiltere:Addison-Wesley Publishing Co. Wokingham, 1993.

- Emsen, Ö. Selçuk ve Değer, M. Kemal. **Geçiş Ekonomileri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Enders, W. **Applied Econometric Time Series**. Canada: John Wiles and Sons, 1995.
- Erdem, E. , Toprak, M. & Acar, M. **Modern İktisadın İnşası: Büyük Düşünürlerin Hayatları ve Fikirleri**. Ankara:Liberte Yayınları, 2003.
- Frank, Isaiah. **Foreign Enterprise in Developing Countries**. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1980.
- Gastanaga, M. Victor. Jeffrey B. Nugent ve Bistra Pashamova. **How Country eforms and FDI Inflows: How Much Difference Do They Make?.** World Development, 1998.
- Giddens, A. **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**. Çev. O. Akınhay. İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.
- Görgün, Tuğrul. **Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları**. Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2004.
- Granger, C.W.J. **Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross-Spectral Methods**. *Econometrica*, (37) 1969.
- Güvemli, Oktay. **Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi ve Değerlendirilmesi ve Yapılabilirlik Raporu Esasları**. İstanbul: Proje Danış Yayınları No:1, 3. baskı, 1988.
- Işığışok, E. **Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi**. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1994.
- Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi**. Ankara: Turhan Kitabevi.

Kazgan, Gülten. **Ekonomide Dış Açık Büyüme**. 2. Basım, İstanbul: Altın Kitaplar, 1988.

Kepenek, Y ve Yentürk, N. **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 12. Baskı, 2001.

Konuralp, Gürel. **Sermaye Piyasaları: Analizler, Kuramlar ve Portföy Yönetimi**. Alfa Yayınları, Mart 2005.

Kotler, Philip, Jatusrpitak, S. ve Maesincee, S. **Ulusların Pazarlanması**. A. Buğdaycı (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Sosyal Felsefe Dizi: 55, 2000.

Kutal, Gülten, Büyükuslu A.R. **Çokuluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi**. İstanbul: Der Yayınları, 1996.

Kutlar, Aziz. **Ekonometrik Zaman Serileri**. Ankara: Gazi Kitabevi, 2000.

Loewendahl, Henry ve Loewendahl, Ebru. **Turkey's Performance in Attracting FDI**, 2000.

Mencinger, Joze. **Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth?** Kyklos, 2003.

Pamuk, Şevket. **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)**. 2. bs, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ağustos 1994.

Parasız, İlker. **Modern Büyüme Teorileri Dinamik Makro Ekonomiye Giriş**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ağustos 1997.

Petrochilos, George A. **Foreign Direct Investment and the Development Process**. Avebury: Gower Publishing, 1989.

Samuelson, P.A. **Economics**. Ninth Edition, USA: McGraw Hill, 1973.

Seyidoğlu, Halil. **Ekonomik Terimler Sözlüğü**. İstanbul: Güzem Can Yayınları, 1999.

- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**. İstanbul:Güzem Yayınları No:14, 2001.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**. İstanbul: Kurtiş Matbaası, Ekim 1999.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**. 9. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 1994.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat**. İstanbul:Güzem Yayınları, 1998.
- Shatz, H.J. ve Venables A.J. **The Geography of International Investment**. The Oxford Handbook of Economic Geography, Oxford University Press, 2000.
- Smith, Adam. **The Wealth of Nations**. New York, 1965.
- Şen, Hüseyin, Saruç, T.N , Keskin, A. **İktisadi Kalkınmanın Finansmanı, S. Taban, M. Kar (Ed.), Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular**. Bursa: Ekin Kitabevi, 2004.
- Tengirşek, Y.K. **Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti**. Maarif Matbaası, 1940.
- Tezel, S. Yahya. **Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi**. Ankara: Yurt Yayınları, 1986.
- Todaro, Michael P. **Economic Development**. New York: Addison-Wesley, 7. Edition, 1999.
- Tonak, E. Ahmet. **Küreselleşme – Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı**. Ankara: İmage Kitabevi Yayınları, 2000.
- Töre, Nahit. **Dünyada Sermaye Akımları**. Ankara: Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, 2001.
- Töre, Nahit. **Dünyada Yabancı Sermaye Akımları , Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye**. Ankara: TCMB Yayınları, 2001.

Uras, Güngör. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**. İstanbul: İktisadi Yayınlar, 1979.

Yeldan, E. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**. 1. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Yenal, Oktay. **Cumhuriyet’in İktisat Tarihi**. İstanbul: Paymaş A.Ş., 2001.

Yılmaz, Cevdet-Yılmaz, H. Hakan. **Dünyada ve Türkiye’de Sabit Sermaye Yatırımı Kavramı ve Türkiye Uygulaması**. Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Nisan 1997.

Sürekli Yayınlar ve Makaleler

Aksoy, Nutki. “Türkiye’deki Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri Dünü ve Bugünü)-II”. **TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri (8-12 Mayıs 2000)**. Yıl 2000, Ankara: TCMB, ss.153-164.

Alkin, Erdoğan. “Büyüme-İstikrar-Yabancı Sermaye İlişkisi”. **TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**. Yıl 8-12 Mayıs 2000, Ankara: TCMB, ss.13-15.

Aqueel, A.-Butt, M.S . “The Relationship Between Energy Consumption and Economic Growth in Pakistan”. **Asia-Pacific Development Journal**. Yıl 2001, Sayı 2, s.106.

Arıman, Abdurrahman. “Türkiye’ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi gerekli Politikalar”. **TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye semineri**. Yıl 8-12 Mayıs 2000, Ankara: TCMB, ss.240-242.

Bevan, A. A. ve Estrin, S. “The Determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies”. **Journal of Comparative Economics**, 2004, s.777.

- Blomström M. ve Kokko A. “Regional Integration and Foreign Direct Investment”.
NBER Working Paper Series.Yıl 1997, Sayı 6019,s.5.
- Bozer, Ali. “Türkiye’de Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları,Gelişme Perspektifleri
Dünü –Bugünü Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye”.**TCMB
Yayınları**.2001.s.150.
- Braconier, H., Norback, P.J., ve Urban, D. “Vertical FDI Revisited,IUI Working Paper
Serious”. **The Search Institute of Industrial Economics**.Yıl 2002, Sayı
579,s.11.
- Brainard, S.L. “A Simple Theory of Multinational Corporations and Trade with a
Trade-Off Between Proximity and Concentration”. **NBER Working Paper**.Yıl
1993,Sayı 4269,s.40.
- Dunning J. H. ve Rugman A.M. “The Influence of Hymer’s Dissertation on the Theory
of Foreign Direct Investment”. **The American Economic Review**.Yıl 1985,Sayı
2, ss. 228-32.
- Dunning, J. H.“The Determinants of International Production”. **Oxford Economic
Papers. New Series**, Yıl 1973, Sayı 3, ss. 289-336.
- Emre Alper C. ve Öniş Z. “Finansal Küreselleşme Demokrasi Açığı ve Yükselen
Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler : Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi
Sonrası Türkiye Deneyimi”.**Doğu-Batı Dergisi**.Yıl 2001,Sayı 4,ss.203-225.
- Findlay, R. “Relative Backwardness, Direct Foreign Investment, and the Transfer of
Technology: A Simple Dynamic Model”. **The Quarterly Journal of
Economics**.Yıl 1978 , Sayı 1, ss. 1-16.
- Fosfuri, A., Motta,M. ve Ronde,T. “Foreign Direct Investment and Spillovers through
Workers’ Mobility”. **Journal of International Economics**.Yıl 2001, Sayı 53,
ss. 205-22.

Güçlü, Yücel. “Yabancı Sermaye Çekimi, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları”. **Uluslararası Ekonomik Sorunlar**, Yıl 2001, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Sayı 8, ss.1-5.

Hanson, G. H. “Should Countries Promote Foreign Direct Investment?”, **G-24 Discussion Paper Series**. Yıl 2001, Sayı 9,s.10.

Hanson,G.H., Mataloni R.J. ve Slaughter M.J.”Vertical Specialization in Multinational Firms”. **NBER Working Paper**. Yıl 2003,Sayı 9723,s.56.

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu”.Yıl 2007, <http://www.hazine.gov.tr/>, (10.05.2010),s.12.

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2007 Yılı Raporu”.Yıl 2008, <http://www.hazine.gov.tr/>, (10.05.2010),s.12.

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008 Yılı Raporu”.Yıl 2009, <http://www.hazine.gov.tr/>, (10.05.2010),s.12.

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2009 Yılı Raporu”.Yıl 2010, <http://www.hazine.gov.tr/>, (10.05.2010),s.12.

Horstmann, I. ve Markusen J.R.. “Licensing versus Direct Investment: A Model of Internalization by the Multinational Enterprise”. **The Canadian Journal of Economics**. Yıl 1987,Sayı 3, ss. 464-81.

İşeri, Müge-Aktaş, Zeynep. “İMKB’de Yabancı Portföy Yatırımlarındaki Hareketler (1997 – 2005 Dönemi)”. **Yaklaşım Dergisi**.Yıl 2005, Sayı:151,s.373.

Karakullukçu, Günhan. **CNBCE Parantez Programı**, Yıl 2005, <http://www.amcham.org/Duyuru/TV/050125> CNBCE Parantez .doc.(01.02.2010).

- Karluk, Rıdvan. “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”. **TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**.Yıl 2001 , ss.97-126.
- Kaymak, Hasan.“Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak için Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli Mi?”,**Maliye Dergisi**, Yıl 2005,Sayı 149,
- Kojima, K.“Macro Economics Versus International Business Approaches to Foreign Direct Investment”. **Hotosubashi Journal of Economics**.Yıl 1982, Sayı 23, ss.1-19.
- Kula Ferit. “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”.**C.Ü. İİBF Dergisi**.Yıl 2003, Sayı 2, s.148.
- Markusen, J.R.,Venables,A.J.,Konan,D.E. ve Zhang, K.H. A. “Unified Treatment of Horizontal Direct Investment,Vertical Direct Investment, and the Pattern of Trade in Goods and Services”. **NBER Working Paper**.Yıl 1996, Sayı.5696,s.25.
- Markusen,J.R. ve Maskus,K.E. “General Equilibrium Approaches to the Multinational Firm: A Review of Theory and Evidence”. **NBER Working Paper**.Yıl 2001,Sayı 8334,s.87.
- Noland, Marcus. "Competition Policy and FDI: A Solution in Search of a Problem". **İIE Working Paper 99-3**.Yıl 1999,s.2.
- Öğütçü ,Mehmet. “Türkiye’nin Geleceğine Yatırım Yapmak”. **Stradigma.com, aylık strateji ve analiz e-dergisi**,Yıl 2003, sayı:8, s.7.
- Oksay, S. “Çok Uluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi”. **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**, Yıl 1998,Sayı 8,
- Onaner, Mehmet. “21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Yabancı Sermayeli Yatırımlar”. **Dış Ticarete Durum Dergisi**.Yıl 1999, ss.47-49.

- Özdemir, Mehmet. “Panel Konuşması”, **TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**.Yıl 2000,ss.203-244.
- Rodriguez-Clare, A. “Multinationals, Linkages, and Economic Development”, **The American Economic Review**. Yıl 1996,Sayı 4, ss. 852-73.
- Serin, Necdet. “Kalkınma ve Dış Ticaret; Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden”. **Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları**,Yıl 1981, Sayı 463, s.5.
- Slaughter, M.J. “Skill Upgrading in Developing Countries: Has Inward Foreign Direct Investment Played a Role”, **OECD Development Centre Working Paper**.Yıl 2002, Sayı. 192, s.65.
- Somçağ, Selim. “Cari Açığın Finansmanı”. [http://www.bankaciyiz.biz./modules.php ? name=Kose Yazilari](http://www.bankaciyiz.biz./modules.php?name=Kose%20Yazilari) / (11.02.2010).
- Tanrikulu, Kenan.”Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye’nin Yatırım İmajı”. **Active Dergisi**, Yıl: 2002, Sayı:26, [http:// www.makalem.com./\(17.03.2009\)](http://www.makalem.com./(17.03.2009)),s.5.
- Tiryakioğlu, Bilgin. “Doğrudan Yabancı Yatırımlara _liskin Uluslar arası Düzenlemeler”, **TCMB Ekonomik istikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**. Yıl 2001, ss.165-184.
- Tuncer, Baran.”Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu”, **Ankara, S.B.F. Yayınları**. Sayı 241,s.16.
- Türkyılmaz, Murat. “Türkiye’de Yabancı Sermaye”.[http:// www.turkhukuk sitesi.com/makale.142.htm](http://www.turkhukuk sitesi.com/makale.142.htm).(12.01.2009)
- TÜSİAD. “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik”. **TÜSİAD İşsizlik Raporu**.Yıl 2002,s.226.
- Ülsever, Cüneyt. “Panel Konuşması”. **TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**. Yıl 2000, Ankara: TCMB,ss.234-237.

Uygur, Ercan. “Türkiye’ nin Yürürlüğe Koyduğu İstikrar Programlarının Başarısında Yabancı Sermaye Girişlerinin Yeri ve Önemi”, **TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**.Yıl 2001,ss.17-34.

Vernon, R. “International Investment and International Trade in the Product Cycle”.**The Quarterly Journal of Economics**.Yıl 1966,Sayı 2,ss. 190-207.

Voutilainen, T. “Foreign Direct Investment (FDI) Theories Explaining the Emergence of Multinational Enterprises (MNEs), Who, Where and Why”, **Seminar in Strategy and International Business**,Yıl 1987, s.8.

Tezler

Akın, Fetullah . “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği”.**Yayınlanmamış Doktora Tezi**.Gazi Üniversitesi Sos.Bil.Enstitüsü,Ankara 1998.

Çerçi,Ahmet Serkan. “ Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyümeye Etkisi”. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üni.Sos.Bilm.Enst.,İstanbul 2004.

Demirel, Onur. “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması”.**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Süleyman Demirel Üniversitesi.Sos.Bilm.Enst.Isparta 2006.

Dursun, Gülten:”Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve Belirleyicileri:Türkiye Analizi (1981-2003)”.**Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Marmara Üni.Sos.Bilm.Enst.,İstanbul 2004.

Görgün, Tuğrul. “Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları”.**Uzmanlık**

Tezi. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi,Uzmanlık Tezi, Ankara 2004.

Göver,Z.Tuğrul. “ Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri:Türkiye Değerlendirmesi”. **Uzmanlık Tezi.** T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı,Hazine Uzmanı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü,Ankara 2005.

Gülcan, E.Yaprak. “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Özelliklerinin Belirlenmesi: Türkiye Görgül Tanıklar”. **Yayınlanmamış Doktora Tezi.** Dokuz Eylül Üni.Sos.Bil.Enstitüsü, İzmir 1999.

Güneş, Canan. “ Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisine Etkileri”.**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.**Kafkas Üniversitesi.Sos.Bilm.Enst..2006.

Ildır, Mehmet Burak. “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İktisadi Etkileri: Türk Otomotiv Sektörü Örneği”.**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.**Marmara Üniversitesi SBE,2001.

Karakoç,O: “Rekabet Kurallarının Uluslararasılaşma Süreci ve Uluslararası Örgütlerin Politikaları”. **Uzmanlık Tezi,**Rekabet Kurulu Başkanlığı, 2003.

Kızılkaya, Oktay. “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi (1980 – 2006).**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.**Selçuk Üniversitesi.Sos.Bilm.Enst.Konya 2007.

Kuduğ ,Serap. “ Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”.**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Dokuz Eylül Üni.Sos.Bil.Enstitüsü, İzmir 2006.

Narin,Gökhan. “ Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Özellikleri ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri”.**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.**Gazi Üniv.Sos.Bil.Enstitüsü, Ankara 2007.

Ünlü,Servet. “ Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türk Telekom Örneği”.**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**.Marmara Üni.Sos.Bilm.Enst.,İstanbul 2009.

Yalçın, Ebru. “İktisadi Büyüme ve Dış Krediler”. **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**.TCMB Genel Müdürlüğü, Eylül 2005.

Diğer

DPT.**Sekizinci Bes Yıllık Kalkınma Planı**. Ankara,2000.

IMF ve OECD. **Foreign Direct Investment Statistics: How Countries Measure FDI**. Washington, DC, 2003.

OECD. **Benchmark Definition of Foreign Direct Investment**,1999.

TCMB.**Yıllık Rapor 1999**, TCMB Yayınları, Ankara: TCMB, 2000.

WTO.**The Relationship Between Trade and Foreign Direct Investment. Note by the secretariat**.1997.

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında İstanbul’da doğdum. İlköğretim ve lise öğrenimimi İstanbul’da tamamladım. 2001 yılında İstanbul Kültür Üniversitesi İşletme Bölümü’nden birincilik ile mezun oldum. 2001 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe-Finans Yüksek Lisans Program’ında yüksek lisans eğitimime başladım. Doç. Dr. Cemal Çakıcı danışmanlığında sürdürdüğüm “Finansal Krizlerin İşletmelerin Mali Yapısı Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama (Türkiye Otomotiv Sektörü Örneği)” konulu tezimi 2004 yılında tamamladım. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Doktora Programı’na kabul edildim. Yeterlilik sınavını geçtikten sonra Prof. Dr. Tiğınçe Oktar danışmanlığında tezimi hazırlamaya başladım. Ekim 2001’den itibaren İstanbul Kültür Üniversitesi’nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktayım. İngilizce bilmekteyim.